

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

HATTAT HAFIZ OSMAN (Ö.1110/1698) MUSHAFININ
İMLA ÖZELLİKLERİ: 1097/1686 TARİHLİ TÜRK VE İSLAM
ESERLERİ MÜZESİ (NR.405) NÜSHASI

(Yüksek Lisans Tezi)

MUHAMMED SURAL

İstanbul, 2023

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

HATTAT HAFIZ OSMAN (Ö.1110/1698) MUSHAFININ
İMLA ÖZELLİKLERİ: 1097/1686 TARİHLİ TÜRK VE İSLAM
ESERLERİ MÜZESİ (NR.405) NÜSHASI

(Yüksek Lisans Tezi)

MUHAMMED SURAL

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUHAMMET ABAY

İstanbul, 2023

ÖZET

Hz. Peygamber hayattayken bütün Kur'an ayetlerini içinde bulunduran yazılı bir nüsha oluşturmamıştır. Bütün ayetleri içine alan ilk nüsha Hz. Peygamber'in ilk halifesi Hz. Ebu Bekir döneminde oluşturulmuştur. Üçüncü halife Hz. Osman da Müslümanlar arasında görülen Kur'an okuma farklarını ortadan kaldırmak için mushaflar çoğalttırıp ülkenin değişik merkezlerine göndermiştir. Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği bu mushafların imla bakımından kendine mahsus bazı özellikleri vardır. Bu imla özelliklerine literatürde "resm-i Osmani" denir. Bunun yanında ilerleyen süreçte Arap dili alimleri de kelimelerin imlası konusunda birtakım kriterler belirlemiştir. Kıyasi imla denilen bu sistemle resm-i Osmani denilen imla sistemi arasında büyük oranda örtüşme olmakla birlikte bazı kelimelerin yazımında farklar vardır. Hz. Osman mushaflarının imla hususiyetlerinin Kur'an'ın muhtelif kıraatleriyle sıkı bir ilişkisi olduğundan daha sonra çoğaltılan mushaflarda bu hususiyetler korunmuştur. Ayrıca bu hususiyetler bazı eserlere de konu olmuştur. Bunların başında Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö.444/1053) *el-Mukni 'fi ma 'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* adlı eseri gelmektedir. Ancak bu eserlerde belirtilen imla hususiyetleri ile pratikte mushaflara yansıyan imla uygulamaları zaman zaman farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bakımdan kendisinden sonra yazılan mushaflar üzerinde belirleyici rolü bulunan ve mushaf tarihi bakımından dönüm noktası niteliğinde olan mushafların imla hususiyetlerinin tespiti ve kaynaklarda verilen bilgilerle mukayesesi mushaf tarihinin aydınlatılmayı bekleyen yönlerini oluşturmaktadır. Bu nitelikleri taşıyan mushaflardan biri de Osmanlı hattatlarından Hattat Hâfız Osman'ın (ö.1110/1698) 1097/1686 yılında istinsah ettiği mushaftır. Bu mushaf matbuat döneminde defalarca basılarak dünyanın muhtelif bölgelerine yayıldığı gibi Türkiye'de de hala basılmaya devam etmektedir. Ancak Hattat Hâfız Osman'ın bu mushafının imla hususiyetleriyle literatürde verilen resm-i Osmani imla hususiyetleri arasında dikkati çeken farklar vardır. Bu çalışmada Hattat Hâfız Osman'ın anılan mushafı imla hususiyetleri tespit edilerek literatürdeki bilgiler yanında günümüz Türkiye'sindeki mushafların imlasıyla karşılaştırılarak benzerlikler ve farklar ortaya konacaktır. Lüteratür olarak Ebu Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni 'fi ma 'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* adlı eserinde yer alan bilgilerden faydalanılacaktır. Günümüz Türkiye'sindeki mushaflarla mukayese için de Türkiye'de mushafların imla denetimini yapan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bastığı yeni tarihli mushaflardan biri kullanılacaktır. Böylece Hattat Hâfız Osman'ın 1097/1686 tarihli mushafının imla bakımından literatürle ne kadar uyumlu olduğu ve ayrıca günümüz Türkiye'sinde basılan mushaflar üzerinde hangi oranda etkisinin bulunduğu belirginlik kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mushaf imlası, Osmanlı Mushafları, Türk Mushaflar, Muahhar Mushaflar.

ABSTRACT

Prophet Mohammad didn't generate a written copy of entire holy Quran verses when his period. First copy containing all the verses of Koran gathered by Abu Bakr period who was first caliph of Muhammad. Third caliph Osman reproduced and distributed the copies to various center of the country in order to eliminate the reading Quran differences between the muslims. The copies that Osman reproduced have got some special features in terms of orthography. This orthographic features are named "resm-i Osmani" in literature. In addition in the ongoing process, Arabic linguists have set criteria about spelling of words. There are some differences at writing words between spelling system of "resm-i Osmani" and "comparative spelling" named system. Due to suitability on behalf of a close relationship by miscellaneous pronunciations of holy Quran of the spelling features Osman copies, those functions has preserved for reproduced copies afterward. Furthermore, this features has been subject for some works too. First of these works are Abu Amr ed-Dânî (d.444/1053) *el-Mukni` fî ma`rifeti mersûmi mesâhîfi ehli`l-emsâr*. However, there are some differences between the spelling functions of these works and spelling applications which reflecting to copies in practical. In this regard, it has got a decisive role on the copies which written after itself and it is a turning point for copy history of Quran in terms of to detecting spelling features and this constitutes the aspects that are waiting to explain of the copy history for the comparison with the information given in the sources. One of the copy having these qualities is the copy that written in 1097/1686 by Hattat (calligrapher) Hafiz Osman (d.1110/1698) from the Ottoman calligraphers. As well as this copy reproduced repeatedly and has spread to various parts of the world on the press period and it continues to print in Turkey too. However, there is notable differences between spelling features of Calligrapher Hafiz Osman copy and the resm-i Osmani given the literature. In this work, we'll put forth the similarities and differences by make comparison of spelling today's Turkey's copies and Calligrapher Hafiz Osman's copy with detecting the spelling features in literature. As literature, the information will be used in work called Abu Amr ed-Dânî *el-Mukni` fî ma`rifeti mersûmi mesâhîfi ehli`l-emsâr*. For comparison in today's Turkey copies, recent copy will be used that printed Presidency of Religious Affairs which is inspector of Koran copies in Turkey. Thus, how compatible with literature according to spelling the copy that is dated 1097/1686 Calligrapher Hafiz Osman and how much of effect it has will become evident on today's printed copies Turkey.

Key Words: Orthography of Mushaf, Ottoman Mushafs, Turkish Mushafs, Late Period Mushafs.

ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	3
BİRİNCİ BÖLÜM: MUSHAF TARİHİ AÇISINDAN HAFİZ OSMAN MUSHAFI.....	5
1. Hattat Hâfız Osman'ın Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri.....	5
1.1. Hayatı.....	5
1.2. İlmi Kişiliği	7
1.3. Eserleri.....	8
2. Hâfız Osman Mushafı ve Genel Şekilsel Özellikleri.....	10
3. Mushafın Sayfa Yapısı ve Zabt Yönünden Tahlili	21
3.1. Sayfa ve Satır Düzeni.....	21
3.2. Mushafın Zabt Yönü	21
3.2.1. Cüzler ve Hizbler	21
3.2.2. Sureler	24
3.2.3. Tahmis ve Taşır işaretleri.....	29
3.2.4. Ayetler ve Fasılalar	29
3.2.5. Tilavet Secdesi.....	32
3.2.6. Yazım Hataları	33
3.2.7. Okumayı Kolaylaştırıcı İşaretler (Zabtu'l-Mushaf)	36
3.2.8. Tecvit Kurallarını Gösteren İşaretler.....	37
3.2.9. Mushafta Esas Alınan Kıraat ve Rivayet	38
İKİNCİ BÖLÜM: HATTAT HAFİZ OSMAN MUSHAFI'NIN İMLA HUSUSİYETLERİ.....	40
1. Hazif.....	41
1.1. Elif Harfinin Hazfedilmesi	41
1.2. Ya Harfinin Hazfedilmesi	53
1.3. Vâv Harfinin Hazfedilmesi	55
1.4. İki Lâm Harfinden Birinin Hazfedilmesi	56
2. Ziyade	58
2.1. Elif Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması	58
2.2. Ya Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması	62
2.3. Vav Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması	63
3. Bedel	64

4. Hemze	70
4.1. Sakin Hemzenin Yazımı	70
4.2. Harekeli Hemzenin Yazımı	72
5. Fasl-Vasl	83
6. Tâ-i Te'nislerin Açık Tâ Olarak Yazımı	87
7. İki Farklı Kıraate Konu Olan Kelimelerin Yazımı	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HATTAT HAFIZ OSMAN MUSHAFI'NIN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE MUSHAFLARINA ETKİLERİ	91
1. Hazif	92
1.1. Elif Harfinin Hazfedilmesi	92
1.2. Ya Harfinin Hazfedildiği Yerler	94
1.3. İki Lâm Harfinden Birinin Hazfedilmesi	95
2. Ziyade	95
2.1. Elifin Ziyade Kılınarak Yazılması.....	95
2.2. Vav Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması	96
3. Bedel	96
4. Hemze	96
5. Fasl -Vasl	97
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	102

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber döneminde iki kapak arasında bir araya getirilemeyen Kur'an-ı Kerim, Hz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde Kur'an'ın zayi olmasını engellemek şeklindeki temel maksada hizmet amacıyla cem' edilmiştir. Sonrasında kıraat farklılıklarından doğacak ihtilafların müslümanlar arasında tefrikaya sebebiyet vermesine mani olmak için Hz. Osman döneminde Kur'an'ın istinsah edildiği görülmektedir. İstinsahı gerçekleştirilen bu mushafların imlası resm-i Osmani adıyla anılmış ve alimlerin üzerinde ittifak ettiği kıyasi imla olarak adlandırılan imla tarzı ile farklılık arz ettiği yerler olmuştur. Sonraki dönemlerde miras bakımından zengin birikime sahip olacak olan mushaf tarihi bu şekilde başlamıştır.

Alimler tarafından Hz. Osman'ın istinsahını gerçekleştirdiği mushafların imla hususiyetlerini tespitte büyük önem verilmiştir. Nitekim başlangıçta şifahen aktarılan resm-i Osmani'ye yönelik malumatlar daha sonraki dönemlerde müstakil eserler vücuda getirilerek nakledilmiştir. Bu eserler arasında en önemlilerinden biri olarak kabul edilen Ebu Amr ed-Dâni'nin (ö. 444/1053) *el-Mukni' fi ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* adlı eseri daha sonra yapılacak olan çalışmalara yön vermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Hattat Hâfız Osman Mushafı Osmanlı döneminden günümüze gelinceye kadar geçen süreçte mushaf basımında örnek alınmış ve basılan mushaflarda Hâfız Osman Mushafı'nın imlası esas teşkil etmiştir. Bu gerçeğe dayanarak Hattat Hâfız Osman'ın 1097/1686 tarihinde yazdığı mushafın imla hususiyetlerinin tespiti ile mushaf tarihine ışık tutulmuş olacaktır. Ayrıca tespit edilen imla hususiyetlerinin klasik kaynaklarda geçen bilgilerle mukayesesi bu mushafın imlasının resm-i Osmani ile uyumunu ortaya koyacaktır. Öte yandan tespit edilen bu imla hususiyetlerinin günümüz mushaflarından biriyle imla bakımından kıyaslanması günümüz mushaflarının gerek resm-i Osmani gerekse Hâfız Osman Mushafı ile aralarındaki benzerlik ve farklılık arz eden noktaları gözler önüne serecektir.

Hattat Hâfız Osman'ın 1097/1686 tarihinde yazdığı mushafın imla özelliklerini incelemeyi hedefleyen bu çalışmanın meydana gelmesinde pek çok kıymetli insanın katkısı bulunmaktadır. Bu vesileyle başta danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Abay'a ve tez yazım sürecinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı, Prof. Dr. Necdet Tosun, Dr. Süleyman Yıldız, M. Efdaluddin Kılıç ve Yusuf Buhan hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca maddi ve manevi olarak desteklerini daima yanımda hissettiğim başta anne ve babam olmak üzere tüm aile bireylerime ve kıymetli hocam Mahmut Kalkan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed SURAL

İstanbul, 2023

KISALTMALAR

- b. : İbn
bkz. : Bakınız
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
İsam : İslam Araştırmaları Merkezi
nr. : Numara
nşr. : Nâşir/Neşreden
ö. : Ölüm tarihi
s. : Sayfa
sy : Sayı
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
t.y. : Baskı tarihi yok
thk : Tahkik eden
vb. : Ve benzeri
vr. : Varak
yay. : yayınları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerim ilk nazil olmaya başladığı dönemden itibaren gerek ezber yoluyla hafızalarda gerekse yazı yoluyla satırlarda muhafaza edilmiş bir kitaptır. Nitekim Hz. Peygamber kendisine inen ayetleri önce kendisi ezberlemiş ardından sahabenin ezberlemesi için onlara tebliğ etmiştir. Öte yandan Hz. Peygamber genel kabule göre inen ayetleri vahiy katiplerine yazdırmıştır. Bu şekilde vahyin hem ezber hem de yazı vasıtasıyla muhafazası sağlanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in her sene ramazan ayında Cebrail aleyhisselam ile Kur'an'ın o zamana kadar inmiş ayetlerini karşılıklı olarak okuduğu arza uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama Hz. Peygamberin vefatından önceki son ramazanda iki defa gerçekleştirilmiş ve buna arza-i ahire denmiştir.

Hz. Peygamber büyük çoğunluğu ümmî olan bir topluluğa gönderilmiştir. Bunun yanı sıra bu topluluktaki farklı kabilelere mensup insanlar kendi lehçeleri dışındaki bazı kelimeleri telaffuzda zorluk çekmekteydiler. İşte bu gibi sebeplerden ötürü onlara okumada kolaylık sağlamak amacıyla Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur. Kur'an'ın sahip olduğu bu hususiyet onun yazımında birtakım farklılıkların ortaya çıkmasına sebebiyet veren etkenlerin başında gelmektedir.

Hz. Peygamber döneminde Kur'an ayetleri değişik malzemeler üzerine yazılmış ancak bu dönemde çeşitli sebeplerden ötürü resmi bir cilt haline getirilememiştir. Hz. Peygamberin vefatından sonra halifelik makamına seçilen Hz. Ebu Bekir döneminde yapılan bazı savaşlarda hâfız sahabiler de yer almıştır. Bunlardan Yemâme savaşında çok sayıda hâfız sahabinin şehit düşmesi Hz. Ömer'de Kur'an'ın zayi olabileceği yönünde bir endişeye neden olmuştur. O daha sonra bu endişesini Hz. Ebu Bekir'e bildirmiş ve Kur'an'ın cem' edilmesi fikrini ortaya atmıştır. Hz. Ebu Bekir'in de bu endişeye hak vermesiyle Kur'an-ı Kerim resmi bir cilt halinde iki kapak arasında toplanmıştır. Hz. Osman dönemine gelinceye kadar bu nüsha tek olarak kalmış ancak onun döneminde daha farklı problemlerin ortaya çıkmasıyla yeni bir faaliyete ihtiyaç duyulmuştur. Ermenistan ve Azerbaycan fetihleri esnasında Kur'an'ın yedi harf ile nazil olduğundan haberdar olmayan yahut yedi harfin manasını kavrayamayan Iraklı ve Suriyeli

askerler arasında kıraat bakımından tekfir boyutuna varan bir ihtilaf ortaya çıkmıştır. Bu durumu gören Huzeyfe b. el-Yemân, Hz. Osman'ı mevzudan haberdar etmiş ve insanlar arasında ortaya çıkan kıraat ihtilaflarının daha fazla büyümemesi için önlem almasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine Zeyd b. Sabit başkanlığında bir istinsah heyeti kurulmuştur. Daha sonra Hz. Ebu Bekir döneminde yazılan mushaf da kullanılmak suretiyle yeni mushaflar istinsah edilmiş ve istinsahı gerçekleştirilen bu mushaflar kâfîler eşliğinde belirli şehirlere gönderilmiştir. Bu sayede kıraat farklılıklarından doğacak ihtilafların önüne geçilmesi sağlanmıştır.

Araplar arasında ilk dönemlerde çok fazla önem verilmeyen yazı sanatının Nabâtiler'den alındığı konusunda yaygın bir kanaat hasıl olmuştur. Ayrıca sesler ve semboller arasında bir birlikten söz edilememesi, imla kurallarının tam olarak oluşmaması ve yazının henüz gelişim sürecinde olması gibi sebeplere binaen Arap yazısı tam olarak kemal seviyesine ulaşamamıştır. Bütün bunlar neticesinde katiplerin yazdığı mushaflardaki bazı kelimelerin imla hususiyetlerinin daha sonraları belirli kaidelere bağlanan imla hususiyetlerinden farklı olması gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu da sonraki dönemlerde katiplerin yazdığı nüshalardaki imla tarzları arasında farklılıklar görülmesine yol açmıştır. Sonraki dönemlerde ise dil alimleri imla kaidelerini belirleme yönünde birtakım çalışmalar yapmışlar ve bunun neticesinde büyük oranda birlik sağladıkları kıyasi imla denen imla sistemini ortaya koymuşlardır. Hz. Osman'ın tasvip ve tercih ettiği resm-i Osmani olarak adlandırılan özel imla sistemi ile kıyasi imlanın bazı durumlarda farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Sonraki dönemlerde yazılan mushafların çoğunlukla resm-i Osmani'ye bağlı kalınmakla birlikte bu imladan bazı noktalarda ayrıldığı da göze çarpmaktadır.

Osmanlı döneminden günümüze gelinceye kadar basılan mushafların önemli bir kısmında Hattat Hâfız Osman mushaflarının imlası esas alınmıştır. Bu mushafların imla hususiyetlerine dair detaylı çalışmaların yapılması, gerek mushaf tarihinin bu dönemini yansıtması gerekse mushaf imlasının pratikte nasıl uygulandığının ortaya çıkması bakımından büyük önem arz etmektedir. İşte bizim esas konumuzu da Hattat Hâfız Osman'ın 1097/1686 tarihli mushafının imla hususiyetlerinin tespiti, klasik bilgilerle ve günümüz Türk mushaflarıyla mukayesesi oluşturmaktadır. Böyle bir çalışmanın yapılması Hâfız Osman hattıyla yazılmış mushafların imla özelliklerinin belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu hususiyetler ile resm-i Osmani'nin imla özellikleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konacaktır. Bunun yanı sıra günümüz Türk mushafları ile Hâfız Osman Mushaf'ı arasındaki uyum gözler önüne

serilecektir. Ayrıca bu çalışma bahsi geçen imla hususiyetlerinin resm-i Osmani'ye dair eserlerdeki bilgilerle mukayesesinin yapılmasına katkı sağlayacaktır.

Hâfız Osman'ın 1097/1686 tarihli mushafı henüz herhangi bir akademik çalışmada incelenmemiştir. Dolayısıyla amaç ve hedeflerde belirtilen hususlar gerçekleştirildiği takdirde Türk mushaf tarihinde derin etkileri olan bu mushafın kıraat ilmi açısından ilk kez tahlil ve değerlendirmesi yapılmış olacaktır.

II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Çalışma üç ana bölüm üzerine kurgulanmıştır. Birinci bölümde çalışmamızın ana konusunu oluşturan mushaf, Hattat Hâfız Osman tarafından istinsah edildiği için başlangıçta müstensih hakkında genel bilgilere yer verilecektir. Daha sonra 1097/1686 tarihli Hâfız Osman Mushaf'ı gerek yazımı gerekse kıraat ilimlerinin verileri açısından ele alınacaktır. Bu yapılırken sade bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamak için verilen malumatlar görsel materyaller ile desteklenecektir.

İkinci bölümde mushaf imla hususiyetleri açısından ele alınarak tespit edilen özellikler imla edebiyatının en temel klasik eserleri arasında sayılan Ebu Amr ed-Dâni'nin (ö. 444/1053) müellifi olduğu *el-Mukni ' fi ma 'rifeti mersûmi mesâhifi ehli 'l-emsâr* isimli eserinde yer alan verilerle karşılaştırılacaktır. Mukayese yapılırken öncelikle *el-Mukni*'deki bilgilere yer verilecek hemen peşine Hâfız Osman Mushafı'ndaki imlanın çözümlemesi yapılacaktır. Ayrıca mushaf hakkında tespit edilen hususlar ile temel aldığımız klasik kaynak arasında kıyaslama yapılırken eserdeki kelimelerin yazımı ile tezimizin konusunu oluşturan mushaftaki ilgili kelimeler bir veri tabanına aktarılarak tablolaştırılacak bu sayede benzerlik ve farklılıkların daha net görülmesi sağlanacaktır.

Üçüncü bölümde ise ikinci bölümde belirlenen imla hususiyetlerinin Türkiye'de matbu mushaflarda uygulanan imla ile mukayese yapılacaktır. Bu mukayese için Türkiye'de mushaf imlası konusunda karar mercii olan Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu'nun onayından geçerek Başkanlık tarafından 2018 yılında yayımlanmak suretiyle 5. baskısı gerçekleştirilen mushaf esas alınacaktır. Bu sayede günümüz Türkiye'sindeki mushafların gerek Hâfız Osman hattının imlasına gerekse resm-i Osmani'ye hangi oranda uyumlu olduğu açığa çıkarılmış olacaktır.

Çalışmamızda müstensih'in hayatı ve mushafın genel şekilsel özelliklerinin tanıtımı yapılırken ilgili ansiklopedi maddeleri ile hat sanat tarihi ile alakalı kitap, tez ve makale türü eserlerden istifade edilecektir. Çalışmamızın omurgasını oluşturan mushafın imla özellikleri tespit edilirken Ebu Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *el-Mukni' fi ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* isimli eseri esas alınacaktır. Ayrıca Kur'an tarihi, kıraat, tecvid ve resmü'l-mushaf konuları hakkında da ilgili ansiklopedi maddeleri, kitap, tez ve makalelere müracaat edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

MUSHAF TARİHİ AÇISINDAN HAFİZ OSMAN MUSHAFI

1. Hattat Hâfız Osman'ın Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

1.1. Hayatı

Hat sanatında çok önemli yeri olan Hâfız Osman'ın doğum tarihi hakkında kesin bir malumat bulunmasa da kaynaklarda 1052/1642 yılında dünyaya geldiği bilgisi yer almaktadır.¹ Yine kaynakların verdiği bilgilerden hareketle doğum yerinin İstanbul olduğu anlaşılmaktadır.² Tarihi kaynaklar incelendiğinde kökenine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır.³ Kendisi Haseki Sultan Camii müezzini Ali Efendi'nin oğlu olup Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın himayesinde eğitim hayatına başlamış ve ilim tahsil etmiştir.⁴ Ömrü boyunca “hâfız” unvanıyla anılmasının sebebi küçük yaşta hâfız olma şerefine nâil olmasıdır.⁵

İlim tahsil ettiği yıllardan itibaren hüsn-i hatta temayül gösteren Hâfız Osman, Şeyh Hamdullah'ın yazı sanatındaki üslubunu yeniden ihya eden ve bundan ötürü de “Şeyh-i Sâni” lakabıyla anılan Büyük Derviş Ali'den (ö.1084/1673) yazı talimi almaya başlayarak sanat hayatına ilk adımını atmıştır. Hâfız'ın hüsn-i hat serüveni Derviş Ali'nin yaşlılığını gerekçe göstererek kendisini talebelerinden Suyolcuzâde Mustafa Eyyûbi'ye göndermesiyle devam etmiş ve kaynakların ifadesine göre on sekiz yaşına geldiğinde icazetini almaya hak kazanmıştır.⁶

Hâfız Osman icazetini aldıktan sonra elif bâ meşkinden başlamak suretiyle Nefeszâde İsmail Efendi'den (ö.1090/1678) talim almıştır. Böyle yapmasının temelinde Şeyh üslubunun

¹ Kemal Çığ, *Hattat Hafız Osman Efendi* (İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948), s. 5, 6.

² Ali Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992), s. 64.

³ Ömer Faruk Dere, *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001), s. 7.

⁴ Süleyman Saadettin Efendi Müstakimzâde, *Tuhfetü'l-hattatîn* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), s. 301; Habib Efendi, thk. S. Muhammed Celal, *Hat ve hattatan* (Kahire: Merkezü'l Kavmi li'terceme, 2010), s. 202.

⁵ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 64.

⁶ Müstakimzâde, *Tuhfetul-hattatîn*, s. 301; Habib Efendi, thk. S. Muhammed Celal, *Hat ve hattatan*, s. 202.

inceliklerini öğrenmek istemesi yatmaktadır.⁷ Bunun yanı sıra Şeyh Hamdullah'ın eserlerini taklit etmek suretiyle yazı melekesini geliştirme gayreti içerisinde olmuştur.⁸

Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla kendisi bazı dönemlerde Mısır, Hicaz, Edirne ve Bursa'da bulunmuştur. Öte yandan asli ikameti İstanbul olan Hâfız Osman'ın payitaht dışında bulunduğu zamanlarda yazı meşk etmesi durumunda bulunduğu yeri belirtmek suretiyle imzasını atması gittiği yerlerin bilinmesine olanak sağlamıştır.⁹

Hâfız Osman, Sultan II. Mustafa'nın hat muallimi olması dolayısıyla sarayda da görev yapma fırsatı bulmuştur. Sultan II. Mustafa'ya muallimlik yapmasından dolayı Filibe veya Diyarbakir mansıbı kendisine verilmiş ve padişah başta olmak üzere saray erkânından azami derecede hürmet görmüştür.¹⁰ Kaynakların huzurda ihram cinsinden bir elbise giydiğini naklettiği Hâfız Osman, padişah için meşk hazırladığı esnada pek çok kez Sultan onun hokkasını tutmuş ve kendisine iltifatta bulunmuştur. Öte yandan Şehzâde III. Ahmet de kendisinin talebeleri arasında yer almaktadır.¹¹

Hâfız Osman makul bir mazeretten dolayı derse iştirak edememiş olan bir talebesiyle hemen yol üzerinde ilgilenmiş, maddi durumu iyi olmayan çocuklara pazar günü, zengin çocuklara ise çarşamba günleri yazı dersi vermiş ayrıca güreş seyri ilgi alanları arasında yer almıştır.¹²

Hâfız Osman Sünbül Efendi Dergâhı şeylerinden Seyyid Alaaddin Efendi'nin müritlerindendir.¹³ Vefatından bir süre önce hafif olarak atlattığı bir felç geçirmesine rağmen bu durum yazılarında olumsuz manada bir etkiye yol açmamıştır.¹⁴

Hat sanatında derin izler bırakmış olan Hâfız Osman bütün kaynakların ittifakla aktardığına göre 29 Cemaziyevvel 1110 (3 Aralık 1698) tarihinde elli sekiz yaşında iken Kocamustafapaşa Sancaktar mahallesindeki evinde vefat etmiş ve Sünbül Efendi Dergâhı haziresine defnedilmiştir.¹⁵ Kabrinde “Allah Sübhanehu ve Teala, Hattat Hâfız Osman kuluna ve bi'l-cümle mü'minin ve mü'minâta rahmet eyleye. Bi-hürmeti Sureti'l-Fatiha Sene 1110”

⁷ Müstakimzâde, *Tuhfetul-hattatîn*, s. 301.

⁸ Uğur Derman, “Hâfız Osman (ö.1110/1698)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XV, 98.

⁹ Derman, “Hâfız Osman”, XV, 98.

¹⁰ Müstakimzâde, *Tuhfetul-hattatîn*, s. 302.

¹¹ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 66.

¹² Derman, “Hâfız Osman”, XV, 99.

¹³ Müstakimzâde, *Tuhfetul-hattatîn*, s. 302.

¹⁴ Müstakimzâde, *Tuhfetul-hattatîn*, s. 303.

¹⁵ Çığ, *Hattat Hafız Osman Efendi*, s. 7.

ifadelerinin yer aldığı celi sülüs kitabe yer almaktadır.¹⁶ Bu kitabenin Ağakapılı İsmail Efendi (ö. 1118/1706) tarafından yazıldığı nakledilmektedir.¹⁷

1.2. İlmî Kişiliği

Hâfız Osman yukarıda da bahsedildiği üzere küçük yaşta iken hafızlığını tamamlamış ve Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın himayesinde eğitim hayatına başlamıştır. Bu yıllarda hat sanatına dair kendisinde bir arzu ve istek belirmiştir. Bunun üzerine ilk hocası Derviş Büyük Ali'den yazı dersleri almış daha sonra hocası tarafından talebesi Suyolcuzâde Mustafa Eyyûbî'ye gönderilmiştir. Bir seferinde soğuk bir kış gününde uzun bir mesafeyi yalın ayak yürüyerek derse gitmesi onun ilim yolundaki azmi ve sebatını gözler önüne sermektedir.¹⁸ Hâfız Osman on sekiz yaşına geldiğinde ise icazetini almaya hak kazanmıştır.

Sanat hayatının ilerleyen dönemlerinde aklâm-ı sitte'de çığır açan gelişmelere imza atacak olan Hâfız Osman bu gelişmelerin ancak Şeyh Hamdullah'ın yolunda ilerlemekle gerçekleşebileceğini düşünerek Şeyh ekolünün kendi dönemindeki zirve ismi olan Nefeszâde İsmail Efendi'den başlangıç seviyesinde ders almaya başlamıştır.¹⁹ Bunun yanı sıra Şeyh üslubundaki yetkinliğini artırma gayesiyle Şeyh Hamdullah'ın eserlerini taklit etmeye çalışmıştır.²⁰

Şeyh Hamdullah'ın eserlerini incelemesi, taklit etmesi ve yorumlaması neticesinde onu Yakut'un etkisinden arındırılmış, ayrıca 1090/1679 yılı itibariyle onun yazısındaki hoşuna giden harfleri seçerek ve yazıdaki harfleri küçülterek kendine ait tarzı bulmuş; bu tarz zamanla kabul görmüş ve Şeyh Hamdullah'ın üslubunun unutulmasına yol açmıştır.²¹ Gün geçtikçe üslubunu geliştiren Hâfız Osman için 1090/1679 ile 1100/1688 yılları arasının takip ettiği ekol bakımından -ki bu Şeyh ekolüdür- sanat serüvenindeki zirve yılları olduğunu söylemek mümkündür.²²

Mushaf kitabeti denince Hâfız Osman'ın akla gelmesi onun en güzel meşklerini bu alanda vermiş olmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki yazmış olduğu mushaflardan 1090/1679

¹⁶ Dere, *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü*, s. 9, 10.

¹⁷ Habib Efendi, thk. S. Muhammed Celal, *Hat ve hattatın*, s. 203.

¹⁸ Derman, "Hâfız Osman", XV, 98.

¹⁹ Müstakimzâde, *Tuhfetul-hattatîn*, 301; Habib Efendi, thk. S. Muhammed Celal, *Hat ve hattatın*, s. 202; Derman, "Hâfız Osman", XV, 98.

²⁰ Derman, "Hâfız Osman", XV, 98.

²¹ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 71.

²² Derman, "Hâfız Osman", XV, 99.

tarihinden sonrasına ait olanlar hem harf hem de kelimelerdeki yapı ve tasarım bakımından en üst seviyededir.²³

Sanatına son derece bağlı olan Hâfız Osman hac yolculuğunda bile kalemi elinden bırakmamış ve her an yazma gayreti içerisinde olmuştur. Bunun yanı sıra hac yolculuğu sırasında yazdığı yazılardan hareketle uğradığı yerler tespit edilebilmektedir.²⁴ Öte yandan ferağ kayıtlarına bakıldığında secili ifadelerle rastlanmakla birlikte şiirle alakadar olduğuna dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır.²⁵

Ömrü boyunca birçok talebe yetiştiren Hâfız Osman'ın öğrencileri arasında Rodosîzâde Abdullah, Yusuf Rûmî, İmam Derviş Ali, Derviş Mehmed Kevkeb, Yedikuleli Seyyid Abdullah, Hasan Üsküdârî, Kürtzâde Bursalı İbrahim, Bursalı Mehmed Efendi gibi isimler bulunmaktadır. Kaynaklarda talebelerinin adedi ile alakalı elliye yakın sayılar zikredilmektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki bu talebeleri vasıtasıyla hat silsilesinin iki farklı koldan günümüze ulaşması Hâfız Osman'a mahsus bir özelliktir.²⁶

Hâfız Osman'ın alana olan etkisini göstermek ve bir ekol haline geldiğini ifade etmek için günümüz dünyasında hüsn-i hat sahasında eser veren hattatların takip ettikleri ekol bakımından Hâfız Osman'ın üslubunu benimseyenler ile Yakut'un üslubunu benimseyenler olmak üzere iki gruba ayrıldığını söylemek yerinde olacaktır. Buna göre Hâfız Osman'ın çizgisinde ilerleyenler Türk ve Arap coğrafyalarında yaşamaktayken Yakut ekolünü benimseyenler Asya kıtasında yer alan müslüman ülkelerde yaşamaktadırlar. Bu durum Hâfız'ın hüsn-i hat sahasında ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu gözler önüne sermektedir.²⁷

1.3. Eserleri

Hâfız Osman, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan 1094/1683 tarihli mushaf ile İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki 1097/1686 tarihli mushaf başta olmak üzere toplamda yirmi beş mushaf yazmıştır.²⁸ Ayrıca üç tanesi İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde, iki tanesi Daru'l-Kütübü'l-Mısıriyye'de, birer tane de İstanbul Üniversitesi

²³ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 65; Dere, *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü*, s. 29.

²⁴ Derman, "Hâfız Osman", XV, 99.

²⁵ Uğur Derman, "Hâfız Osman", XV, 99.

²⁶ Uğur Derman, "Hâfız Osman", XV, 99.

²⁷ Ali Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 72.

²⁸ Habib Efendi, thk. S. Muhammed Celal, *Hat ve hattatan*, s. 204; Derman, "Hâfız Osman", XV, 99; Mushaf ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), XXXI, 242, 248.

Kütüphanesi, Sabancı Koleksiyonu ve Sotheby's müzayede kataloğunda olmak üzere onun yazdığı ve günümüzde ulaşılma imkânı olan sekiz adet mushaf bulunmaktadır.²⁹

İlk mushafını Çoruhlu Mehmed Ağa'ya 1069/1658 tarihinde yazmıştır. Onun murakkalarından³⁰ elde edilen bilgilere göre sonrasında Ravza-i Mutahhara'ya hediye edilen on birinci mushafını ise 1088/1677 tarihinde Veli Kethüda'ya yazmıştır. Yine aynı kaynaktan elde edilen bilgilere göre 1069/1658-1088/1677 yılları arasını kapsayan dönemde toplamda on bir mushaf kaleme almıştır.³¹

Süheyl Ünver ise bu on bir mushaf haricinde farklı yerlerde on üç mushaf gördüğünü söylemiş ve bunların 1085/1674 ile 1109/1697 yılları arasında yazıldığını belirtmiştir. Gördüğü bu on üç mushaf dışında dedesi Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin koleksiyonunda bir tane, yine Londra British Museum'da da bir tane mushaf bulunduğunu aktarmış ve bu haliyle Hâfız Osman'ın yazdığı mushafların sayısının yirmi beşi bulunduğunu ifade etmiştir.³²

Sultan II. Abdülhamit tarafından verilen emir doğrultusunda bahsi geçen mushaflardan 1097/1686 tarihli olanı İslam beldelerine dağıtılmak üzere matbaacı Osman Bey tarafından 1298/1881 yılında bastırılmıştır.³³

Hâfız Osman, kitap formunda yazdığı mushaflar haricinde pek çok en'am-ı şerîf, cüz, kıta ve murakka yazmıştır.³⁴ On sekiz tane en'am-ı şerif, sekiz tane cüz yazdığı tespit edilebilmiştir.³⁵ Ayrıca hilye-i saadeti ilk kez levha şeklinde yazmış ve Delâilü'l-Hayrât'ı kitap haline getirmiştir.³⁶

Hâfız Osman'ın yazdığı kıtalara gelince Ömer Faruk Dere "Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü" adlı yüksek lisans tezinde bunların sayısını yetmiş bir olarak tespit etmiştir. Aynı tezde Hâfız Osman'ın en çok eser verdiği formun murakkalar olduğu ifade edilerek bunlardan 103 tanesine ulaşılabildiği belirtilmiştir.³⁷

²⁹ Dere, *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü*, s. 59. Sotheby's müzayede kataloğunda yer alan nüsha için bkz. <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2011/arts-of-the-islamic-world/lot.74.html>.

³⁰ Bu murakkalar İstanbul Üniversitesi A. 6507 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bkz. Ali Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s.73, 74.

³¹ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 73, 74.

³² Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 73, 74.

³³ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 75.

³⁴ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 75, 76.

³⁵ Dere, *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü*, s. 61.

³⁶ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, s. 75, 76.

³⁷ Dere, *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü*, s. 62, 63.

Sanatıyla aklâm-ı sitte'nin celi-sülûs ve rik'a türlerinde yeni bir yol başlatan Hafız Osman'ın başlattığı bu yola daha sonra gelen hattatlar da birtakım güzellikler katmış ve günümüze kadar gelişerek gelen bu yol Hâfız Osman'ın eserlerinin değerinin her geçen gün daha da artmasını sağlamıştır.³⁸

2. Hâfız Osman Mushafı ve Genel Şekilsel Özellikleri

Hâfız Osman'ın İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nin 405 numaralı envanterinde kayıtlı bulunan nüshası 1097/1686 tarihinde İstanbul'da yazılmıştır. Ebatı 20x33 cm ölçülerinde olan eser baş taraftaki cilt kapağından sonraki yan kağıdı ile boş olan iki varak ve sondaki cilt kapağından önceki yan kağıdı ile boş olan iki varak haricinde 409 varaktan oluşmaktadır.³⁹ Sayfaları dikey formatta yazılan mushafta eksik sayfa bulunmamaktadır.

Mushafın cilt özelliklerine gelince kahverengi meşin deri üzerine işlenmiş olan cildin hem ön hem de arka yüzü gömme şemseli olup şemsenin her iki ucunda salbek motifi yer almaktadır. Bunun yanı sıra cildin ön ve arka yüzünde dörder adet köşebent bulunmaktadır. Bu kısımların tezyininde altın rengi kullanılmıştır. Şemsenin etrafı iç kısımdakinin dış kısımda yer alandan daha ince olduğu altın renginde zencerek ile tezyin edilmiştir. Bu zencerek arasında yer alan bordürlerde kartuş paftalar bulunmakta, ayrıca bu kartuş paftaları birbirinden ayıran salbek benzeri öğeler yer almaktadır. Paftaların iç kısmının tezyinatında bitkisel motifler kullanılmıştır. Salbek benzeri motiflerden dikey bordürlerde bulunanların içerisinde geometrik şekiller yer almakta iken yatay bordürlerde bulunanlarda bitkisel motifler bulunmaktadır.

Cildin hem ön hem de arka kapağının arka yüzünde kırmızı renk üzerine işlenmiş altın renginde şemse motifi bulunmakta, yine ciltte olduğu gibi şemsenin iki ucunda salbek motifi yer almaktadır. Bu kısım zahriye sayfası gibi tezyin edilmiştir. Her iki taraftaki cilt kapaklarından sonra yan kağıdı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra şemse altın rengi zencerekle çevrelenmiştir. Ayrıca üst ve alt kısımda birbirine paralel olan zencerekleri ortalayacak şekilde üçgen formunda üç nokta ve köşelerde birer nokta işlenmiştir.

Cildin miklebi sol kapakta yer almaktadır. Miklebin uç kısmında bir tarafı iki pafta arasında bulunan salbek ile birleşen küçük bir şemse motifi bulunmaktadır. Bordürlerin arasında cildin ön ve arka yüzünde olduğu gibi salbek benzeri motiflerle birbirine birleştirilmiş paftalar yer almaktadır. Bu paftaların birleşme noktasında çiçek formunda noktalar

³⁸ Derman, "Hâfız Osman", XV, 99.

³⁹ Dere, *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü*, s. 119.

bulunmaktadır. Ayrıca miklep ile cilt kapağı birleştirildiğinde görüntü bakımından bir uyum bulunduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan sertap kısmında üç adet kartuş pafta bulunmaktadır. Ortada yer alan pafta diğer ikisinden daha büyük olup içerisinde Vâkıa suresinin 79. ayeti olan “لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ”⁴⁰ ibaresi yer almaktadır.

(Mushafin ön cilt kapağı)

⁴⁰ “Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir.” (Vakıa 56/79)

(Mushafın arka cilt kapağı)

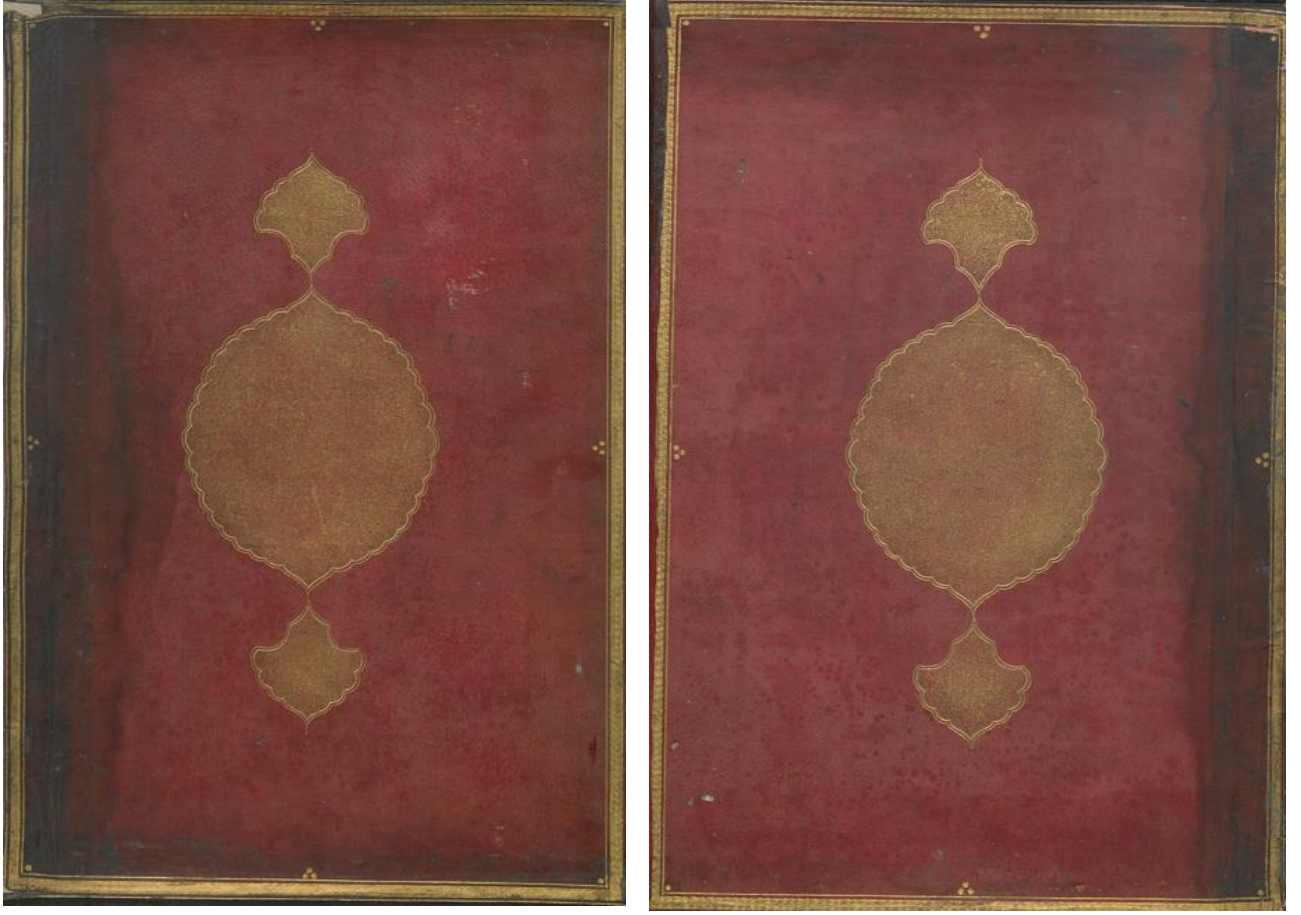
(Meşin deri üzerine işlenmiş gömme şemse ile her iki ucundaki salbek motifleri)

(Cilt kapağında yer alan köşebend örnekleri)

(Şemsenin etrafında yer alan zencerek, bordür, pafta ve salbekler)

(Cildin ön ve arka kapaklarının arkasında yer alan şemse motifi)

(Cildin miklebi)

(Cildin sertap kısmı)

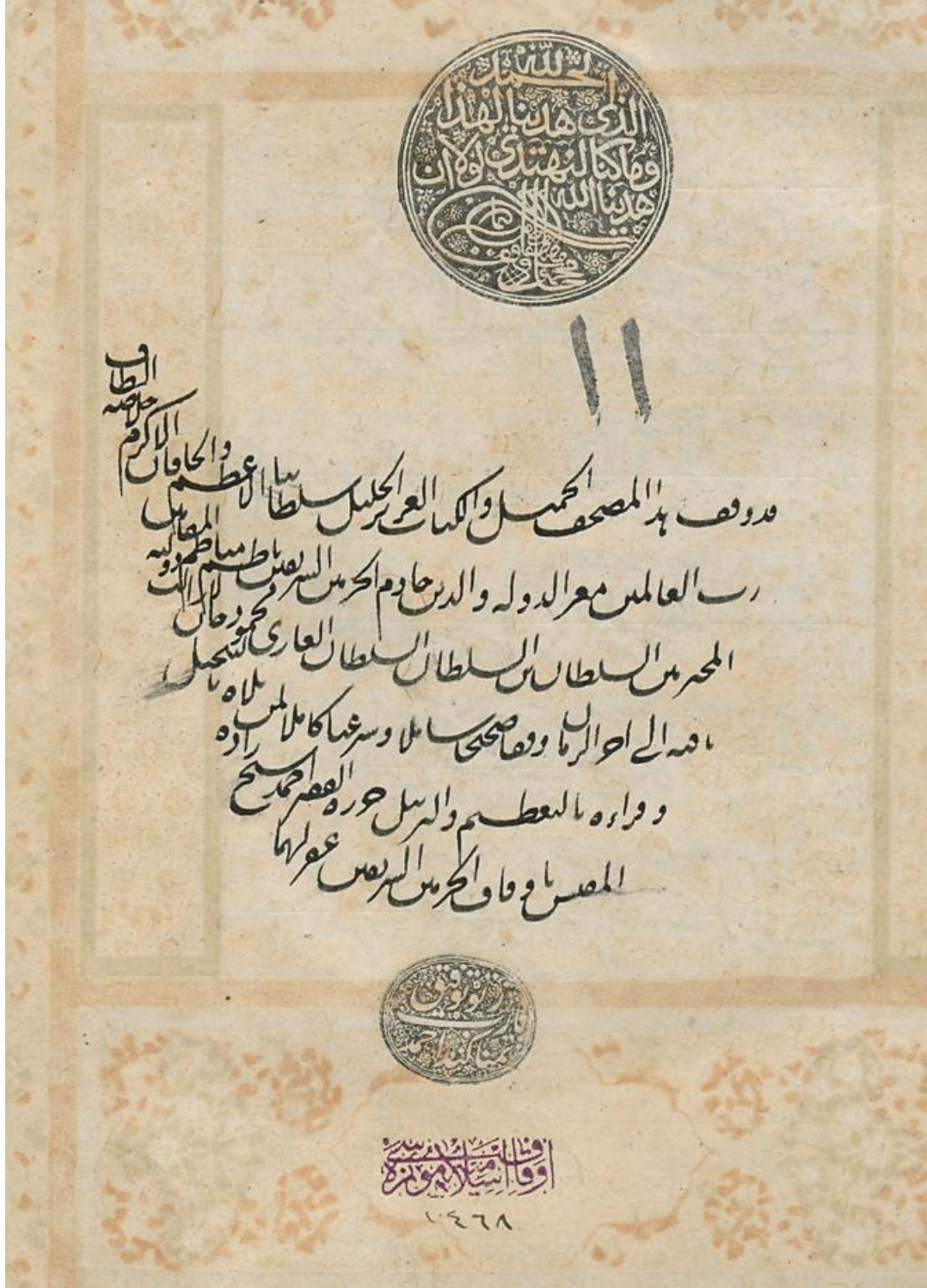
(Sertap kısmında yer alan ayet-i kerime)

Mushafın yan kâğıdı dahil ilk altı sayfasında herhangi bir yazı veya tezyinat yer almamaktadır. Ön cilt kapağında sonraki yan kağıdında mushafın envanter numaraları olan 405 ve 1468 rakamlarının yazılı olduğu görülmektedir.

(Mushafın envanter numaralarının yazılı olduğu yan kâğıdı)

Mushaftaki vr. 1a'da padişahın mührü, eserin vakfiyesi ayrıca Haremeyni'ş-Şerifeyn müfettişi Şeyhzade Ahmed'e ait Farsça yazılmış başka bir mühür, eserin bulunduğu müzenin Arapça ismi ve bir de tarih yer almaktadır.

(vr. 1a'da eserin vakfiyesinin ve padişahın mührünün bulunduğu sayfa)

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا
يا رب زتو توفيق تمنا كند أحمد⁴² Farsça
أنا الهدينا الله أن هدينا الله⁴¹ ayeti yer almaktadır. Diğer mühürde ise

⁴¹ Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulamazdık.

⁴² "Yâ Rab! Ahmed senden başarıyı ister."

yazmaktadır. Ayrıca bu sayfanın sonunda أوقاف إسلامية موزة سي yazmakta olup alt kısmında da 1468 rakamı belirtilmektedir.

Vakfiye kısmında yazılı olan metin ise şu şekildedir:

قد وقف هذا المصحف الجميل والكتاب العزيز الجليل سلطاننا الأعظم والخابان الأكرم خلاصة ألطاف رب العالمين معز الدولة خادم الحرمين الشريفين ناظم مناظم المقامين المحرمين السلطان بن السلطان الغازي محمود خان لا زالت دولته باقية إلى آخر الزمان وفقا صحيحا شاملا وشرعيا كاملا لمن تلاه بالتحليل وقرأه بالتعظيم والترتيل حرره الفقير أحمد شيخ زادة المفتش بأوقاف الحرمين الشريفين غفر لهما.

“Bu güzel mushafı ve değerli kitabı, yüce sultanımız ve şerefli hakanımız, ilahî lütufların hulhasası, devlete yücelik veren, Haremeyn-i Şerifeyn’in hizmetkârı, iki mukaddes makamın nizamını sağlayan, sultan oğlu sultan, Gazi Sultan Mahmud Han, Allah devletini ahir zamana kadar baki kılsın; düşünerek tilavet edecek, saygı göstererek ve tertile riayet ederek okuyacak olanlar için her yönüyle sahih, tamamen şer’-i şerife uygun olarak vakfetmiştir. Bu vakfiyeyi Evkaf-ı Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi, Allah her ikisini de bağışlasın, Allah’ın muhtaç kulu Şeyhzade Ahmed kaleme almıştır.”

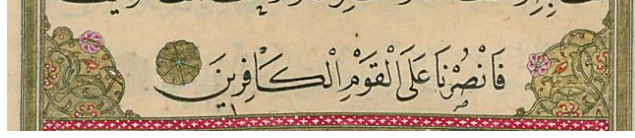
Fatiha ve Bakara surelerinin yer aldığı vr. 1b ve 2a eserin serlevha sayfalarıdır. Vr. 1b’de yer alan sure başı, yatay dikdörtgen form ile çevrili olup kitabe kısmında surenin ismi olan “سورة الفاتحة الكتاب” ibaresi yer almaktadır. İbarede yer alan الفاتحة kelimesi harf-i tarif olmaksızın yazılacağına yanlışlıkla harf-i tarifli olarak yazılmıştır. Bu durumda ibarenin doğru yazımı⁴³ “سورة فاتحة الكتاب” şeklinde olmalıdır. Surenin sonundaki dikdörtgen şeklindeki paftanın kitabe kısmında ise surenin nazil olduğu yeri ve ayet sayısını ifade eden “مكية وهي سبع آيات”⁴⁴ ibaresi bulunmaktadır. Her iki ibaredeki harflerin yazımında da beyaz renk kullanılmış olup zemin altın rengindedir. Fatiha suresi toplamda yedi satır olarak yazılmış olup besmele de buna dahildir. Serlevhanın vr. 2a’ya denk gelen kısmında Bakara suresinin ilk dört ayeti yazılı olmakla beraber dördüncü ayetin sadece ilk üç kelimesi yer almaktadır. Bu sayfanın üst kısmındaki sure başı bir önceki sayfada olduğu gibi yatay dikdörtgen formdadır. Kitabe kısmında bulunan “سورة البقرة مدنية وهي”⁴⁵ ibaresi ile sure ismi ve nazil olduğu mekâna dair bilgiler yer almaktadır. Kitabe bölümünde yer alan هي zamiri alt kısımdaki sure başının kitabesinde yer alan cümleye ait bir kelimedir. Aynı özelliklere sahip olan alt kısımdaki

⁴³ “Kitabın Başlangıç Suresi”

⁴⁴ “Sure Mekki’dir ve yedi ayettir.”

⁴⁵ “Bakara suresi, Medenidir ve o...”

dikdörtgen paftanın kitabesindeki “مءاتان وست وثمانون آية”⁴⁶ ibaresiyle surenin ayet sayısı belirtilmektedir. Kitabe kısımlarındaki beyaz renk ile yazılan ibarelerin zemini altın rengindedir. Mushafın serlevhası tezyin edilmiştir. Vr. 33b’ye denk gelen Bakara suresinin sonunda bitkisel motiflerle tezyin edilmiş iki adet bordür bulunmaktadır. Ayrıca mushaftaki vr. 408b’de ise hatim duasının bulunduğu görülmektedir.

(vr. 33b’de yer alan tezyinat)

Mushafın vr. 409a sayfasında ferağ kaydının bulunduğunu görmekteyiz. Başlangıç kısmında hamdele ve salvele yer alan ferağ kısmında şöyle yazmaktadır:

كتبه العبد الفقير الى رحمة ربه القدير، سمي جامع القرآن الشهير بحافظ عثمان، راجيا لطف ربه المنان، انه منبع الاحسان والغفران، ومناجيا شفاعة مهبط الفرقان، في يوم الحشر والميزان، راقما على ما وافق مصحف الشيخ المعروف بعلى القاري المكي بين الفحول والأعيان، قد وقع الفراغ في أوائل شهر شعبان بعناية ربه الديان في سنة سبع وتسعين وألف من هجرة من له العز والشرف

“Bu mushafı, Kur’an camii’nin (Yani Hz. Osman’ın) adaşı olan ve Hâfız Osman olarak tanınan -ki kudret sahibi Allah’ın rahmetine muhtaçtır- yazmış, bunu da ulema ve ileri gelen zevat arasında Ali el-Kârî el-Mekkî olarak bilinen zatın mushafına muvafık olarak kaleme almıştır. Allah’ın inayetiyle yazma işinin bitimi, izzet ve şeref sahibi Hz. Peygamber’in hicretinin bin doksan yedinci yılı şaban ayı başlarında vuku bulmuştur.”⁴⁷

Ferağ kaydından Hâfız Osman’ın mushafı yazarken Ali el-Kârî’nin (ö. 1014/1605) mushafını esas aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca müzehhib isminin ferağ kaydında yazılmadığı görülmektedir. Bunun sebebi tezhibi yapan şahsın adının bir önceki sayfada bulunan hatim duasının sol alt kısmında “ذهبه حسن” şeklinde belirtilmesidir. Bu ibareden müzehhibin adının Hasan olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan ferağ kaydında mushafı yazarken hangi kıraatin esas alındığı ifade edilmemiştir.

⁴⁶ “...iki yüz seksen altı ayettir.”

⁴⁷ Metnin tercümesi için ayrıca bkz. Muhammet Abay, “Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi”, *Usul İslam Araştırmaları* 23/23 (2015), s. 23.

(vr. 408b'deki hatim duasının sol alt kısmında müzehhib isminin yazılı olduğu pafta)

Mushaftaki vr. 409b'de vakf işaretleri ve mushaftaki bazı işaretlere dair bilgilerin verildiği Farsça bir metin mevcuttur.

(vr. 409b'de yer alan Farsça metin)

“Bedânki م alâmet-i vakf-ı lâzım est ki egêr vasıl koned mânâ fâsid mîşevêd. Ve ba’zî gofte end havfî küfr est. Ve ط alâmet-i vakf-ı mutlak est. Yani mukayyed beyekî êz luzûm ve cevâz-ı ruhsat ve ğayrihâ nîst. Ve ج ibâret êz câiz est ki mîtevân istâden mîtevân kuzeşten ammâ istâden evlâ est. Ve ز alâmet-i mücevvez est ki kuzeşten evlâ est. Ve ص alâmet-i murahhas est ki egêr tengî nefes vâkî’ şevêd mî bâyed istâden. Ve ل ibâret êz adem-i vakf est ve egêr vakf koned bâyed îade kêrdên ân kelimera be vasl ve egêr ayet ve ل bâşed nîz mî bâyed kuzeşten ammâ egêr istend hâcet-i îade nîst. Ve ق ibâret êz kad kîle est yâni êz kurrâ vakf kerde end ammâ gufde end kî evlâ vasl est. Ve ف yani istâden evlâ est. Ve ك ibâret ez كذلك est yani her vakfî ki pîş ez û güzeşte bâşed in hükmü emân dayed.

Fasl bedân ki meyân-ı Kûfiyân ve Basriyân hilâf vâkî’ şude est. Der aded-i âyât ba’zî êz suver pez egêr muvâfık bâşênd der her penc ayet alamet-i م mî nevîsend. Ve der her deh ayet alamât ء. Ve egêr hilâf bâşed êz berâyi Kûfiyân hemîn dû remz mî nevîsend ve êz berây-ı Basriyân der her hams خب mî nevîsend. Ve der aşr عب mî nevîsend tâ tefrika şevêd ve تب alamet-i înest ki nezdi Basriyân seri âyet ve nezdi Kûfiyân ayet nîst ve der لب ber aksi înest.”

“Bilesin ki! م harfî vakf-ı lazımlı alametidir. Eğer durmaz da vasıl yaparsa (geçerse) mânâ fâsid olur. Bazıları demişlerdir ki (burada vasıl yapanların) küfründen korkulur. ط harfine gelince vakf-ı mutlakın alametidir, yani mutlak manada mukayyet değildir; (yani) vakf-ı lazımlı denemez, ruhsata izin vardır denemez ve bunların dışında başka bir şey de denemez. ج harfine gelince câiz demektir ki durmak mümkündür, geçmek de mümkündür ama durmak daha evlâdır. Ve ز harfine gelince mücevzevin alametidir ki burada geçmek evlâdır. ص harfine gelince ruhsat alametidir ki okurken nefes dağılırsa durmak mümkündür. Ve ل harfine gelince durmamaktan ibarettir ve eğer durursa o kelimeyi vasıl ile geriden almak gerekir ve eğer hem bir ayet başı olup hem de ل olursa bile geçmek gerekir fakat durursa geriden almak gerekmez. ق harfine gelince “قد قيل” demekten ibarettir yani “bazı kurrâlar vakf etmiştir diyenler de olmuştur fakat evlâ olan geçmektir” demişlerdir. Ve ف harflerine gelince evlâ olan durmaktır. Ve ك harfine gelince كذلك (önceki gibi) demektir, yani daha önce gelen vakf işareti ne ise bu da aynı hükümdedir.

Bölüm (Fasl): Bilesin ki! Kûfîler ile Basrîler arasında ayetlerin sayısı konusunda ihtilaf vâki olmuştur. Bazı sureler konusunda her ne kadar muvâfık iseler de her beş ayetten sonra “هـ” alametini yazarlar. Ve her on ayetten sonra da “ء” alameti yazarlar. Eğer aralarında bir ihtilaf var ise Kûfîler için aynı iki remzi yazarlar ve Basrîler için ise her beş ayette bir “خب” yazarlar, her on ayette bir de “عب” yazarlar tâ ki ikisi arasında fark olsun. Ve

“ب” şunun alametidir ki Basrîlere göre ayetin başıdır. Kûfelilere göre ise ayet değildir. “ب” harflerine gelince bunun tersi bir durum söz konusudur.”⁴⁸ Bu metinde yer alan bilgiler Ayetler ve Fasılalar başlığı altında kapsamlı bir şekilde açıklanacaktır.

3. Mushafın Sayfa Yapısı ve Zabt Yönünden Tahlili

3.1. Sayfa ve Satır Düzeni

Mushaf incelendiğinde sayfaların on bir satırdan müteşekkil olduğu ve tüm sayfalarda bu ölçüye riayet edildiği görülmektedir. Nitekim bu sebepten dolayı surelere ait bilgilerin yer aldığı sure başı kısmı için iki satırlık, besmele için ise bir satırlık yer ayrılarak tüm sayfalarda on bir satırlık bu ölçüye uyulmuştur. Ayrıca sayfalardaki satırların başladığı ve bittiği yerlerin diziminin belirli bir düzen içerisinde olduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan bazı ayetlerin duruma göre sıkışık veya seyrek yazıldığı yerler mevcuttur. Ayrıca bazı ayetlerin aynı sayfaya sığdırılmasına özen gösterilmeyip ayetin yarısının bir sayfada diğer yarısının da takip eden sayfada yazıldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra bütün sayfaların üst köşesinde sayfa numaraları bulunmaktadır. Ayrıca sağ tarafta bulunan sayfaların sol alt köşesinde bir sonraki sayfanın ilk kelimesi yazılmıştır.

3.2. Mushafın Zabt Yönü

Kur’an-ı Kerim sayfaları ayet metinleri haricinde bir takım yazı ve semboller ihtiva etmektedir. Bunlardan her birinin farklı bir fonksiyonu bulunmaktadır. Zabt olarak ifade ettiğimiz bu yazı ve sembolleri bu kısımda ayrı ayrı başlıklar altında ele alacağız. Böylelikle tezimizin konusunu oluşturan mushafın zabt yönünden mushaf tarihine olan katkıları ortaya konacaktır.

3.2.1. Cüzler ve Hizbler

Mushafta otuzlu cüz sistemi kullanıldığı görülmektedir.⁴⁹ Cüz başlangıcını ifade etmek üzere sayfanın kenarına kayıt düşülmüştür. Cüzün başladığı ayetin başında الجزء ibaresi ve bu ibarenin altında cüz numarasının yazılı olduğu bir cüz gülüne yer verilmiştir. Sadece on beşinci cüzün gülünde cüz numarası ibarenin sağ alt yanına yazılmıştır. On altıncı cüz gülünün rakam kısmında sayının belirginliğini azaltan bir silinme meydana geldiği dikkati çekmektedir. Dört rakamının bulunduğu cüz numaraları yazılırken dört rakamının yazımında normalden farklı bir

⁴⁸ Farsça metnin okunuşunu ve tercümesini bu çalışma için bana lütfeden Prof. Dr. Necdet Tosun hocamıza teşekkür ederim.

⁴⁹ Cüz hakkında geniş bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, “Cüz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), VIII, 147, 148.

sembol kullanılmıştır. Fatiha suresinin bulunduğu sayfada serlevha tezhibinin bulunması sebebiyle⁵⁰ bu surenin ilk ayetine denk gelen birinci cüzün başlangıcını ifade etmek için cüz gülü kullanılmamıştır. Bu sebepten ötürü mushafta yirmi dokuz adet cüz gülü bulunmaktadır. Cüz güllerinin tezyinatında farklı formlar kullanıldığı görölmektedir. Cüz sonlarına işaret etmek için herhangi bir sembol veya yazı mevcut değildir.

Başında cüz başı olduğuna dair kayıt bulunan ayetler şöyledir: (1) Fatiha 1/1, (2) Bakara 2/144, (3) Bakara 2/256, (4) Al-i İmran 3/93, (5) Nisa 4/24, (6) Nisa 4/148, (7) Maide 5/87, (8) En'am 6/112, (9) A'raf 7/89, (10) Enfal 8/42, (11) Tevbe 9/94, (12) Hud 11/6, (13) Yusuf 12/53, (14) Hicr 15/1, (15) İsrá 17/1, (16) Kehf 18/75, (17) Enbiya 21/1, (18) Mü'minun 23/1, (19) Furkan 25/21, (20) Neml 27/57, (21) Ankebut 29/46, (22) Ahzab 33/31, (23) Yasin 36/28, (24) Zümer 39/33, (25) Fussilet 41/46, (26) Casiye 45/33, (27) Zariyat 51/30, (28) Mücadele 58/1, (29) Mülk 67/1 (30) Nebe 78/1.

(Mushafta yer alan cüz gülü örnekleri)

⁵⁰ Ayşe Tanrıver Celasin, "XVI. Yüzyıl Mushaf Güllerinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Üç Kur'an-ı Kerim Kapsamında İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2013), s. 108.

(Dört rakamının farklı yazıldığı 4, 14 ve 24. cüz gülleri)

(vr .185b'deki cüz numarasının ibarenin sağ alt tarafına yazıldığı 15. cüz gülü)

(vr. 199b'deki 16. cüz gülünde meydana gelen silinme)

Hafız Osman Mushafı'nın otuzlu cüz sistemine göre taksim edilmesinin yanı sıra mushafta doksan adet hizb bulunmakta, dolayısıyla hizblerin taksimatında yüz yirmili sistemin esas alındığı görülmektedir.⁵¹ Bunun yanı sıra hizbleri ifade etmek için hizb başlangıcına denk gelen ayetlerin başında farklı motiflerle tezyin edilmiş hizb güllerine yer verilmiştir. Bu güllerin içerisine حزب ibaresi yazılmıştır. Öte yandan bazı yerlerde ibarenin alt kısmında ا ve ح harflerinin minyatürleri bulunmaktadır. Bunlardan ا harfinin yazılış sebebi bilinmemektedir. ح harfinin minyatürünün ise ibarede yer alan ح harfini noktalı olan benzerlerinden ayırmak için yazıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca vr. 83a'da hizb gülündeki ibare büyük oranda silinmiştir.

⁵¹ Hizb hakkında geniş bilgi için bkz. Maşalı, "Mushaf", XXXI, 242, 248.

(Hizb gülü örnekleri)

(vr. 83a'daki ibarenin silindiği hizb gülü)

3.2.2. Sureler

Hâfız Osman Mushafı'nda surelerin isimleri özel olarak tezyin edilmiş olan sure başı kısımlarına yazılmıştır.⁵² İki satırlık bir yer ayrılmış olan bu bölümlerde sure isimleri “Sûratu'l-Mâide”, “Sûratu'l-En'âm” şeklinde tek bir yöntemle yazılmıştır. Bazı surelerin yaygın olmayan isimleriyle yazıldığı da görülmektedir. “Sûratu'l-Kitâl”, “Sûratu'd-Dehr”, “Sûratu Kuvvirat”, “Sûratu İnşekkat” ve “Sûratu'l-Leheb” bu şekilde yazılan surelerdir. Bunun yanı sıra besmeleler için de birer satırlık yer ayrılmıştır.

Mushafta surelerin ihtiva ettiği ayet sayısına dair bilgilere sure başı kısımlarında yer verildiği görülmektedir. Mushaf bu açıdan incelemeye tabi tutulduğunda bu kısımlarda yer alan ayet sayılarıyla bazı surelerdeki ayet sayıları arasında bir ihtilaf bulunduğu göze çarpmaktadır. Söz gelimi sure başı kısmında 286 ayet olduğu belirtilen Bakara suresinin mushafta 289 ayet olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak hattat ile müzehhibin farklı kimseler olması ve tezhibin daha sonra yapılması gösterilebilir. Başka bir deyişle müzehhib süslemeleri hattat

⁵² Sure hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülhamit Birişık, “Sure”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), XXXVII, 538, 539.

yazdıktan sonra yaptığı için ayet sayılarını yaygın görüşe göre yazmış dolayısıyla böyle bir çelişkinin vuku bulmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Hâfız Osman tarafından yazılan mushafın hatim duasının sonunda belirtildiği üzere Hasan isimli bir müzehhib tarafından tezhib edilmesi bu görüşü doğrulamaktadır.

Bunun yanı sıra mushafta genel olarak ayetleri numaralandırmada Kûfi sistemin esas alındığını söylemek mümkündür. Ancak tüm surelerdeki ayet sonlarının Kûfi sistem ile birebir uyumlu olduğu şeklinde bir sonuca varmamız mümkün gözükmemektedir. Bunun sebebi bazı ayetlerin Kûfi sistemde ayet sonu kabul edilmemesine rağmen tezimizin konusunu oluşturan mushafta ayet sonu olarak gösterilmiş olmasıdır. Hâfız Osman Mushafı'nın Kûfi sistemle farklılık arz ettiği yerlere gelecek olursak mushafta ayet sonu kabul edilip Kûfi sistemde ayet sonu kabul edilmeyen yerler şu şekildedir: (1) Bakara 2/114, 236, 257; (2) Maide 5/1, 16, 25, 57; (3) En'am 6/73, 162; (4) A'raf 7/29, 142; (5) Enfal 8/36, 43; (6) Tevbe 9/3; (7) Ra'd 13/5, 17, 45; (8) İbrahim 14/6; (9) Nahl 16/62; (10) Kehf 18/32, 86, 89; (11) Meryem 19/26, 76; (12) Taha 20/14, 41, 85, 125; (13) Hacc 22/78; (14) Furkan 25/19; (15) Neml 27/44; (16) Kasas 28/23; (17) Ankebut 29/65; (18) Zümer 39/3; (19) Mü'min 40/46; (20) Zuhruf 43/52; (21) Vakıa 56/8, 10, 29, 44; (22) Nuh 71/23, 26; (23) Nebe 78/40; (24) Şems 91/14; (25) Zilzal 99/6.

Kûfi sistemde ayet sonu kabul edilip Hâfız Osman Mushafı'nda ayet sonu kabul edilmeyen sekiz tane yer vardır. Bunlar: (1) Enfal 8/64'teki *وَبِالْمُؤْمِنِينَ*, (2) Hicr 15/45'teki *عُيُونٍ*, (3) Kehf 18/23'teki *غَدَا*, (4) Taha 20/134'teki *الدُّنْيَا*, (5) Saffat 37/8'deki *جَانِبٍ*, (6) Saffat 37/21'deki *يَعْبُدُونَ*, (7) Fussilet 41/31'deki *تَدْعُونَ*, (8) Şura 42/1'deki *حَم* kelimeleridir. Ayrıca mushafta bunların Kûfi sistemde ayet sonu kabul edildiklerini belirtmek için *ب* sembolü koyulmuştur.

Surelerin Mekkî veya Medenî oluşları ile ilgili bilgilere sure başlarında yer verildiği görülmektedir. Verilen bu bilgilerden hareketle yaptığımız tespite göre mushafta seksen dört adet Mekkî sure ve otuz adet de Medenî sure bulunmaktadır. Ayrıca bilindiği üzere bazı surelerin Mekkî ve Medenî oluşları ile ilgili görüşlerin farklılık arz ettiği yerler mevcuttur. Bu gibi ihtilafa konu olan surelerde Hâfız Osman'ın tek bir görüşü esas aldığı görülmektedir. Öte yandan Hâfız Osman Mushafı'nın sekiz yer dışında surelerin Mekkî ve Medenî oluşları hususunda Danî'nin *el-Beyân* adlı eseriyle uyumlu olduğu söylenebilir.⁵³

⁵³ Mekkî veya Medenî olma hususunda farklılık arz eden yerler için bkz. tablo.

Aşağıdaki tabloda tezimizde ele aldığımız mushaftaki malumatlar ile Dâni'nin *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân* eserindeki sure isimleri, ayet sayısı ve surelerin Mekkî ve Medenî oluşları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu sayede her iki eserde yer alan bilgiler arasında bir mukayese yapılarak benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Ayet Sayısı	Mekkî-Medenî Dâni	Mekkî-Medenî Hâfiz Osman	Dâni Sure İsmi	Hâfiz Osman Sure İsmi	Sure No
7	Medenî	Mekî	سورة الحمد ⁵⁴	سورة فاتحة ⁵⁵ الكتاب	1
289	Medenî	Medenî	سورة البقرة	سورة البقرة	2
200	Medenî	Medenî	سورة آل عمران	سورة آل عمران	3
176	Medenî	Medenî	سورة النساء	سورة النساء	4
124	Medenî	Medenî	سورة المائدة	سورة المائدة	5
166	Mekî	Mekî	سورة الأنعام	سورة الأنعام	6
208	Mekî	Mekî	سورة الأعراف	سورة الأعراف	7
76	Medenî	Medenî	سورة الأنفال	سورة الأنفال	8
130	Medenî	Medenî	سورة التوبة	سورة التوبة	9
109	Mekî	Mekî	سورة يونس عليه السلام ⁵⁶	سورة يونس	10
123	Mekî	Mekî	سورة هود عليه السلام ⁵⁷	سورة هود	11
111	Mekî	Mekî	سورة يوسف عليه السلام ⁵⁸	سورة يوسف	12
46	Mekî	Medenî	سورة الرعد	سورة الرعد	13
53	Mekî	Mekî	سورة إبراهيم عليه السلام ⁵⁹	سورة إبراهيم	14
98	Mekî	Mekî	سورة الحجر	سورة الحجر	15
129	Mekî	Medenî	سورة النحل	سورة النحل	16
111	Mekî	Mekî	سورة الإسراء	سورة الإسراء	17
112	Mekî	Mekî	سورة الكهف	سورة الكهف	18
100	Mekî	Mekî	سورة مريم	سورة مريم	19
138	Mekî	Mekî	سورة طه	سورة طه	20
112	Mekî	Mekî	سورة الأنبياء	سورة الأنبياء	21
79	Mekî	Medenî	سورة الحج	سورة الحج	22
118	Mekî	Mekî	سورة المؤمنون	سورة المؤمنون	23
64	Medenî	Medenî	سورة النور	سورة النور	24
78	Mekî	Mekî	سورة الفرقان	سورة الفرقان	25
227	Mekî	Mekî	سورة الشعراء	سورة الشعراء	26
94	Mekî	Mekî	سورة النمل	سورة النمل	27
89	Mekî	Mekî	سورة القصص	سورة القصص	28
70	Mekî	Mekî	سورة العنكبوت	سورة العنكبوت	29
60	Mekî	Mekî	سورة الروم	سورة الروم	30
34	Mekî	Mekî	سورة لقمان	سورة لقمان	31
30	Mekî	Mekî	سورة السجدة	سورة السجدة	32
73	Medenî	Medenî	سورة الأحزاب	سورة الأحزاب	33
54	Mekî	Mekî	سورة سبأ	سورة سبأ	34

⁵⁴ Ebu Amr ed-Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân* (Kuveyt: Merkezü'l-Mahtutat ve't-Türas ve'l-Vesaik, 1994), s. 139.

⁵⁵ فاتحة kelimesinin mushafta harfî tarifli olarak hatalı şekilde yazıldığı yukarıda belirtmiştir. Bu tabloda kelimenin harf-i tarifsiz şekildeki doğru yazımı esas alınmıştır.

⁵⁶ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 163.

⁵⁷ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 165.

⁵⁸ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 167.

⁵⁹ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 171.

45	مكية	مكية	سورة الملائكة ⁶⁰	سورة فاطر	35
83	مكية	مكية	سورة يس	سورة يس	36
180	مكية	مكية	سورة الصافات	سورة الصافات	37
88	مكية	مكية	سورة ص	سورة ص	38
76	مكية	مكية	سورة الزمر	سورة الزمر	39
86	مكية	مكية	سورة المؤمن	سورة المؤمن	40
53	مكية	مكية	سورة حم السجدة ⁶¹	سورة فصلت	41
52	مكية	مكية	سورة الثورى	سورة الثورى	42
90	مكية	مكية	سورة الزخرف	سورة الزخرف	43
59	مكية	مكية	سورة الدخان	سورة الدخان	44
37	مكية	مكية	سورة الجاثية	سورة الجاثية	45
35	مكية	مكية	سورة الأحقاف	سورة الأحقاف	46
38	مدنية	مدنية	سورة محمد عليه السلام ⁶²	سورة القتال	47
29	مدنية	مدنية	سورة الفتح	سورة الفتح	48
18	مدنية	مدنية	سورة الحجرات	سورة الحجرات	49
45	مكية	مكية	سورة ق	سورة ق	50
60	مكية	مكية	سورة الذاريات	سورة الذاريات	51
49	مكية	مكية	سورة الطور	سورة الطور	52
62	مكية	مكية	سورة النجم	سورة النجم	53
55	مكية	مكية	سورة القمر	سورة القمر	54
78	مكية	مكية	سورة الرحمن عز وجل ⁶³	سورة الرحمن	55
100	مكية	مكية	سورة الواقعة	سورة الواقعة	56
29	مدنية	مدنية	سورة الحديد	سورة الحديد	57
22	مدنية	مدنية	سورة المجادلة	سورة المجادلة	58
24	مدنية	مدنية	سورة الحشر	سورة الحشر	59
13	مدنية	مدنية	سورة الممتحنة	سورة الممتحنة	60
14	مدنية	مدنية	سورة الصف	سورة الصف	61
11	مدنية	مدنية	سورة الجمعة	سورة الجمعة	62
11	مدنية	مدنية	سورة المنافقون	سورة المنافقون	63
18	مدنية	مدنية	سورة التغابن	سورة التغابن	64
12	مدنية	مدنية	سورة الطلاق	سورة الطلاق	65
12	مدنية	مدنية	سورة التحريم	سورة التحريم	66
30	مكية	مكية	سورة الملك	سورة الملك	67
52	مكية	مكية	سورة القلم	سورة القلم	68
52	مكية	مكية	سورة الحاقة	سورة الحاقة	69
44	مكية	مكية	سورة الواقع ⁶⁴	سورة المعارج	70
30	مكية	مكية	سورة نوح عليه السلام ⁶⁵	سورة نوح	71
28	مكية	مكية	سورة الجن	سورة الجن	72
20	مكية	مكية	سورة المزمل	سورة المزمل	73
56	مكية	مكية	سورة المدثر	سورة المدثر	74
40	مكية	مكية	سورة القيامة	سورة القيامة	75
31	مكية	مدنية	سورة الإنسان	سورة الدهر	76
50	مكية	مكية	سورة المرسلات	سورة المرسلات	77

⁶⁰ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 210.

⁶¹ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 220.

⁶² Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 228.

⁶³ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 237.

⁶⁴ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 254.

⁶⁵ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'ân*, s. 255.

41	مكية	مكية	سورة التساؤل ⁶⁶	سورة النبأ	78
46	مكية	مكية	سورة النازعات	سورة النازعات	79
42	مكية	مكية	سورة عبس	سورة عبس	80
28	مكية	مكية	سورة التكويد	سورة كورت	81
19	مكية	مكية	سورة الانفطار	سورة الانفطار	82
36	مكية	مدنية	سورة التطفيل ⁶⁷	سورة المطفيين	83
25	مكية	مكية	سورة الانشقاق	سورة انشقت	84
22	مكية	مكية	سورة البروج	سورة البروج	85
17	مكية	مكية	سورة الطارق	سورة الطارق	86
19	مكية	مكية	سورة الأعلى عز وجل ⁶⁸	سورة الأعلى	87
26	مكية	مكية	سورة الغاشية	سورة الغاشية	88
30	مكية	مكية	سورة والفجر ⁶⁹	سورة الفجر	89
20	مكية	مكية	سورة البلد	سورة البلد	90
16	مكية	مكية	سورة والشمس وضحاها ⁷⁰	سورة الشمس	91
21	مكية	مكية	سورة والليل ⁷¹	سورة الليل	92
11	مكية	مكية	سورة والضحي ⁷²	سورة الضحي	93
8	مكية	مكية	سورة ألم نشرح ⁷³	سورة الإنشراح	94
8	مكية	مكية	سورة والتين ⁷⁴	سورة التين	95
19	مكية	مكية	سورة العلق	سورة العلق	96
5	مدنية	مدنية	سورة القدر	سورة القدر	97
8	مدنية	مدنية	سورة القيمة ⁷⁵	سورة البينة	98
9	مكية	مدنية	سورة إذا زلزلت ⁷⁶	سورة الزلزال	99
11	مكية	مكية	سورة والعاديات ⁷⁷	سورة العاديات	100
11	مكية	مكية	سورة القارعة	سورة القارعة	101
8	مكية	مكية	سورة ألهاكم ⁷⁸	سورة التكاثر	102
3	مكية	مكية	سورة والعصر ⁷⁹	سورة العصر	103
9	مكية	مكية	سورة الهمزة	سورة الهمزة	104
5	مكية	مكية	سورة الفيل	سورة الفيل	105
4	مكية	مكية	سورة قريش	سورة قريش	106
7	مكية	مكية	سورة أرأيت ⁸⁰	سورة الماعون	107
3	مكية	مكية	سورة الكوثر	سورة الكوثر	108
6	مكية	مكية	سورة الكافرون	سورة الكافرون	109
3	مدنية	مدنية	سورة النصر	سورة النصر	110
5	مكية	مكية	سورة المسد ⁸¹	سورة اللهب	111
4	مكية	مكية	سورة الصمد ⁸²	سورة الإخلاص	112

⁶⁶ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 262.

⁶⁷ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 267.

⁶⁸ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 271.

⁶⁹ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 273.

⁷⁰ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 275.

⁷¹ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 276.

⁷² Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 277.

⁷³ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 278.

⁷⁴ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 279.

⁷⁵ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 282.

⁷⁶ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 283.

⁷⁷ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 284.

⁷⁸ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 286.

⁷⁹ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 287.

⁸⁰ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 291.

⁸¹ Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 295.

⁸² Dâni, *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'ân*, s. 296.

5	مدنية	مكية	سورة الفلق	سورة الفلق	113
6	مدنية	مكية	سورة الناس	سورة الناس	114

3.2.3. Tahmis ve Taşir işaretleri

Hâfız Osman Mushaf'ında beşerli ayet gruplarını ifade etmek amacıyla tahmis işareti olarak ebced değeri beş olan “ه” harfi kullanılmıştır. Aynı şekilde onarlı ayet gruplarını ifade etmek amacıyla taşir işareti olarak da “ا” kelimesinin ilk harfi olan “ع” harfinin baş kısmı olan ء (ayn-ı betrâ) işareti kullanılmıştır. Mushaftaki tahmis işaretleri ayetlerin beş, on, on beş vb. ayet gruplarını ifade etmekten taşir işaretleri sayesinde de ayetlerin on, yirmi, otuz vb. şekilde tespiti kolaylaştırılmıştır.

(Bakara 2/35'teki tahmis işareti)

(Bakara 2/31'deki taşir işareti)

3.2.4. Ayetler ve Fasılalar

Hâfız Osman Mushafı'ndaki ayetlerin sonunda altın renginde altılı penç motifli bir durak işareti bulunmaktadır. Bu işaret ortasında mavi renkte bir nokta barındırmakta olup uçlarında kırmızı ve mavi renkli noktaların mevcut olduğu çizgilerle altı parçaya ayrılmıştır. Bunun yanı sıra durak işaretlerinin içerisine ayet numaraları yazılmamıştır. Ayrıca bazı durak işaretleri satıra sığdırılmadığı için kimi zaman ayetin son kelimesinin üzerine gelecek şekilde bazen de ayetlerin etrafındaki çerçevenin dışına taşacak şekilde tezyin edilmiştir.

Bunun yanı sıra bazı ayetlerin sonuna bahsettiğimiz durak işareti yerine kırmızı bir noktanın konulduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak hattatın mushafı yazarken durak işaretinin tezyini için boşluk bırakmayı unutmuş olması gösterilebilir. Sonuna durak işareti yerine kırmızı nokta konulan ayetler şunlardır: (1) Bakara 2/176, (2) Nuh 71/5. Ayrıca Fâtır 35/32'de yine durak gülü yerine ortasında kırmızı renkte nokta yer alan aynı renkte çizilmiş bir daire bulunmaktadır. Öte yandan Vâkıa 56/92'nin sonunda bulunan durak işaretinin mushaftaki diğer durak işaretlerinden boyut olarak daha küçük olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu işaret, çizgilerin ucunda kırmızı ve mavi renkte noktalar bulunmaması, bunun yerine her bir parça

içinde beyaz noktalar ihtiva etmesi bakımından da diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Hud 11/122 ve 11/123'te ise ayetlerin sonundaki durak işaretleri diğerlerinden farklı bir şekilde tezyin edilmiştir.

(En'am 6/34'teki çerçevenin dışına taşan durak işareti)

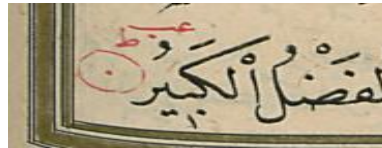
(Hicr 15/51'deki ayetin son kelimesinin üzerine tezyin edilmiş durak işareti)

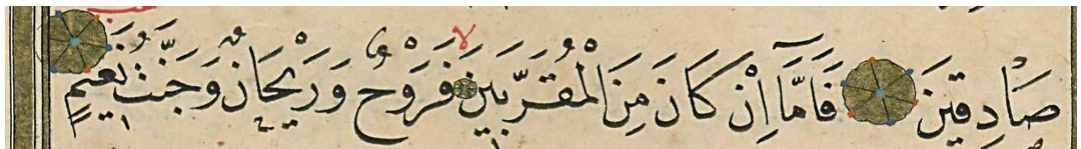
(Bakara 2/176'daki durak işareti yerine konmuş olan kırımızı nokta)

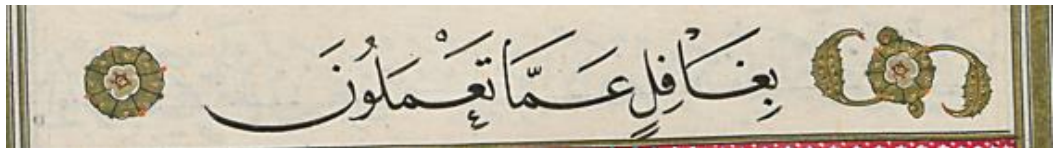
(Nuh 71/5'teki durak işareti yerine konmuş olan kırımızı nokta)

(Fatır 35/32'deki daire şeklindeki durak işareti)

(Vâkıa 56/92'deki durak işareti)

(Hud 11/122 ve 11/123'teki durak işaretleri)

Mushafta Fatiha, Bakara, Haşr ve Leheb surelerinin başındaki besmelelerin sonuna durak işareti konmuştur. Bu durumun sebebi besmelenin sureye dahil veya sureden müstakil bir ayet sayılmasıdır. Ancak bunların sırf dekoratif bir unsur olarak konulmuş olması da muhtemeldir. Bunlardan Fatiha suresinde yer alan besmele Kûfî ve Mekkî ayet sistemlerine uymakta iken diğerleri hiçbir ayet sistemiyle uyumlu değildir.

Ayetlerin sonlarında hangi ayet sistemine uygun olduklarını belirtmek amacıyla bazı harfler kullanılarak birtakım işaretler konulmuştur. Surelerdeki ayetlerde genel olarak Kûfî sistemin esas alındığını ve bu sisteme göre her beş ayette bir “ه” remzinin, her on ayette bir de “ء” remzinin konulduğunu daha önce ifade etmiştik. Bunun yanı sıra durak sonlarında birtakım manalar ihtiva eden ve harflerden oluşan farklı semboller bulunduğunu da görmekteyiz. Bu sembollerin koyulma sebebi Basrî ayet sistemi ile Kûfî ayet sisteminin ihtilaf ettiği yerleri belirtmektir. Buna göre açılımı “خمس بصري” olan خب remzi Basrî sistemde her beş ayette bir yazılan bir semboldür. عب remzine gelecek olursak bu sembolün açılımı “عشر بصري” olup Basrî sistemde her on ayette bir yazılır. Yine mushaftaki bir başka remz olan تب Basrîlere göre ayet başını ifade etmekten ziyade Kûfelilere göre ayet başını ifade etmektedir.

Hâfız Osman Mushafı vakf konusu bağlamında bir incelemeye tabi tutulduğunda ayetlerde yukarıda bahsi geçen durak işaretleri haricinde vakf için birtakım harfler kullanıldığı görülmektedir. Yukarıdaki Farsça metinde mushaftaki vakf işaretleri ve bunların hükümlerine dair bilgilere yer verildiğinden daha önce söz etmiştik. Aşağıdaki tabloda bu vakf işaretleri ve bunların Farsça metinde belirtilen hükümleri yer almaktadır.

Hüküm	İşaret	Vakf Türü
Kesinlikle vakf yapılması gerekir. Vasl yapıldığı takdirde mana fâsîd olur.	م	Vakf-1 Lâzım
Vakf evlâ, vasl da câizdir.	ط	Vakf-1 Mutlak
Vakf evlâ, vasl câizdir.	ج	Vakf-1 Câiz
Vasl evlâ, vakf câizdir.	ز	Vakf-1 Mücevvez
Vasl evla, vakf câizdir.	ص	Vakf-1 Murahhas
Durmamaktan ibarettir. Eğer durulursa kelimenin vasl ile geriden alınması gerekir. Öte yandan bu işaretin ayet sonunda bulunması durumunda yine geçilir fakat vakf durumunda da geriden almak gerekmez.	لا	لا durağı
Vasl evlâ, vakf câizdir.	ق	ق durağı
Vakf evlâ, vasl câizdir.	قف	قف durağı
كذلك manasına gelmekte olup kendisinden önceki vakf işareti ile aynı hükmün geçerli olduğunu ifade eder.	ك	ك durağı

Mushafta fasılları belirtmek için özel bir işaret kullanılmamış olup fasıllar durak işaretlerinden anlaşılmaktadır.

3.2.5. Tilavet Secdesi

Kur'an-ı Kerim'de okunduğunda veya işitildiğinde secde edilmesi istenen bazı ayet-i kerîmeler bulunmaktadır. Bu ayetlerin muhtevasına bakacak olursak bir kısmında secde edenlere yönelik övgü ve teşvik edici ifadeler bulunmakta iken bir kısmında ise secde etmekten kaçınanları yericî ve kınayıcı ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca bu ayetler ile ilgili Hz. Peygamberden birtakım rivayetler nakledilmiştir. Söz konusu rivayetlerde bu ayetlerle ilgili secde emrine yönelik ifadeler bulunmaktadır.⁸³

Tilavet secdesinin hükmü meselesine gelecek olursak Hanefî alimler ve İbn Teymiyye bu ayetleri okuyan ve dinleyene secde etmenin vacip olduğunu söylemişlerdir. Şafîî, Malîkî ve Hanbelî mezhepleri, İbn Hazm ve Zeydîler ise sünnet olduğunu söylemişlerdir. Câferîler ise Secde, Fussilet, Necm ve Alak surelerindeki secdenin hükmünün farz diğer ayetlerdeki secdelerin ise sünnet olduğunu beyan etmişlerdir.⁸⁴

Secde ayetlerinin sayısına gelince Hanefîler, Şafîîler, Hanbelîler, Süfyan es-Sevrî, İbn Hazm ve Zeydîler bunların sayısının on dört olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir. Malîkîler on bir tane secde ayeti bulunduğunu söylemiş, Câferîler ise bunların sayısının on beş olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁵

Hâfız Osman Mushafı'nı bu açıdan ele alacak olursak secde ayetlerinin sayısının on dört olduğunu görmekteyiz. Mushafta yer alan secde ayetleri şu şekildedir: (1) A'raf 7/208, (2) Ra'd 13/16, (3) Nahl 16/49, (4) İsrâ 17/110, (5) Meryem 19/59, (6) Hac 22/18, (7) Furkan 25/61, (8) Neml 27/25, (9) Secde 32/15, (10) Sad 38/24, (11) Fussilet 41/36, (12) Necm 53/62, (13) İnşekkat 84/21, (14) Alak 96/19.

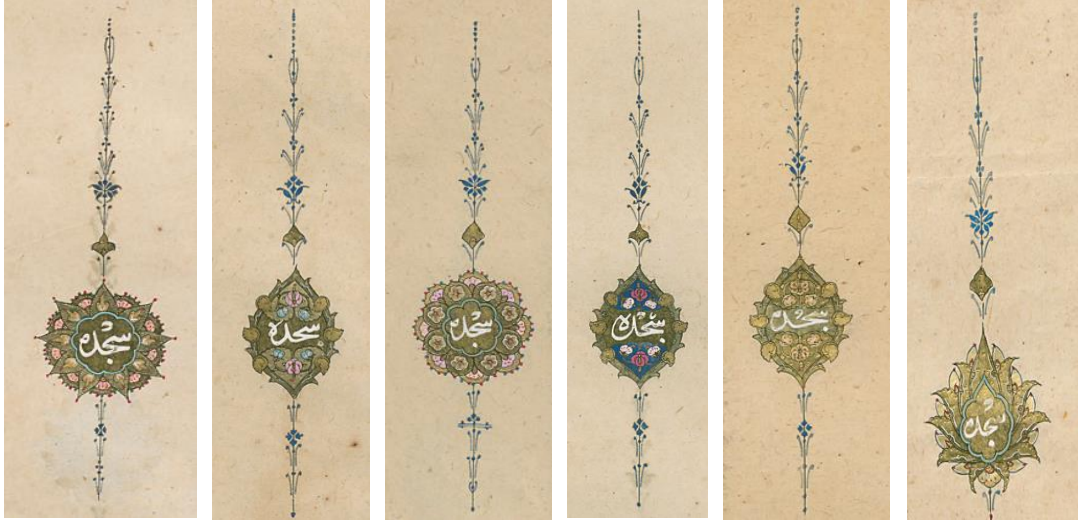
Ayetlerin sonuna secde ayeti olduklarını belirten içerisinde “سجدة” ibaresinin yazılı olduğu secde gülleri konulmuştur. Bu secde gülleri tezyinat bakımından kimi yerlerde birbirinden farklı özellikler arz etmektedir. Ayrıca Neml 27/25 ve Fussilet 41/36'da secde gülünün secde ayetinin değil de bir sonraki ayetler olan Neml 27/26 ve Fussilet 41/37'nin sonuna konulduğu görülmektedir. Bunun sebebi bazı alimlerin secdenin bahsi geçen ayetlerden

⁸³ Abdurrahman Çetin, “Tilavet Secdesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XXXXI, 157.

⁸⁴ Çetin, “Tilavet Secdesi”, XXXXI, 157.

⁸⁵ Çetin, “Tilavet Secdesi”, XXXXI, 157.

sonra yapılması gerektiği görüşünde olmalarıdır. Öte yandan Secde 32/15'in sonundaki secde gülünün içerisinde ibarenin silinmiş olduğu göze çarpmaktadır. Secde gülü dikkatli bir şekilde incelendiğinde silinmeden önce **حزب** ibaresinin yazılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum muhtemelen **سجدة** ibaresi yazılacağına yanlışlıkla **حزب** ifadesinin yazılması, hata fark edilince de ibarenin silinmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak **سجدة** ibaresinin niçin tekrardan yazılmadığı anlaşılamamaktadır.

(Secde gülleri)

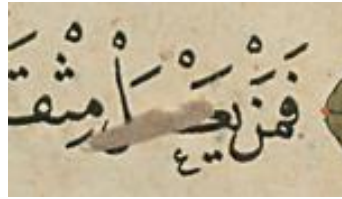
(Secde 32/15'te içerisindeki ibarenin silinmiş olduğu secde gülü)

3.2.6. Yazım Hataları

Hâfız Osman Mushafı'nı yazım hataları bakımından incelemeye tabi tuttuğumuzda bazı hataların bulunduğu sonucuna ulaşmaktayız. Yazım konusundaki bu hataları genel olarak kelime ile harflerin eksik veya hatalı yazımı ve nokta ile harekelerin eksik veya hatalı yazımı kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Mushafta bazı ayetler yazılırken kimi kelimelerin eksik, hatalı veya sonradan yazıldığı bazı kelimelerin ise hiç yazılmadığı görülmektedir. Hattatın unutkanlığı veya dalgın

olması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Nitekim bu şekilde yazılmış olan on bir adet kelime bulunmaktadır. Sözelimi A'raf 7/63'te geçen أَعْلَمُ kelimesinin hiç yazılmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Nahl 16/54'te مِنْكُمْ yazılması gerekirken مِنْهُمْ şeklinde yazılmıştır. Yine Nur 24/64'te إِنَّ yerine و harfi yazılmıştır. Öte yandan Neml 27/64'te بَيْنَ kelimesinin ayetteki diğer kelimelerin aksine daha küçük ve üst kısma yazılması kelimenin daha sonra yazıldığını göstermektedir. Yine Kasas 28/7'de من harfi ceri iki defa yazılmış, Ankebut 29/36'da normalde فَقَالَ şeklinde yazılması gereken kelimenin başındaki ف harfi yazılmamış ve Rum 30/39'da فَأُولَئِكَ şeklinde yazılması gereken kelime وَأُولَئِكَ şeklinde yazılmıştır. Zuhruf 43/38'deki يَا لَيْتَ ibaresindeki nîdâ harfinin sıkışık şekilde yazılması ve mürekkebin renginin daha açık tonda olması sonradan eklendiğini göstermektedir. Mümtehine 60/4'teki بُرءُوا kelimesinde yer alan و harfinin üzerine hemzeyi ifade eden ayn-ı betrâ'nın yazılmadığı görülmektedir. Ayrıca Kitâl 47/32'de لَهُمْ yazılması gerekirken لَهُ yazılmıştır. Yine Hucurât 49/11'de kelimenin الاسم şeklinde yazılması gerekirken الائم şeklinde yazılmıştır. Zilzal 99/8'de يَغْمَلُ kelimesinin ise büyük çoğunluğunun silindiği görülmektedir.

(Zilzal 99/8 يَغْمَلُ kelimesi)

Nokta ve harekelerin eksik yazımı konusuna gelecek olursak kimi yerlerde fetha, kesra ve damme harekelerin ve cezm işaretinin yazılmadığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda yanlış yazılan bu kelimeler ve doğru yazılışları verilmiştir.

Kelimenin Doğru Yazımı	Kelimenin Yanlış Yazımı	Ayet No	Sure İsmi	Sure No
وَالتَّورِيَّةِ	وَالتَّورِيَّةِ	110	سورة المائدة	5
أَوْ	أَوْ	94	سورة الأنعام	6
أَنْفُسُهُمْ	أَنْفُسُهُمْ	131	سورة الأنعام	6
مِلَّتِكُمْ	مِلَّتِكُمْ	90	سورة الأعراف	7
مِنْ	مِنْ	152	سورة الأعراف	7
نَفْسِي	نَفْسِي	30	سورة يونس	10
لِمَا	لِمَا	100	سورة يوسف	12
خَلَقْنَا	خَلَقْنَا	26	سورة الحجر	15
يَوْمِئِذٍ	يَوْمِئِذٍ	88	سورة النحل	16
فَرَّقْتِ	فَرَّقْتِ	96	سورة طه	20

20	سورة طه	136	مِنْ	مِنْ
22	سورة الحج	40	صَوَامِعُ	صَوَامِعُ
22	سورة الحج	53	شِقَاقٍ	شِقَاقٍ
24	سورة النور	31	بُعُولَتِهِنَّ	بُعُولَتِهِنَّ
26	سورة الشعراء	44	أَنَا	أَنَا
27	سورة النمل	24	عَنْ	عَنْ
29	سورة العنكبوت	41	أَنَّ	أَنَّ
30	سورة الروم	49	لِمُبْلِسِينَ	لِمُبْلِسِينَ
30	سورة الروم	53	يُؤْمِنُ	يُؤْمِنُ
33	سورة الأحزاب	55	نِسَائِهِنَّ	نِسَائِهِنَّ
38	سورة ص	50	جَنَاتٍ	جَنَاتٍ
38	سورة ص	74	إِبْلِيسَ	إِبْلِيسَ
38	سورة ص	75	إِبْلِيسُ	إِبْلِيسُ
39	سورة الزمر	60	أَيَّاتِي	أَيَّاتِي
46	سورة الأحقاف	32	أَوْلِيَاءُ	أَوْلِيَاءُ
47	سورة القتال	37	تَبَخَّلُوا	تَبَخَّلُوا
50	سورة ق	36	أَشَدُّ	أَشَدُّ
51	سورة الذاريات	54	فَقَوْلٍ	فَقَوْلٍ
53	سورة النجم	57	أَرْفَةٍ	أَرْفَةٍ
62	سورة الجمعة	6	مَوْتٍ	مَوْتٍ
63	سورة المنافقون	4	أَنَّ	أَنَّ
68	سورة القلم	48	لِحُكْمٍ	لِحُكْمٍ
70	سورة المعارج	44	يُوعِدُونَ	يُوعِدُونَ
71	سورة نوح	1	أَنَا	أَنَا
89	سورة الفجر	8	مِثْلَهَا	مِثْلَهَا
90	سورة البلد	4	الْإِنْسَانَ	الْإِنْسَانَ
92	سورة الليل	19	تُجْزَى	تُجْزَى
96	سورة العلق	16	كَاذِبَةٍ	كَاذِبَةٍ

Mushafta bazı harflerin yazımında noktalama hatası bulunmaktadır. Nitekim Bakara 2/209'daki الشَّيْطَانِ kelimesindeki ش harfine üç nokta yerine iki nokta koyulmuştur. Ayrıca Bakara 2/214'teki يَشَاءُ ve Bakara 2/258'deki شَاءَ kelimelerindeki ش harfinin üç noktasının normalin aksine yan yana gelecek şekilde yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra 56/88'deki حِينِيذِ kelimesinin son harfi olan ذ harfine nokta koyulmadığı tespit edilmiştir.

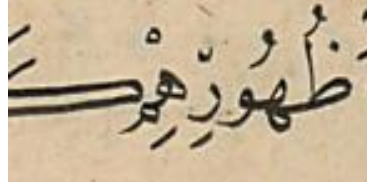
Mü'min 40/22'de Hâfız Osman ayeti önce كَانَتْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ olarak yanlış yazmış daha sonra تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ kelimesini unuttuğunu anlayınca iki kelimeyi silip تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ şeklinde düzeltmiştir.

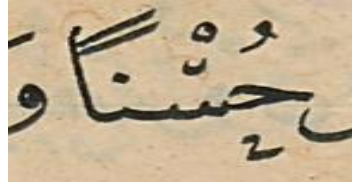
(Mü'min 40/22)

3.2.7. Okumayı Kolaylaştırıcı İşaretler (Zabtu'l-Mushaf)

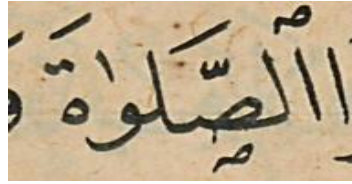
Hâfız Osman Mushafi'nda okumayı kolaylaştırmak amacıyla birtakım işaretler bulunduğu görülmektedir. Sözelimi bazı yerlerde “ر” harfinin üzerinde bir tirfil işareti bulunmaktadır. Yine bazı harflerin altında aynı harfin minyatürü yazılmıştır. ح, ص, ط ve ع harflerinde rastlanan böyle bir uygulamanın sebebi bu harfleri noktalı olan benzerlerinden ayırmayı sağlamaktır. Buna ek olarak bazı yerlerde “ك” harfi için de aynı işleve sahip bir işaretin bulunduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan vasıl hemzesinin üzerine “صلة” manasını ifade etmesi için “ص” harfinin baş kısmının yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra bazı kelimelerdeki med harflerinin sakin olduklarını belirtmek için bu harflerin üstüne yarım hilale benzer bir işaret konulmuştur. Yine bazı kelimelerin sonunda bulunan “he” zamirini belirtmek amacıyla zamirin üstüne bir “ه” harfi konulmuştur. Bunun sebebi de diğerlerinde olduğu gibi müenneslik tâ’sı ile “he” harfinin ayırt edilmesini sağlamaktır.

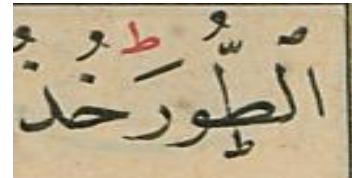
(Bakara 2/102’de ر harfinin üzerindeki tirfil)

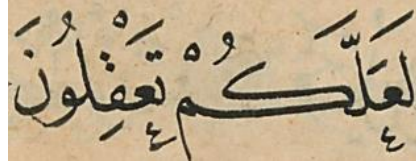
(Bakara 2/84’teki ح harfinin altına yazılan minyatür ح harfi örneği)

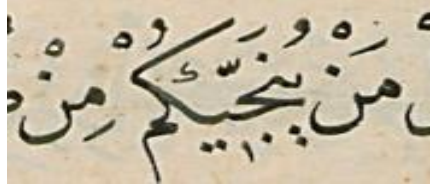
(Bakara 2/84’teki ص harfinin altına yazılan minyatür ص harfi örneği)

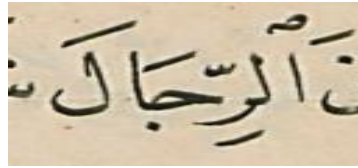
(Bakara 2/64’teki ط harfinin altına yazılan minyatür ط harfi örneği)

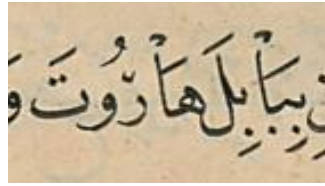
(Bakara 2/74'teki ع harfinin altına yazılan minyatür ع harfi örneği)

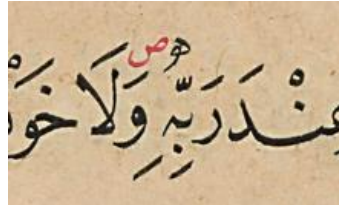
(En'am 6/63'teki ك harfinin minyatürü)

(A'raf 7/81'de vasıl hemzesi üzerindeki ص harfinin baş kısmı)

(Bakara 2/103'teki üzerinde yarım hilal bulunan med harfleri örneği)

(Bakara 2/113'teki üzerinde minyatür هـ harfi bulunan zamir)

3.2.8. Tecvit Kurallarını Gösteren İşaretler

Hâfız Osman Mushafı incelendiğinde mushafın tamamında harekelemenin tecvit kurallarına göre yapılmadığı şeklinde bir sonuca ulaşılmaktadır. Ancak idğâm mütecaniseyn olarak anılan tecvit kuralının bulunduğu bazı kelimelerde harekelemenin bahsi geçen tecvit kuralına uygun bir şekilde yapılması bu duruma bir istisna teşkil etmektedir. Nitekim bu kelimelerdeki “ت ve دط” harflerinde meydana gelen idğâmın şedde ile belirtildiği görülmektedir. Bu şekilde istisna oluşturan kelimelere ve yazılışlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir. Bu durum için bir diğer istisnayı Hucurât 49/7 ve Mutaffifin 83/3'ün idğâm misleyn bilâ ğunne kaidesine göre harekelenmesi oluşturmaktadır. Söz gelimi Hucurât 49/7'deki لَعْنَتُمْ

أو وَرَّوَهُمْ "ت" harfi hem cezm hem de şedde ve fetha ile yine Mutaffifin 83/3'teki ibaresinde birinci "و" cezm ile ikinci "و" ise hem şedde hem de fetha ile harekelenmiştir.

Kelimenin Yazılışı	Ayet No	Sure Adı	Sure No
وَجَدْتُمُوهُمْ	89	سورة النساء	4
بَسَطْتِ	31	سورة المائدة	5
عَفَّيْتُمْ	93	سورة المائدة	5
وَجَدْتُمْ	45	سورة الأعراف	7
رَأَوْتَهُ	32	سورة يوسف	12
حَصَدْتُمْ	47	سورة يوسف	12
رَأَوْتَهُ	51	سورة يوسف	12
فَرَّطْتُمْ	80	سورة يوسف	12
وَعَدْتَكُمْ	23	سورة إبراهيم	14
عَاهَدْتُمْ	92	سورة النحل	16
صَدَدْتُمْ	95	سورة النحل	16
عُدْتُمْ	8	سورة الإسراء	17
كَدْتِ	75	سورة الإسراء	17
أَشْهَدْتُمْ	51	سورة الكهف	18
فَارَدْتِ	79	سورة الكهف	18
وُلِدْتِ	34	سورة مريم	19
أَرَدْتُمْ	88	سورة طه	20
أَحَطَّتِ	22	سورة النمل	27
وَجَدْتِ	23	سورة النمل	27
وَجَدْتِهَا	24	سورة النمل	27
كَدْتِ	54	سورة الصافات	37
فَرَّطْتِ	57	سورة الزمر	39
وَعَدْتَهُمْ	8	سورة المؤمن	40
شَهِدْتُمْ	21	سورة الفصليت	41
وَجَدْتُمْ	24	سورة الزخرف	43
عَبَدْتُمْ	4	سورة الكافرون	109

3.2.9. Mushafta Esas Alınan Kıraat ve Rivayet

Hâfız Osman Mushafi'nda Asım kıraatinin Hafs rivayeti esas alınmıştır. Hafs rivayetini ayrıcalıklı kılan birtakım hususiyetler bulunmaktadır. Bu hususiyetleri genel olarak sekte, teshil, işmam, imâle gibi başlıklar altında toplamak mümkündür. Hâfız Osman Mushafi'nı bu bakımdan ele aldığımızda genel olarak bahsi geçen özelliklere herhangi bir şekilde işaret edilmediği görülmektedir. Nitekim Hafs, Hud 11/42'de geçen اَرْكَبُ مَعْنًا ibaresini idğâm⁸⁶, Fussilet 41/44'teki اَعْجَمِيٌّ kelimesini teshil⁸⁷, Yusuf 12/11'deki تَأْمَنًا ibaresini işmam⁸⁸

⁸⁶ Hasan Hüseyin Havuz, *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraati* (Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, 2022), s. 229.

⁸⁷ Havuz, *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraati*, s. 247.

⁸⁸ Havuz, *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraati*, s. 258.

ve Hud 11/41'deki مَجْرِيهَا kelimesini imâle⁸⁹ ile okumuş ancak mushafta bu özel okuyuş tarzlarına işaret edilmemiştir.

Mushafta Hafs'ın Furkan 25/69'daki فِيهِ ibaresinde sıla ile okuduğu zamir⁹⁰ ve sekte yaparak okuduğu yerlere işaret edildiği tespit edilmiştir. Nitekim Furkan 25/69'daki فِيهِ ibaresindeki zamirin altına uzatılacağına delalet eden bir çeker işareti koyulduğu görülmektedir. Sekte yapılması gereken Kehf 18/1 ve 2'deki عَوَجًا قَيِّمًا, Yasin 36/52'deki مَرْقَدِينَ هَذَا, Kıyamet 75/27'deki مَنْ رَاقٍ ve Mutaffifin 83/14'teki بَلْ زَانَ ibarelerinin altına ise sekteye işaret etmek amacıyla kırmızı mürekkeple yazılmış minyatür bir س harfi koyulmuştur.

⁸⁹ Havuz, *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraati*, s. 263.

⁹⁰ Havuz, *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraati*, s. 222.

İKİNCİ BÖLÜM: HATTAT HAFIZ OSMAN MUSHAFI'NIN İMLA HUSUSİYETLERİ

Tarihi süreç göz önüne alındığında Kur'an'ın Hz. Peygamber döneminde resmi bir cilt haline getirilmediği bu faaliyetin onun vefatından sonraki dönemlerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Hz. Ebu Bekir döneminde birçok hafız sahabenin savaşlarda şehit düşmesi ashabın ileri gelenlerinde Kur'an'ın zayı olabileceği yönünde bir endişeye sebep olmuş, özellikle Hz. Ömer'in girişimleri ile Kur'an'ın cem' faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Hz. Osman dönemine gelindiğinde ise Kur'an'ın okunuşuyla ilgili ihtilafları ve mushaflar arasında görülen farklılıkları ortadan kaldırmak gibi sebeplerden dolayı Kur'an istinsah edilmiştir. Ayrıca şahısların ellerinde bulunan mushaflardan istinsah edilenlere uymayanların tashihi veya imhası şeklinde bir uygulamaya gidilmiştir. İstinsah faaliyeti esnasında ihtilaf edilen yerlerde Kureyş lehçesinin esas alınması haricinde hangi sesin nasıl temsil edileceğiyle alakalı olarak bir malumata rastlanmamaktadır. Bu faaliyet sonunda beş adet mushaf istinsah edilmiş, bunlardan biri Hz. Osman'a ayrılmış diğerleri ise çeşitli merkezlere gönderilmiştir. Öte yandan bu mushaflardan hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Bu olumsuz duruma rağmen bunların imlası ile ilgili olarak zengin bir literatür oluştuğunu belirtmek gerekir. Nitekim Ebu Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni' fi ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* ve İbn Necâh'ın *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserleri bu literatürde çok önemli bir yere sahiptir. Mushaf imlası ile ilgili bilgiler bu eserlerde "hazif", "ziyade", "bedel", "el-mevsul ve'l-maktu", iki farklı okuyuştan birinin tercih edilmesi" ve "hemzenin yazılış biçimi"⁹¹ olmak üzere altı ana başlıkta toplanmıştır.⁹²

Bu bölümde Hattat Hâfız Osman'ın 1097 tarihli Mushafı'ndaki kelimelerin imlası ile yukarıda bahsi geçen iki eserden biri olan Ebu Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni' fi ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* adlı kitabında yer alan bilgiler arasında bir mukayese yapılacak ve klasik

⁹¹ Ganem Kaddûri Hamed, *Resmü'l-mushaf: Dirâse lugaviyye tarihiyye*, 1. Bs (Bağdat: el-Lecnetü'l-Vataniyye, 1982), s. 240.

⁹² Abay, "Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi", s. 10, 11.

başlıklandırma esas alınarak imlaya dair benzerlik ve farklılıklar ortaya konacaktır. Böylece Hâfız Osman Mushafı'nın imlasının resm-i Osmani ile arasındaki uyum tespit edilecektir.

1. Hazif

Mushaf imlasında hazif, yazıda yer almayıp telaffuzda bulunan harfleri ifade etmektedir. Hazfe uğrayan bazı harfler bulunmakta bunların başında 'elif', 'vâv' ve 'yâ' harfleri gelmektedir. Buna ilaveten bazı yerlerde 'lâm' ve 'nûn' harflerinin de hazfedildiği olmuştur. Bu kapsama giren kelimelerin çoğunun varlığını günümüze kadar sürdüremediğini söylemekle beraber bazı lafızların günümüz mushaflarında yer aldığını görmekteyiz. Sınırlı bir bölümü belirli kurallar altında toplanan bu kelimelerin istisnalarının da mevcut olduğunu söylemek mümkündür.⁹³ İşte biz de bu başlık altında mushaf imlasına dair en temel kaynaklardan biri olarak kabul edilen Ebu Amr ed-Dânî'nin "*el-Mukni' fi ma'rifeti mersûmi mesâhihi ehli'l-emsâr*" eserinde imlaya dair yer alan bilgiler ile Hâfız Osman'ın 1097 tarihli mushafında yer alan lafızların hazif bakımından benzerlik ve farklılıklarını çeşitli alt başlıklar altında ortaya koymaya çalışacağız.⁹⁴

1.1. Elif Harfinin Hazfedilmesi

Mushaf kitabetinde hazfedilen harflerden biri 'elif' harfidir. Bu harfin hazfedildiği kelimeler hususunda *el-Mukni*'de yer alan bilgiler ile Hâfız Osman mushafı arasında kitabet bakımından benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da mevcuttur. 'Elif' harfinin isimlerde hazfe uğradığı gibi fiillerde ve harflerde de hazfe uğradığı görülmektedir. Yine 'elif' harfi kimi zaman kelimenin ortasında veya sonunda bulunmasına göre ve diğer bazı durumlara göre hazfe tabi tutulmuştur.

Dânî'nin eserindeki bilgiler gözden geçirildiğinde 'elif' harfinin isim yapılı kelimelerde hazfe uğradığı görülmektedir. Hâfız Osman Mushafı'nda ise bu kelimelerin *el-Mukni*'deki bilgilerden farklı olarak genellikle hazfedilmeden isbat ile yazıldığı göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra kimi yerlerde söz konusu kelimelerin eserdeki bilgilerle aynı şekilde yazıldığını da belirtmek gerekir.

Dânî, ب, ت, ح, س, ص ve ط harflerinden sonra gelen 'elif' harfinin hazfedildiğini belirtmiştir. Hâfız Osman Mushafı'nda ise bu kapsama giren kelimeler genel olarak isbat ile

⁹³ Abay, "Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi", s. 10, 11.

⁹⁴ Hazif ile ilgili kaideler için bk. Suyûtî, *el-Itkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2010), s. 744, 747.

yazılmıştır. Aşağıdaki tabloda bu harflerden sonra gelen ‘elif’ harfinin yazımına dair *el-Mukni*’ ile Hâfız Osman Mushafı’nın karşılaştırılması yapılmıştır.⁹⁵

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
مُبْرَكًا	مُبَارَكًا	Al-i İmran 96
مُبْرَكَةٍ	مُبَارَكَةٍ	Nur 35
الْمُبْرَكَةِ	الْمُبَارَكَةِ	Kasas 30
الشَّيْطَانُ	الشُّيْطَانُ	Bakara 36
سُلْطِنٍ	سُلْطَانٍ	A’raf 71
الْمَسْجِدِ	الْمَسَاجِدِ	Bakara 187
مَسْجِدٍ	مَسَاجِدٍ	Bakara 114
الْمَسْكِينِ	الْمَسَاكِينِ	Bakara 83
مَسْكِينِهِمْ	مَسَاكِينِهِمْ	Taha 128
أَصْحَابُ	أَصْحَابُ	Bakara 39
أَصْحَابُ	أَصْحَابُ	Bakara 82
أَصْحَابِ	أَصْحَابِ	Tevbe 70
الْيَتَامَى	الْيَتَامَى	Bakara 83
يَتَامَى	يَتَامَى	Nisa 127
النَّصْرَى	النَّصَارَى	Bakara 62
نَصْرَى	نَصَارَى	Bakara 111

الميعاد kelimesi geçtiği tüm yerlerde ‘elif’in isbatıyla yazılmaktayken sadece Enfal 8/42’de الميعاد şeklinde ‘elif’in hazfiyle yazılmıştır.⁹⁶ Hâfız Osman kelimeyi her yerde ‘elif’in isbatı ile yazmıştır.

سُبْحَانَ kelimesinde ‘hâ’ harfinden sonraki ‘elif’ geçtiği tüm yerlerde hazfedilmiştir. Ancak İsra 17/93’teki سُبْحَانَ kelimesi bu duruma bir istisna oluşturmaktadır. Nitekim bu kelimenin genel kaidenin aksine ‘elif’in isbatıyla yazıldığı görülmektedir. Öte yandan bu kelimedeki ‘elif’ harfinin hazfedilip edilmeyeceği konusunda ihtilaf bulunduğunu da belirtmek gerekir.⁹⁷ Hâfız Osman ise bu kelimeyi geçtiği tüm yerlerde ‘elif’in isbatıyla yazmıştır.

Dânî, ‘lâm’ harfinden sonra gelen ‘elif’ harfinin tüm kelimelerde hazfedildiğini söylemektedir. Hâfız Osman Mushafı’nda ise bu kelimeler isbat ile yazılmıştır.⁹⁸

⁹⁵ Ebu Amr ed-Dânî, *el-Mukni ‘fi ma ‘rifeti mersûmi mesâhihi ehli’l-emsâr* (Bahreyn: Daru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 2015), I, 416, 417, 418, 421, 422.

⁹⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 428.

⁹⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 404, 405.

⁹⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 410, 411.

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
بُعْمٍ	بُعْمٍ	Bütün yerler
عُمًا	عُمًا	Kehf 74, Meryem 19
عُمَيْنِ	عُمَيْنِ	Kehf 82
خُنْفِ	خُلَافِ	Bütün yerler
إِيْلِفِ	إِيْلَافِ	Kureyş 1
السَّلَسِلِ	السَّلَاسِلِ	Mü'min 71
الْبَلْعِ	الْبَلَاغِ	Bütün yerler
بَلْعًا	بَلَاغًا	Enbiya 106, Cin 23
الْخَلْقِ	الْخَلْقِ	Hicr 86, Yasin 81

Yine *el-Mukni*'deki bilgiler incelendiğinde iki tane 'lâm' harfi arasında bulunan elif harfinin de hazfedildiği görülmektedir. Hâfız Osman bu kelimelerin tamamını 'elif'in isbatı ile yazmıştır.⁹⁹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الضَّلَّ	الضَّلَّ	Bütün yerler
الضَّلَّةَ	الضَّلَّةَ	Bütün yerler
الْكَلَّةِ	الْكَلَّةِ	Nisa 176
خَلَّ	خَلَّ	Bütün yerler
خَلِّهِ	خَلِّهِ	Bütün yerler
خَلَّكُمْ	خَلَّكُمْ	Tevbe 47
ظَلَّهُ	ظَلَّاهُ	Nahl 48
ظَلَّهَا	ظَلَّاهَا	İnsan 14
ظَلَّهْمُ	وَظَلَّاهُمْ	Rad 15
أَغْلَا	أَغْلَا	Yasin 8, İnsan 4
خَلَّ	خَلَّ	Nahl 116
الْأَغْلَانَ	الْأَغْلَانَ	Bütün yerler
سَلَّةِ	سَلَّةِ	Müminun 12, Secde 8

اللَّيِّ ve اللَّيِّ ismi mevsullerindeki 'lâm' harfinden sonraki elif'in hazfedildiğine dair *el-Mukni*'de geçen malumatların¹⁰⁰ aksine Hâfız Osman Mushafı'nda buradaki 'elif' isbat ile yazılmıştır.

Yine mezkûr eserde الْآنَ zarfındaki 'lâm'dan sonra gelen 'elif' harfi Bakara 2/71, 187 ve Enfal 8/66'da 'elif'in hazfi ile اَلْآنَ olarak resmedilmişken Cin suresi 72/9'da ise 'elif'in

⁹⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 412, 413, 414, 415.

¹⁰⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 420.

isbatıyla **الآن** şeklinde yazılmıştır.¹⁰¹ Hâfız Osman Mushafı'na gelecek olursak kelimenin geçtiği bütün yerlerde 'elif'in isbatıyla **الآن** şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Dânî, *el-Mukni*' adlı eserinde 'mîm' harfinden sonraki tüm 'elif'lerin hafzedildiğini söylemiştir.¹⁰² Aynı zamanda sayı ifade eden En'am 6/143'teki **تَمْنِيَّةً**, Kasas 28/27'deki **تَمْنِي** ve Nur 24/4'teki **تَمْنِينَ** kelimelerinde 'mîm'den sonraki 'elif' hafzedilerek yazılmıştır.¹⁰³ Hâfız Osman Mushafı'nda ise aynı kelimelerdeki 'elif' harfinin Dâni'nin verdiği bilgilerin aksine isbat ile **تَمَانِيَّةً**, **تَمَانِي** ve **تَمَانِينَ** şeklinde resmedildiğini görmekteyiz.

تُرَابًا kelimesindeki 'râ' harfinden sonra gelen 'elif' Rad 13/5, Naml 27/67 ve Nebe 78/40' ta **تُرَبًا** şeklinde hafzedilerek yazılmış, diğer tüm yerlerde isbat ile resmedilmiştir.¹⁰⁴ Bu üç kelime Hâfız Osman Mushafı'nda **تُرَابًا** şeklinde 'elif'in isbatıyla yazılmıştır. Ayrıca Mushaf'ta aynı kelimenin geçtiği diğer tüm yerlerde 'elif'in isbatı tarzında bir uygulamaya gidilmiştir.

Elif harfinin hazfe uğradığı bir diğer kelime grubu cem'i müzekker salimlerdir. Dâni, bu kategoriye giren kelimelerin nekre veya marife olması farketmeksizin tümündeki 'elif'lerin hazfe uğradığını belirtmiştir. Hâfız Osman Mushafı'nda ise bundan farklı olarak 'elif'ler geçtikleri her yerde isbat ile yazılmıştır.¹⁰⁵ Öte yandan elif harfi hem Dâni'de hem de Hâfız Osman Mushafı'nda kendisinden sonra hemze ya da şedde gelmesi durumunda **الضَّالِّينَ** (Fatiha 1/7) ve **السَّالِّينَ** (Bakara 2/177) kelimelerinde olduğu gibi isbat ile resmedilmiştir.¹⁰⁶

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği yerler
الْعَالَمِينَ	الْعَالَمِينَ	Bütün yerler
الصَّابِرِينَ	الصَّابِرِينَ	Bütün yerler
الصَّادِقِينَ	الصَّادِقِينَ	Bütün yerler
الْقَاسِقِينَ	الْقَاسِقِينَ	Bütün yerler
الْمُنْفِقِينَ	الْمُنْفِقِينَ	Bütün yerler
الْكَافِرِينَ	الْكَافِرِينَ	Bütün yerler
الظَّالِمُونَ	الظَّالِمُونَ	Bütün yerler
الشَّيَاطِينُ	الشَّيَاطِينُ	Bütün yerler
الْحَاسِرُونَ	الْحَاسِرُونَ	Bütün yerler
السَّجْرُونَ	السَّجْرُونَ	Yunus 77

¹⁰¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 423.

¹⁰² Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 425.

¹⁰³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 421.

¹⁰⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 426.

¹⁰⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 441, 442, 443.

¹⁰⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 446.

الْكَافِرُونَ	الْكَافِرُونَ	Bütün yerler
---------------	---------------	--------------

Cem’i müennes salim olan kelimelerdeki ‘elif’ harfi Dâni’nin verdiği bilgilere göre genellikle hafzedilmiştir. Kelimenin marife, nekre, âkil veya gayr-i âkil olması durumu değiştirmemiştir. Hâfız Osman Mushafı’nda ise bu tarzdaki nekre, marife, âkil ve gayr-i âkil kelimelerin ‘elif’in isbatı ile yazıldığı görülmektedir.¹⁰⁷

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الْحَبِيبَاتُ	الْحَبِيبَاتُ	Nur 26
كَلِمَاتٍ	كَلِمَاتٍ	Bütün yerlerde
ظَلَمْتِ	ظَلَمْتِ	Bütün yerlerde
الظَّالِمَاتِ	الظَّالِمَاتِ	Bütün yerlerde
الْمُتَصِّدِّقَاتِ	الْمُتَصِّدِّقَاتِ	Ahzab 35
ثَبِّتِ	ثَبِّتِ	Tahrim 5
بَيِّنَاتٍ	بَيِّنَاتٍ	Bütün yerlerde
الْعُرْفَاتِ	الْعُرْفَاتِ	Sebe 37

Mushafların çoğunda iki tane elif harfinin bir arada bulunduğu cem’i müennes salimlerdeki ‘elif’ler kendisinden sonra şeddeli bir harf veya hemze bulunması fark etmeksizin hafzedilerek yazılır. Hâfız Osman Mushafı’nda bu tarz kelimelerin ‘elif’in isbatıyla yazıldığı görülmektedir.¹⁰⁸

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الصَّالِحَاتِ	الصَّالِحَاتِ	Bütün yerler
الْحَافِظَاتِ	الْحَافِظَاتِ	Ahzab 35
الصَّافَاتِ	الصَّافَاتِ	Saffat 1
النَّزَعَاتِ	النَّزَعَاتِ	Naziat 1
السَّابِقَاتِ	السَّابِقَاتِ	Naziat 4
النَّقَاتِ	النَّقَاتِ	Felak 4
الْعَادِيَاتِ	الْعَادِيَاتِ	Adiyat 1
الصَّادِقَاتِ	الصَّادِقَاتِ	Ahzab 35
الصَّائِمَاتِ	الصَّائِمَاتِ	Ahzab 35
الْمُنْفِقَاتِ	الْمُنْفِقَاتِ	Bütün yerler
ثَبِّتِ	ثَبِّتِ	Tahrim 5
سَائِحَاتِ	سَائِحَاتِ	Tahrim 5

¹⁰⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 441, 444, 445.

¹⁰⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 448,449.

سَمَوَاتِ ve السَّمَوَاتِ kelimeleri geçtikleri her yerde ‘vâv’ harfinden sonraki ‘elif’in hazfiyle yazılmışken¹⁰⁹ aynı kelimeyi Hâfız Osman istisnasız olarak ‘elif’in isbatıyla resmetmiştir. Ayrıca bu kelime Dâni’nin belirttiğine göre sadece Fussilet 41/12’de سَمَوَاتِ şeklinde ‘elif’in isbatıyla yazılmıştır.¹¹⁰

Merfû tesniye isimlerdeki raf’ alameti olan ‘elif’ harflerinin yazımı hususunda Dâni’nin aktardığı malumatlar ile Hâfız Osman Mushafı arasında yazım farklılığı bulunmaktadır. Nitekim Dâni, ‘elif’ harfinin kelimenin ortasında bulunduğu Bakara 2/282’deki امْرَأَتَيْنِ ve Maide 5/23’teki رَجُلَيْنِ gibi kelimelerdeki ‘elif’ harfinin hazfedildiğini ifade etmiştir.¹¹¹ Aynı tarzdaki kelimeler Hâfız Osman Mushafı’nda ise امْرَأَاتِنِ ve رَجُلَانِ şeklinde ‘elif’in isbatıyla yazılmıştır.

Dâni’nin mushaf yazarlarının yaygın olarak kullanılan yabancı kökenli isimlerdeki ‘elif’ harfinin hazfi hususunda ittifak ettiği konusunda verdiği malumatla¹¹² Hâfız Osman’ın aynı tarzdaki kelimeleri yazımı arasında bir paralellik bulunmakta ancak buna rağmen bazı kelimelerin imlasında farklılık bulunduğu görülmektedir. Nitekim اِسْمَاعِيلَ, اِبْرَاهِيمَ ve اِسْحَاقَ gibi kelimelerdeki ‘elif’ harfinin hazfi hususunda her ikisi de ittifak halindedir. Ancak عِمْرَانَ ve لُقْمَانَ kelimelerinin yazımında ihtilaf etmişlerdir. Dâni, bu iki kelimenin geçtiği yerlerde ‘elif’ harfinin hazfedilerek resmedildiğini belirtirken¹¹³ Hâfız Osman ‘elif’in isbatıyla yazmıştır.

Yaygın olarak kullanılıp yabancı kökenli olmayan Hud 11/89’daki صَالِحٍ, Zuhuruf 43/77’deki مَلِكٍ ve Muhammed 47/15’teki خَالِدٍ gibi kelimelerdeki ‘elif’ harfi mushafalarda hazfedilmektedir.¹¹⁴ Hâfız Osman ise bu tarz isimleri genel olarak صَالِحٍ, مَالِكٍ ve خَالِدٍ şeklinde ‘elif’in isbatıyla yazmıştır. Öte yandan Hâfız Osman’ın ‘elif’in hazfiyle yazdığı kelimeler de olmuştur. Nitekim o Bakara suresi 102. ayette geçen سَلِيمَانَ kelimesini Dâni ile uyumlu olarak ‘elif’in hazfiyle resmetmiştir.

Yaygın olarak kullanılmayıp yabancı kökenli olan Bakara 2/247’deki طَالُوتَ ve Bakara 2/251’deki جَالُوتَ gibi isimler geçtikleri her yerde ‘elif’in isbatıyla yazılmakta¹¹⁵ ve bu kelimelerin yazımında *el-Mukni*’ ile Hâfız Osman Mushafı arasında uyum bulunmaktadır. Aynı kategoriye giren Bakara 2/102’deki هُرُوتَ ve مَرُوتَ ibareleri ayrıca Kasas 28/6’daki هَمُنَ ve Kasas

¹⁰⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 424.

¹¹⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 424.

¹¹¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 405, 406.

¹¹² Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 434.

¹¹³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 435.

¹¹⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 436, 437.

¹¹⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 437.

28/76'da geçen قُرُونُ kelimelerinin 'elif'in isbatı ile mi yoksa hazfî ile mi yazılacağı hususunda ihtilaf bulunmaktadır.¹¹⁶ Hâfız Osman Mushafı'nda bu kelimelerdeki 'elif' harfi geçtiği her yerde هَارُوتَ, مَارُوتَ, هَامَانَ ve قَارُونَ şeklinde isbat edilmiştir.

إِسْرَائِيلَ kelimesindeki 'elif' geçtiği yerlerde hemzenin sureti olan 'yâ' harfinin hazfedilmesi sebebiyle mushafların kahir ekseriyetinde isbat ile resmedilmiştir. Dâni, bu bilgiye ek olarak bazı kadim Medîne ve Irak mushaflarında kelimenin 'elif'siz olarak yazıldığını ancak çoğunlukla isbat edildiğini zikretmiştir.¹¹⁷ Hâfız Osman ise bu kelimeyi geçtiği her yerde إِسْرَائِيلَ şeklinde 'elif'in isbatıyla yazmıştır.

Dâni, قُرْءَانًا kelimesinde hemzeden sonraki 'elif' harfinin her yerde isbat ile yazıldığını sadece Yusuf 12/2 ve Zuhuf 43/3'te قُرْءَانًا şeklinde 'elif'in hazfîyle resmedildiğini belirtmiştir.¹¹⁸ Hâfız Osman da aynı şekilde bu kelimeyi geçtiği her yerde قُرْءَانًا şeklinde 'elif'in isbatıyla yazmıştır. Dâni'nin istisna tuttuğu bahsi geçen iki kelimenin ise Hâfız Osman Mushafı'nda *el-Mukni*'den farklı olarak 'elif'in isbatı şeklinde bir uygulamaya tabi tutulduğu görülmektedir.

ءَايَاتِنَا kelimesine gelecek olursak Dâni'nin bu kelimenin geçtiği her yerde 'elif'in hazfîyle yazıldığını ancak istisnai olarak Yunus 10/15 ve 10/21'de 'elif'in isbatıyla resmedildiğini ifade ettiğini görmekteyiz.¹¹⁹ Hâfız Osman ise bu kelimedeki 'elif' harfini, Dâni'nin istisna tuttuğu kelimeler de dahil olmak üzere آيَاتِنَا şeklinde isbat etmiştir.

Dâni كِتَابٍ ve كِتَابُ kelimelerinin dört yer hariç 'elif'in hazfîyle yazıldığını söylemiştir. İsbat ile yazılan bu kelimeler Rad 13/38'deki كِتَابٌ, Hicr 15/4'teki كِتَابٌ, Kehf 18/27'deki كِتَابٍ ve Neml 27/1'deki كِتَابٍ kelimeleridir.¹²⁰ İsbat ile resmedilen istisnaları da dahil olmak üzere Dâni'nin hazfedilerek yazıldığını belirttiği bu kelimelerin Hâfız Osman Mushafı'nda geçtiği bütün yerlerde 'elif'in isbatıyla resmedildiğini görmekteyiz.

Yine Dâni'nin *el-Mukni*' adlı eserinde سَجْرٍ kelimesinin Zariyat 51/52'deki سَجْرٌ hariç mushaf yazarları tarafından 'elif'in hazfîyle yazıldığı yönünde bilgiler geçmektedir. Bir başka deyişle Dâni bu kelimenin geçtiği her yerde 'elif'in hazfîyle yazıldığını ancak bahsi geçen yerde istisnai olarak 'elif'in isbatıyla resmedildiğini söylemiştir. Öte yandan Şuara 26/37'deki سَعَارٍ

¹¹⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 438, 439.

¹¹⁷ Ebu Amr ed-Dâni, *el-Mukni fî ma 'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* (Bahreyn: Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2015), II, 440, 441.

¹¹⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 427.

¹¹⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 429.

¹²⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 429.

kelimesi Kur'an'da sadece burada geçmekte ve 'elif'in isbatıyla yazılmaktadır.¹²¹ Hâfız Osman Mushaf'ına gelecek olursak bu kelimelerin geçtikleri her yerde 'elif' isbat edilmiştir.

الْأَيْكَةَ kelimesinin geçtiği iki yerde 'lâm' harfinden önceki 'elif' harfi hazfedilmiş, diğer yerlerde 'elif' harfi isbat ile yazılmıştır. Bu kelimenin 'elif'in hazfiyle yazıldığı yerler Şuara 26/176'daki لَيْكَةَ ve Sad 38/13'teki لَيْكَةَ kelimeleridir.¹²² Hâfız Osman ise bu kelimeyi geçtiği her yerde الْأَيْكَةَ şeklinde 'elif'in isbatıyla resmetmiştir. Buradan hareketle Dâni ile Hâfız Osman arasında istisna olan iki yer haricinde bu kelimenin yazımında bir uyum olduğunu söyleyebiliriz.

Dâni, Nebe 78/35'te geçen كَذَّبَا kelimesindeki 'elif'in hazfedilerek yazıldığını söylemiştir.¹²³ Hâfız Osman ise bu kelimeyi bahsi geçen yerde 'elif'i isbat ederek كَذَّبًا şeklinde imla etmiştir.

Bakara 2/98'deki مَيْكَل kelimesinin imlasına bakacak olursak Dâni bu kelimenin 'elif'in hazfiyle yazılması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁴ Hâfız Osman ise aynı kelimedeki 'elif'i مَيْكَال şeklinde isbat etmiştir.

Buraya kadar zikrettiklerimiz dışında Dâni'nin 'elif'in hazfiyle yazılacağını belirttiği ancak Hâfız Osman Mushaf'ında isbat ile kaleme alınan isim yapıları başka kelimeler de mevcuttur. Aşağıdaki tabloda her iki kaynak arasında farklılık arz eden bu tarz kelimelere yer verilmiştir.¹²⁵

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الصَّعِقَةُ	الصَّاعِقَةُ	Bütün yerler
أَسْرَى	أَسَارَى	Bakara 85
الرَّيْحِ	الرَّيَاحِ	Bütün yerler
مُضْعَعَةٌ	مُضَاعَعَةٌ	Al-i İmran 130
فَرَهُنٌ	فَرَهَانٌ	Bakara 283
رُبْعٌ	رُبَاعٌ	Nisa 3, Fatır 1
ضِعْفًا	ضِعَافًا	Nisa 9
مُرَاعِمًا	مُرَاعِمًا	Nisa 100
بَلِّغْ	بَالِغْ	Maide 95, Talak 3

¹²¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 430, 431.

¹²² Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 433.

¹²³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 387.

¹²⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 391.

¹²⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 356, 357, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382.

قِيَامًا	قِيَامًا	Bütün yerler
الْأُولَئِينَ	الْأُولَئِينَ	Maide 107
أَكْلُونَ	أَكْلُونَ	Maide 42
طَائِرٍ	طَائِرٍ	Bütün yerler
ذُرِّيَّتِهِمْ	ذُرِّيَّتِهِمْ	Bütün yerler
أَكْبَرَ	أَكْبَرَ	Enam 123
بَطُلٌ	بَطُلٌ	Bütün yerler
الْحَبَائِثَ	الْحَبَائِثَ	A'raf 157, Enbiya 74
حَطِيبَاتِكُمْ	حَطِيبَاتِكُمْ	A'raf 161
طَائِفٌ	طَائِفٌ	A'raf 201, Kalem 19
أَمَانَتِكُمْ	أَمَانَتِكُمْ	Enfal 27
خَلْفَ	خَلْفَ	Bütün yerler
سَلَامًا	سَلَامًا	Bütün yerler
سَلَامٌ	سَلَامٌ	Bütün yerler
غَيْبَتِ	غَيْبَتِ	Yusuf 10
الْكُفْرُ	الْكُفْرُ	Rad 42
جُدَادًا	جُدَادًا	Enbiya 58
حَرَامٌ	حَرَامٌ	Bütün yerler
مُعْجِزِينَ	مُعْجِزِينَ	Hac 51
عِظَامًا	عِظَامًا	Bütün yerler
الْعِظَامَ	الْعِظَامَ	Müminun 14, Yasin 78
سَمْرًا	سَمْرًا	Müminun 67
سِرَاجًا	سِرَاجًا	Furkan 61
فُرْعًا	فَارْعًا	Kasas 10
فِصْلُهُ	فِصَالُهُ	Lokman 14, Ahkaf 15
بَعْدُ	بَاعِدُ	Sebe 19
فَكَهُونَ	فَاكُهُونَ	Yasin 55
بِقَادِرٍ	بِقَادِرٍ	Bütün yerler
ءَأْتَرَهُمْ	أَتَارَهُمْ	Bütün yerler
كَذِبٌ	كَاذِبٌ	Hud 93, Zümer 3
تَمَرَاتٍ	تَمَرَاتٍ	Bütün yerler
أَثَرَةٍ	أَثَارَةٍ	Ahkaf 4
الْمَشْرِقِ	الْمَشَارِقِ	Saffat 5, Mearic 40
الْمَغْرِبِ	الْمَغَارِبِ	Mearic 40
عَلَيْهِمْ	عَالِيَهُمْ	İnsan 21
سُكَرَى	سُكَارَى	Nisa 43, Hac 2
كَبِيرٍ	كَبَائِرٍ	Bütün yerler
بِمَوَاقِعِ	بِمَوَاقِعِ	Vakıa 75
خَتْمُهُ	خَتَامُهُ	Mutaffifin 26

عَبْدِي	عِبَادِي	Bütün yerler
---------	----------	--------------

Dâni'nin verdiği bilgileri gözden geçirdiğimizde 'elif' harfinin fiil yapıları kelimelerde de hazfe uğradığını bu sebeple Hâfız Osman Mushafı'ndan farklılık arz ettiği yerler bulunduğunu görmekteyiz.

Bâ harfinden sonraki 'elif' harfi تَبَارَكَ ve بَارَكْنَا kelimelerinde geçtiği her yerde hazfedilerek yazılmıştır.¹²⁶ Bu hususta Dâni ile Hâfız Osman arasında ihtilaf bulunmaktadır. Nitekim Hâfız Osman Mushafı'nı incelediğimizde bahsi geçen kelimelerin 'elif'in isbatıyla تَعَالَى ve تَبَارَكَ şeklinde resmedildiği görülmektedir. Yine 'ayn' harfinden sonraki elif harfi تَعَالَى kelimesinde geçtiği her yerde hazfedilmiştir.¹²⁷ Bu kelimedeki elif Hâfız Osman Mushafı'ndaki tüm yerlerde تَعَالَى şeklinde isbat edilmiştir.

İsimlerde olduğu gibi fiillerde de kelimenin ortasında bulunan ve ref' alameti olan 'elif' harfi hazfedilmiştir.¹²⁸ يُعَلِّمَنَّ (Bakara 2/102), يَحْكُمَنَّ (Enbiya 21/78) يَقْتَتِلَنَّ (Kasas 28/15) ve أَصَلَّانَا (Fussilet 41/29) bu tarz kelimelere örnek olarak verilebilir.¹²⁹ Yine çoğul zamiri olan 'nûn' harfinden sonraki 'elif' de kelimenin ortasında bulunması durumunda hazfedilmiştir. Bunlara da örnek olarak أَنْجَيْنَاكُمْ (Bakara 2/50), آتَيْنَاكُمْ (Bakara 2/63), أَعْوَيْنَاكُمْ (Saffat 37/32), أَرْسَلْنَاكُمْ (Bakara 2/119), فَفَهَّمْنَاهَا (Enbiya 21/79) ve فَجَعَلْنَاهُنَّ (Vakıa 56/36) gibi kelimeleri verebiliriz.¹³⁰ Hâfız Osman ise bunlardan ref' alameti olup kelimenin ortasında bulunan يُعَلِّمَنَّ، يَحْكُمَنَّ ve يَقْتَتِلَنَّ kelimelerini isbat ile yazmıştır. Öte yandan çoğul zamiri olan 'nûn'dan sonraki 'elif'i de أَنْجَيْنَاكُمْ، آتَيْنَاكُمْ، أَعْوَيْنَاكُمْ، أَرْسَلْنَاكُمْ ve فَفَهَّمْنَاهَا kelimelerinde olduğu gibi isbat ile resmetmiştir.

Dâni, فَأَمَّنَّا، وَأَطْمَأْنَنُوا، لَأَمَلْنَا ve فَأَمَّنَّا، فَأَمَّنَّا، فَأَمَّنَّا kelimelerinde hemzenin sureti olan 'elif' harfinin geçtiği her yerde hazfedildiğini ifade etmiştir.¹³¹ Hâfız Osman'ın ise bu kelimeleri aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere tüm yerlerde 'elif'in isbatıyla yazdığı görülmektedir.

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
لَأَمَلْنَا	لَأَمَلْنَا	A'raf 18
أَطْمَأْنَنُوا	أَطْمَأْنَنُوا	Yunus 7
أَسْمَرَّتْ	أَسْمَرَّتْ	Zümer 45
أَمَّتْ	أَمَّتْ	Kaf 30

¹²⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 416.

¹²⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 415.

¹²⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 405.

¹²⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 406, 407.

¹³⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 407, 409.

¹³¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 460, 461.

قَادِرٌ عَلَيْكُمْ	قَادِرٌ عَلَيْكُمْ	Bakara 72
--------------------	--------------------	-----------

Rum 30/10 ve Necm 53/31'deki اَسْأَلُوا fiilindeki 'elif' harfinin hazfedilerek yazılmasına¹³² karşın Hâfız Osman Mushafı'nda her iki yerde de اَسْأَلُوا şeklinde 'elif'in isbatıyla resmedilmiştir. Bunun yanı sıra Ahzab 33/69'daki اَدَّوْ kelimesinde و harfinden sonraki 'elif' de hazfedilmiştir.¹³³ Hâfız Osman ise bu imlanın aksine kelimeyi 'elif'in isbatıyla اَدَّوْ şeklinde yazmıştır.

Bunların dışında *el-Mukni* ile Hâfız Osman Mushafı arasında 'elif'in hazfi hususunda farklılık arz eden fiil yapıları kelimelere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.¹³⁴

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
يُخَادِعُونَ	يُخَادِعُونَ	Bakara 9
وَعَدْنَا	وَأَعَدْنَاكُمْ	Bakara 51, A'raf 142
وَعَدْنَاكُمْ	وَأَعَدْنَاكُمْ	Taha 80
تَشَابَهَ	تَشَابَهَ	Bakara 70
تَظَاهَرُونَ	تَظَاهَرُونَ	Bakara 85
تُقَادُوا هُمْ	تُقَادُوا هُمْ	Bakara 85
عَاهِدُوا	عَاهِدُوا	Bütün yerler
يُضْعِفُ	يُضْعِفُ	Bütün yerler
قَاتَلُوا	قَاتَلُوا	Bütün yerler
تَرَوُرُ	تَرَوُرُ	Kehf 17
تُسْقِطُ	تُسْقِطُ	Meryem 25
يُسْرِعُونَ	يُسْرِعُونَ	Bütün yerler
يُدْفِعُ	يُدْفِعُ	Hac 38
أَدْرَكَ	أَدْرَكَ	Neml 66
تَدْرِكُهُ	تَدْرِكُهُ	Kalem 49

Dânî'nin Sebe 34/17'de يُجَزَى olarak belirttiği kelime Hamza, Kisâî, Halef, Yakub ve Hafs tarafından نُجَزَى şeklinde okunmuştur.¹³⁵ Hâfız Osman Mushafı Asım'ın Hafs rivayetine göre yazıldığı için bu kelimenin yazımı hususunda Dâni ile aralarında bir ihtilaf mevcuttur. Kelimedeki 'elif' harfinin yazımına gelecek olursak Dâni 'elif'in hazfedileceği yönünde kanaat belirtirken¹³⁶ Hâfız Osman 'elif'i isbat ile yazmıştır.

¹³² Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 468.

¹³³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 472.

¹³⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 355, 356, 357, 359, 362, 371, 372, 374, 377, 385.

¹³⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 380.

¹³⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 380.

‘Elif’, isim ve fiiller dışında harflerde de hazfedilmiştir. Nitekim Mushaf yazarları nîdâ harfi olan ‘yâ’dan sonra gelen ‘elif’in ihtisâr sebebiyle hazfedilmesi konusunda icma’ etmişlerdir. Bu harften sonraki ‘elif’ geçtiği her yerde hazfedilerek yazılmıştır. Hâfız Osman Mushafı’nda ise ‘yâ’ harfinden sonra gelen ‘elif’in istisnasız olarak isbat ile yazıldığı görülmektedir.¹³⁷

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
يَا أَيُّهَا	يَا أَيُّهَا	Bakara 21
يَا أَرْضُ	يَا أَرْضُ	Hud 44
يَا أُولَى	يَا أُولَى	Bakara 179
يَا أُخْتِ	يَا أُخْتِ	Meryem 28
يَا نُوحُ	يَا نُوحُ	Hud 32
يَا هُودُ	يَا هُودُ	Hud 53
يَا لُوطُ	يَا لُوطُ	Hud 81
يَا صَالِحُ	يَا صَالِحُ	A’raf 77
يَا شُعَيْبُ	يَا شُعَيْبُ	A’raf 88
يَا هَارُونَ	يَا هَارُونَ	Taha 92
يَا مَرْيَمُ	يَا مَرْيَمُ	Al-i İmran 37
يَا فِرْعَوْنَ	يَا فِرْعَوْنَ	A’raf 104
يَا هَامَانَ	يَا هَامَانَ	Kasas 38
يَا آدَمُ	يَا آدَمُ	Bakara 33
يَا مَالِكُ	يَا مَالِكُ	Zuhruf 77
يَا آسَفَى	يَا آسَفَى	Yusuf 84
يَا وَيْلَتَى	يَا وَيْلَتَى	Maide 31
يَا حَسْرَتَى	يَا حَسْرَتَى	Zümer 56
يَا سَمَاءُ	يَا سَمَاءُ	Hud 44
يَا رَبِّ	يَا رَبِّ	Furkan 30
يَا بُنَيَّ	يَا بُنَيَّ	Hud 42
يَا بَنِي	يَا بَنِي	Bakara 40
يَا قَوْمِ	يَا قَوْمِ	Bakara 54

Tenbih edatı olan ‘he’ harfinden sonraki ‘elif’in geçtiği her yerde hazfedilmesi hususunda Dâni’nin verdiği bilgiler¹³⁸ ile Hâfız Osman Mushafı’ndaki yazım birbiriyle uyum arz etmektedir. Ancak bu durumun da bir istisnası bulunmaktadır. Nitekim Al-i İmran 3/66’daki

¹³⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 397, 398, 399.

¹³⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 397, 398.

هَآ أَنْتُمْ kelimesi Dâni'ye göre 'elif'in hazfiyle yazılmaktayken¹³⁹ Hâfız Osman Mushafı'nda هَآ أَنْتُمْ şeklinde 'elif'in isbatıyla yazılmıştır.

1.2. Ya Harfinin Hazfedilmesi

Dâni'nin eseri incelendiğinde 'yâ' harfinin bazı yerlerde hazfedildiğine bazı yerlerde ise isbat ile yazıldığına dair birtakım malumatlara yer verildiği görülmektedir. Meseleyi Hâfız Osman Mushafı açısından incelediğimizde ise mushafta اِبْرَاهِيمَ kelimesi, iki 'yâ' harfinin bir arada bulunduğu kelimeler, hemzenin sureti olan 'yâ' harfi ve kelime sonunda bulunup muttasıl zamir olan 'yâ' harfi hariç 'yâ'nın hazfedildiği kelimeler ile Dâni'nin verdiği bilgilerin birbirine paralellik arz ettiği görülmektedir.

Dâni, Asım el-Cahderî'nin اِبْرَاهِيمُ kelimesindeki 'yâ' harfinin Bakara suresinde geçtiği tüm yerlerde hazfedilerek, Kur'an'ın diğer surelerinde ise 'yâ'nın isbatıyla yazıldığı yönündeki rivayetini nakletmiştir. Aynı rivayette İmam Mushaf'ta da bahsi geçen kelimenin 'yâ'nın isbatıyla resmedildiğinin görüldüğü şeklinde bir bilgiye yer verilmiştir.¹⁴⁰ Hâfız Osman ise Bakara suresi de dahil olmak üzere mushaftaki tüm اِبْرَاهِيمَ kelimelerini 'elif'in isbatıyla yazmıştır.

Dâni, mushafların iki tane 'yâ' harfinin bir arada bulunduğu ve ikinci 'yâ'nın cem' alameti olduğu kelimelerde bunlardan birinin hazfi hususunda ittifak ettiğini belirtmektedir. Öte yandan bu tarz kelimeler arasından sadece Mutaffifin 83/18'deki عَلِيَيْنَ kelimesinde her iki 'yâ'nın da isbat ile yazıldığını ifade etmiştir. Hâfız Osman Mushafı'nda ise bu kelimelerdeki 'yâ' harfinin isbat ile yazıldığı görülmektedir.¹⁴¹

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الَّذِينَ	الَّذِينَ	Bütün yerler
وَالْأَمِينِ	الْأَمِينِ	Bütün yerler
رَبَّنَا	رَبَّنَا	Al-i İmran 79
الْحَوَارِيِّينَ	الْحَوَارِيِّينَ	Maide 111
عَلِيَيْنَ	عَلِيَيْنَ	Mutaffifin 18

Dâni, son harfi 'yâ' olan bir kelimeye muttasıl zamir olan 'yâ' harfi bitiştiğinde bunlardan birinin hazfedildiğini söylemiştir. Hâfız Osman ise Hicr 15/23, Kaf 50/43, Bakara

¹³⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 399.

¹⁴⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 32, 33.

¹⁴¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 105, 106, 107.

2/26 ve Ahzab 33/53'te geçen ilgili kelimelerdeki her iki 'yâ' harfini de isbat ile yazmış, Kasas 28/4 ve Yusuf 12/101'de bulunan kelimelerdeki 'yâ' harflerini ise hafzederek resmetmiştir.¹⁴²

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
نُحْي	نُحْيِي	Hicr 23, Kaf 43
يَسْتَحْيِي	يَسْتَحْيِي	Bakara 26, Ahzab 53
يَسْتَحْيِي	يَسْتَحْيِي	Kasas 4
وَلِي	وَلِي	Yusuf 101

Dânî, kesre hareke ile yetinilmesi sebebiyle 'yâ' harfinin hafzedildiğini belirtmiştir. Tezimizin konusunu oluşturan mushaftaki ilgili kelimelerin yazımı bu bilgiyle uyum arz etmektedir.¹⁴³

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
فَارْ هُبُونِ	فَارْ هُبُونِ	Bakara 40, Nahl 51
فَاتَّقُونَ	فَاتَّقُونَ	Bütün yerler
الدَّاعِ	الدَّاعِ	Bakara 186; Kamer 6,8
دَعَانِ	دَعَانِ	Bakara 186
نَكْبِيرِ	نَكْبِيرِ	Bütün yerler

Dânî, münâdânın sonundaki mütekellim 'yâ'sının hafif ve isbat ile yazıldığı yerler bulunduğunu ifade etmiştir. Bu kelimelerde de Hâfız Osman Mushafı ile aralarında benzerlik bulunduğu göze çarpmaktadır.¹⁴⁴

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
يَقُومِ	يَا قَوْمِ	Bütün yerler
يُعْبَادِ	يَا عِبَادِ	Zümer 16
يُعْبَادِي	يَا عِبَادِي	Ankebut 56, Zümer 53

El-Mukni'de hemzenin sureti olan 'yâ' harfinin hafzedilmesi şeklinde geçen bilgiler ile Hafız Osman Mushaf'ındaki kelimelerin yazımı birbiriyle uyum arz etmektedir.¹⁴⁵

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
مُتَكَبِّرِينَ	مُتَكَبِّرِينَ	Bütün yerler
الْمُسْتَهْزِئِينَ	الْمُسْتَهْزِئِينَ	Hicr 95

¹⁴² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 109, 110.

¹⁴³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 5, 6, 17.

¹⁴⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 31.

¹⁴⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 107, 111, 112, 113,.

حَسِينٍ	خَاسِيْنَ	Bakara 65, A'raf 166
وَرَعِيًّا	وَرَعِيًّا	Meryem 74
السِّيَّاتِ	السِّيَّاتِ	Bütün yerler
سَيِّاتٍ	سَيِّاتٍ	Bütün yerler
سَيِّاتِكُمْ	سَيِّاتِكُمْ	Bütün yerler
سَيِّاتِهِمْ	سَيِّاتِهِمْ	Bütün yerler
سَيِّاتِهِ	سَيِّاتِهِ	Teğabun 9, Talak 5

Dânî, aşağıdaki kelimelerde yer alan ‘yâ’ harflerinin de hazfedilerek tek ‘yâ’ ile yazılacağını ifade etmiştir. Bu kelimeler Hâfız Osman Mushafı’nda Enfal 8/42’deki حَيِّ kelimesi hariç *el-Mukni*’de belirtilenin aksine ‘yâ’ harfi hazfedilmeden resmedilmiştir.¹⁴⁶

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
حَيِّ	حَيِّ	Enfal 42
وَلِيِّ	وَلِيِّ	A'raf 196
لُنْحِي	لُنْحِي	Furkan 49
يُحْيِي	يُحْيِي	Kıyamet 40, Ahkaf 33

Aşağıdaki tabloda yer alan kelimeler benzerlik arz eden diğer kelimelere örnek olarak verilebilir.¹⁴⁷

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
بَاغٍ	بَاغٍ	Bütün yerler
عَادٍ	عَادٍ	Bütün yerler
هَادٍ	هَادٍ	Bütün yerler
مُسْتَحْفٍ	مُسْتَحْفٍ	Rad 10

1.3. Vâv Harfinin Hazfedilmesi

‘Vâv’ harfinin hazfedildiği kelimeler hususunda Dâni, damme ile yetinilmesi sebebiyle ‘vâv’ harfinin hazfedildiği bilgisini aktarmıştır. Hâfız Osman Mushafı’na bakıldığında ise bu kelimelerin yazımının Dâni’nin ifade ettiği malumatlara uygun olduğu görülmektedir.¹⁴⁸

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
وَيَذُّعُ	وَيَذُّعُ	Bütün yerler

¹⁴⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 110, 111.

¹⁴⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 33, 35.

¹⁴⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 37, 38, 39.

وَيَمْحُ	وَيَمْحُ	Şura 24
وَصَلِحُ	وَصَالِحُ	Bütün yerler
وَأَكُنُ	وَأَكُنُ	Bütün yerler

Mushaflar tahkike delalet etmesi için hemzenin sureti olan ‘vâv’ harfinin hazfedilmesi üzerinde ittifak etmişlerdir. Hâfız Osman da aynı kelimeleri ‘vâv’ın hazfiyle yazmıştır.¹⁴⁹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الرُّءْيَا	الرُّءْيَا	Bütün yerler
وَتُؤَيِّ	وَتُؤَيِّ	Ahzab 51

İki tane ‘vâv’ harfi bulunan kelimelerde ‘vâv’lardan ikincisi cem’ alameti ise bunlardan biri hazfedilir. Hâfız Osman Mushafı bu konu ve Dâni ‘nin eserinde zikrettiği diğer bilgilerle yazım bakımından örtüşmektedir.¹⁵⁰

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
يَسْتَوُونَ	يَسْتَوُونَ	Bütün yerler
الْعَاوُونَ	الْعَاوُونَ	Şuara 94, 224
فَأَدْرَأُوا	فَأَدْرَأُوا	Al-i İmran 168
فَأَوَّا	فَأَوَّا	Kehf 16
دَاوُدُ	دَاوُدُ	Bütün yerler

1.4. İki Lâm Harfinden Birinin Hazfedilmesi

Aynı iki resmin yan yana gelmesi hoş karşılanmadığı için kullanımının çok olması sebebiyle iki tane ‘lâm’ harfi bulunan kelimelerdeki ‘lâm’lardan birinin hazfedilmesi hususunda mushaflar arasında ittifak bulunmaktadır.¹⁵¹ Dâni, kendi tercihinin asli ‘lâm’ harfinin hazfedildiği yönünde olduğunu ancak marifelik ‘lâm’ının hazfedilmesinin de caiz olduğunu söylemiştir.¹⁵²

Dâni’nin verdiği bilgilere göre ‘lâm’ harfinin ismi mevsullerin tamamında hazfedildiği görülmektedir. Hâfız Osman ise اَلَّذِي ve اَلَّذِينَ gibi ismi mevsullerde ‘lâm’ harfini hazfederek

¹⁴⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 40, 41.

¹⁵⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 42, 43, 46.

¹⁵¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 197.

¹⁵² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 198.

yazmışken اللَّذِينَ، اللَّذَانِ ve اللّٰتِي ismi mevsulleri ve buna ilaveten اللّٰلِ kelimesinde ise ‘lâm’ harfini isbat ile resmetmiştir.¹⁵³

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
اللَّذِينَ	اللَّذِينَ	Bütün yerler
اللَّذِي	اللَّذِي	Bütün yerler
اللَّذِينَ	اللَّذِينَ	Bütün yerler
اللَّذِينَ	اللَّذِينَ	Fussilet 29
اللَّذَانِ	اللَّذَانِ	Nîsa 16
اللّٰتِي	اللّٰتِي	Bütün yerler
اللّٰتِي	اللّٰتِي	Bütün yerler

Dânî aşağıdaki tabloda yer alan kelimelerin geçtiği tüm yerlerde her iki ‘lâm’ harfinin de isbat ile yazılacağı hususunda mushaflar arasında ittifak bulunduğunu belirtmiştir. Hâfız Osman Mushafı’nda aynı kelimeler bu bilgiye paralel şekilde resmedilmiştir.¹⁵⁴

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
اللَّعُونُونَ	اللَّعُونُونَ	Bakara 159
اللَّعْنَةَ	اللَّعْنَةَ	Bütün yerler
اللَّعِينِينَ	اللَّعِينِينَ	Enbiya 55
اللَّغْوِ	اللَّغْوِ	Bütün yerler
اللَّهُوِ	اللَّهُوِ	Cuma 11
اللَّوْلُؤِ	اللَّوْلُؤِ	Rahman 22, Vakıa 23
اللَّاتِ	اللَّاتِ	Necm 19
اللَّمَمِ	اللَّمَمِ	Necm 32
اللَّهَبِ	اللَّهَبِ	Mürselat 31
اللَّطِيفِ	اللَّطِيفِ	Enam 103, Mülk 14
اللَّوَامَةِ	اللَّوَامَةِ	Kıyamet 2
اللَّهِ	اللَّهِ	Bütün yerler
اللَّهُمَّ	اللَّهُمَّ	Bütün yerler

Hazif başlığı altında ele alınması icap eden bir başka durum da “nûncî” kelimesindeki ‘nûn’ harfinin hazfî meselesidir. Dâni, bu ibaredeki ‘nûn’ harfinin yazımına dair Ebû Ubeyd’den bir nakilde bulunmaktadır. Bu nakle göre Ebu Ubeyd, İmam Mushaf’ta Yusuf 12/110’daki فَجَّي ve Enbiya 21/88’deki نَجَّى kelimelerinin tek ‘nûn’ harfi ile yazılı olduğunu gördüğünü ayrıca şehirlere gönderilen mushafların tamamında bu hususta ittifak bulunduğunu

¹⁵³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 197, 198.

¹⁵⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 199, 200.

ve bu konuda başka herhangi bir ihtilafın bulunmadığını söylemiştir. Bunun yanı sıra aynı rivayette Ebû Ubeyd'in Yunus 10/103'teki نُتَجَّى ve نُتَجَّ ibareleri resmedilirken iki tane 'nûn' harfi kullanıldığını gördüğü de nakledilmiştir.¹⁵⁵ Hâfız Osman Yusuf 12/110'daki ibareyi aynı şekilde tek 'nûn' ile yazmışken Enbiya suresi 88. ayette geçen ibareyi çift 'nûn' ile نُتَجَّى şeklinde yazmıştır. Öte yandan Yunus 10/103'te geçen her iki ibarede de iki tane 'nûn' harfi kullanılarak aynı şekilde yazıldığı tespit edilmiştir.

2. Ziyade

Ziyade kavramı imla açısından telaffuzda bulunmayıp yazıda yer alan harfleri ifade etmektedir.¹⁵⁶ Ziyadeye konu olan harfler arasında illet harfleri olan 'elif', 'vâv' ve 'yâ' harfleri bulunmaktadır. Bu harflerden en çok ziyadeye tabi tutulan harfin ise 'elif' olduğu görülmektedir.¹⁵⁷ Dâni'nin *el-Mukni*' isimli eserinde mushaflarda yer alan bazı kelimelerde ziyadenin söz konusu olduğu yönünde bilgiler geçmektedir.¹⁵⁸ Nitekim tezimizin konusunu oluşturan Hâfız Osman Mushafi incelendiğinde Dâni ve Hâfız Osman Mushafi arasında ziyade bakımından benzerlik ve farklılık arz eden kelimeler bulunduğu göze çarpmaktadır.

2.1. Elif Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması

'Elif' harfi bir kısım kelimelerin sonunda bulunduğu iki ayrı tarzda resmedilmektedir. Bunlardan birincisi elif-i memdûde olup uzun elifi ifade etmekte ve “” şeklinde yazılmaktadır. Diğeri ise elif-i maksûre olup kısa 'elif'i ifade etmekte ve “ى” şeklinde yazılmaktadır. Ayrıca elif-i memdûde'nin bazen 'yâ' harfinden, elif-i maksure'nin ise kimi zaman 'elif' kimi zaman da 'yâ' harfinden dönüşmüş bir harf pozisyonunda olması mümkündür.¹⁵⁹

Dâni, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın aşağıdaki tabloda yer alan kelimelerdeki 'elif' harflerinin İmam Mushaf'ında ziyade kılınarak yazıldığını gördüğünü söylediğini nakletmiştir.¹⁶⁰ Aynı kelimeler Hâfız Osman Mushafi'nda incelendiğinde bunların İnsan suresi 76/16'da geçen قَوَارِيرَ kelimesi hariç 'elif'in ziyadesiyle yazıldıkları görülmektedir. Nitekim

¹⁵⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 267, 268.

¹⁵⁶ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 2. Bs (Ankara: Otto Yayınları, 2015), s. 140.

¹⁵⁷ Abay, “Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi”, s. 11.

¹⁵⁸ Ziyade ile ilgili kaideler için bkz. Suyûti, *el-Itkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, s. 747,748.

¹⁵⁹ Edibe Eminoğlu Kürküt, *Hz. Osmân Mushaflarının İmla Özellikleri ve İmlanın Kıraât Açısından Değeri* (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraât İlmi Bilim Dalı, 2021), s. 80.

¹⁶⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 55.

Dânî قَوَارِيرًا kelimesinin ‘elif’in ziyadesiyle yazıldığını aktarmış Hâfız Osman ise kelimeyi قَوَارِيرَ şeklinde ‘elif’ olmaksızın yazmıştır.¹⁶¹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
مِصْرًا	مِصْرًا	Bakara 61
لَكِنَّا	لَكِنَّا	Kehf 38
الظُّنُونَا	الظُّنُونَا	Ahzab 10
الرَّسُولَا	الرَّسُولَا	Ahzab 66
السَّبِيلَا	السَّبِيلَا	Ahzab 67
سَلَسِلَا	سَلَسِلَا	İnsan 4
قَوَارِيرًا	قَوَارِيرًا	İnsan 15
قَوَارِيرًا	قَوَارِيرَ	İnsan 16

Mushaflar Hac suresi 22/23’te geçmekte olan لَوْلَا kelimesindeki ‘elif’ harfinin ziyade kılınması konusunda ittifak etmişlerdir. Fakat Fatır 35/33’te geçen لَوْلَا kelimesindeki ‘elif’in ziyade edilip edilmeyeceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu kelimelerden her ikisi de Hâfız Osman Mushafı’nda لَوْلَا şeklinde ‘elif’in ziyadesiyle yazılmıştır.¹⁶²

Dânî, تَمُودَا kelimesinin geçtiği bütün yerlerde ‘elif’in ziyadesiyle yazıldığını ifade etmiştir. Hâfız Osman bu kelimeyi sadece Ankebut 29/38’de تَمُودَا şeklinde ziyade ile geçtiği diğer yerlerde ise تَمُودَ şeklinde ‘elif’i ziyade etmeden resmetmiştir.¹⁶³

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
تَمُودَا	تَمُودَا	Ankebut 38
تَمُودَا	تَمُودَ	Necm 51
تَمُودَا	تَمُودَ	Hud 68
تَمُودَا	تَمُودَ	Furkan 38

Dânî, ‘mîm’ ve ‘vâv’ harfinden sonra gelen ‘elif’ harfinin ziyade kılınması hususunda mushaflar arasında ihtilaf bulunmadığını belirtmiştir. Bu kelimeler Hâfız Osman Mushafı’nda da aynı şekilde ‘elif’in ziyadesiyle yazılmıştır.¹⁶⁴

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
مَائَةٌ	مَائَةٌ	Bütün yerler
مَائَتَيْنِ	مَائَتَيْنِ	Enfal 65, 66

¹⁶¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 55, 56, 57.

¹⁶² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 63.

¹⁶³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 66.

¹⁶⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 67, 68.

الرَّبِوَا	الرَّبِوَا	Bütün yerler
أَمْرُوا	أَمْرُوا	Nisa 176
يَعْبُوا	يَعْبُوا	Furkan 77
تَقْفُوا	تَقْفُوا	Yusuf 85
تَطْمُوا	تَطْمُوا	Taha 119
يَبْدُوا	يَبْدُوا	Bütün yerler
الضُّعْفُوا	الضُّعْفُوا	İbrahim 21
بُرْعُوا	بُرْعُوا	Mümtehine 4

Dânî, لَشَائِيءِ kelimesinin sadece Kehf 18/23'te 'elif'in ziyadesiyle yazıldığını diğer tüm yerlerde 'elif' olmaksızın resmedildiğini söylemiştir.¹⁶⁵ Yine mushafların tamamında Meryem 19/19'daki لَاهَبْ kelimesinde 'lâm' harfinden sonra 'elif'in resmedileceğini bildirmiştir.¹⁶⁶ Bunun yanı sıra mushaf yazarlarının 'vâv'dan sonraki 'elif'in hemzenin sureti olarak resmedileceği hususunda ittifak ettiklerini belirtmiş ayrıca kelime sonunda bulunup kendisinden önce sakin bir harf bulunan hemzenin suretinin sadece Maide 5/29'daki تَبُّوْا ve Kasas 28/76'daki لَتَنْوُا kelimelerinde 'elif' ile resmedildiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷ Öte yandan النَّشْأَةُ kelimesinin geçtiği tüm yerlerde sakin bir harf olan "ش"den sonra gelen hemzenin 'elif' desteği üzerine resmedildiğini ayrıca kelimenin ortasında bulunup kendisinden önce sakin harf bulunan hemzenin sadece bu kelimeye 'elif' desteği üzerine resmedildiğini söylemiştir.¹⁶⁸ Bu kelimeleri Hâfız Osman Mushafı açısından ele alacak olursak لَشَائِيءِ kelimesinin Dâni'ye paralel olarak 'elif'in ziyadesiyle yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra لَاهَبْ kelimesinde 'lâm' harfinden sonra gelen hemze 'elif' desteği üzerine yazılmıştır. Öte yandan تَبُّوْا ve لَتَنْوُا kelimelerinde de hemze 'elif' desteği üzerine resmedilmiştir. Yine النَّشْأَةُ kelimesinde hemze 'elif' desteği üzerine resmedilmiştir. Bu kıyaslamada görüldüğü üzere bahsi geçen yerlerdeki kelimelerin yazımıyla Dani'nin verdiği bilgiler uyum arz etmektedir.

Dâni, Tevbe 9/47'deki وَلَا أَوْضَعُوا ve Neml 27/21'deki لَا أَدْبَحْتُهُ kelimelerinin 'elif'in ziyadesiyle yazıldığını belirtmiştir.¹⁶⁹ Bu kelimeler Hafız Osman Mushafı'nda وَلَا أَوْضَعُوا ve لَا أَدْبَحْتُهُ şeklinde 'elif' ziyade kılınmadan resmedilmiştir.

¹⁶⁵ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 69.

¹⁶⁶ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 70.

¹⁶⁷ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 70, 71.

¹⁶⁸ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 71, 72.

¹⁶⁹ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 83.

Dânî, ref' ve cem' alameti olan 'vâv'dan sonraki 'elif'in isbat ile yazılacağını ifade etmiştir.¹⁷⁰ Hâfız Osman Mushafı'nda bu kelimelerin yazımı Dâni'nin verdiği bilgilerle paralellik arz etmektedir.¹⁷¹

Dâni, cem' 'vâv'ı ve asli 'vâv'dan sonra gelip yukarıdaki kelimelerin dışında kalan fiillerdeki 'elif'in ziyade kılınarak yazıldığını söylemiştir. Hâfız Osman Mushafı'nda ise Rum 30/39'daki لِيُرَبُّوا kelimesi hariç diğer kelimeler Dâni'nin verdiği bilgilere paralel şekilde resmedilmiştir. لِيُرَبُّوا kelimesi ise Dâni'nin belirttiğine göre 'elif' ziyadesi olmaksızın لِيُرَبُّوا şeklinde yazılmıştır.¹⁷²

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
ءَامَنُوا	أَمَنُوا	Bakara 9
كَفَرُوا	كَفَرُوا	Bakara 6
نَسُوا	نَسُوا	Tevbe 67
تَدْعُوا	تَدْعُوا	Furkan 14
وَأَدْعُوا	وَأَدْعُوا	Bakara 23
أَشْتَرُوا	اشْتَرُوا	Bakara 16
أَعْتَدُوا	اعْتَدُوا	Bakara 65
عَدُوا	عَدُوا	Kalem 25
وَأَتَّقُوا	وَاتَّقُوا	Bakara 103
لَوْأ	لَوْأ	Münafikun 5
وَلَّوْا	وَلَّوْا	İsra 46
ءَاوُوا	أَوُوا	Enfal 72
تَدْعُوا	تَدْعُوا	İsra 110
تَرَجُّوْا	تَرَجُّوْا	Kasas 86
لِيُرَبُّوْا	لِيُرَبُّوْا	Rum 39
يُرَبُّوْا	يُرَبُّوْا	Rum 39
أَشْكُوا	اشْكُوا	Yusuf 86
وَأَدْعُوا	وَأَدْعُوا	Bakara 23
تَعْفُوا	تَعْفُوا	Bakara 237
تَدْعُوا	تَدْعُوا	Kehf 14

¹⁷⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 470.

¹⁷¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 472, 473.

¹⁷² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 468, 469.

Yusuf 12/87'deki تَأْتِسُوا ve يَأْتِسُ kelimeleri ile Rad 13/31'deki يَأْتِسُ kelimesi 'elif'in ziyadesiyle yazılmış olup bu kelimelerin Hâfız Osman Mushafı'nda da aynı şekilde 'elif' ziyadesiyle resmedildiği görülmektedir.¹⁷³

2.2. Ya Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması

Mushaflarda ziyade ile yazılan harflerden bir diğeri 'yâ' harfidir. Bu harfin ziyade kılındığı kelimelerin yazımıyla alakalı Dâni'nin verdiği bilgiler ile Hâfız Osman Mushafı arasında birebir uyum bulunmaktadır.

Dâni, dokuz yerde 'yâ' harfinin ziyade kılınarak yazıldığını belirtmiştir.¹⁷⁴ Bu kelimelerden Zariyat 51/47'deki يَأْتِي ve Kalem 68/6'daki يَأْتِكُمْ ibaresi hariç Hâfız Osman Mushafı'nda da aynı şekilde 'yâ' harfinin ziyadesiyle yazılmıştır.

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَقَابِنُ	أَقَائِنُ	Al-i İmran 14, Enbiya 34
نَّبَائِي	نَّبَائِي	Enam 34
تَلْقَائِي	تَلْقَائِي	Yunus 15
إِبْتَائِي	إِبْتَائِي	Nahl 90
ءَانَائِي	أَنَائِي	Taha 130
وَرَائِي	وَرَائِي	Şura 51
يَأْتِي	يَأْتِي	Zariyat 47
يَأْتِيكُمْ	يَأْتِيكُمْ	Kalem 6

Yine Dâni'nin naklettiği bilgilere göre Gazi b. Kays aşağıdaki tabloda yer alan kelimelerin 'yâ'nın ziyadesiyle yazıldığını söylemiştir.¹⁷⁵

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
يَلْقَائِي	يَلْقَائِي	Rum 8
لِقَائِي	لِقَائِي	Rum 16
مَلَائِيهِ	مَلَائِيهِ	Bütün yerler
مَلَائِيهِمْ	مَلَائِيهِمْ	Yunus 83

¹⁷³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, I, 477, 478.

¹⁷⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 97, 98, 99.

¹⁷⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 99, 100.

2.3. Vav Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması

‘Vâv’ harfi ziyade kılınan diğer bir harf olup bu harfin ziyade kılındığı yerler hususunda Dâni’nin *el-Mukni*’ eseri ile Hâfız Osman Mushafı’ndaki yazım arasında genel olarak uyum bulunmaktadır.

Dâni, mushaf yazarlarının aşağıdaki kelimelerde yer alan hemzeden sonra gelen ‘vâv’ harfinin ziyade kılınması konusunda icma’ bulunduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أُولَئِكَ	أُولَئِكَ	Bütün yerler
أُولَئِكُمْ	أُولَئِكُمْ	Bütün yerler
أُولِي	أُولِي	Bütün yerler
أُولُوا	أُولُوا	Bütün yerler
أُولَات	أُولَات	Talak 4,6
أُولَاءِ	أُولَاءِ	Al-i İmran 119, Taha 84

سَأُورِيكُمْ kelimesi mushaflarda ‘elif’ten sonra ‘vâv’ harfinin ziyadesiyle yazılmıştır. Hâfız Osman Mushafı’nda aynı kelimenin ‘vâv’ın ziyadesiyle yazıldığı görülmektedir.¹⁷⁷

Dâni, Taha 20/71 ve Şuara 26/49’da geçen وَأُولَاصَلِّبَنَّكُمْ kelimesindeki ‘vâv’ harfinin ziyadesi hususunda ihtilaf mevcut olduğunu söylemiştir. Bazısında hemzeden sonra ‘vâv’ın ziyadesiyle bazısında ise ‘vâv’ olmaksızın yazılmıştır. A’raf suresi 124. ayette ise ‘vâv’ın ziyade kılınmaması konusunda icma’ bulunduğunu ifade etmiştir. Hâfız Osman, Taha 20/71’de geçen kelimeyi ‘vâv’ harfinin ziyadesiyle yazmıştır. Şuara 26/49 ve A’raf 7/124’te geçen kelimeleri ise ‘vâv’ harfini ziyade kılınarak resmetmemiştir.¹⁷⁸

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
وَأُولَاصَلِّبَنَّكُمْ	وَأُولَاصَلِّبَنَّكُمْ	Taha 71
وَأُولَاصَلِّبَنَّكُمْ	وَأُولَاصَلِّبَنَّكُمْ	Şuara 49
لَأُولَاصَلِّبَنَّكُمْ	لَأُولَاصَلِّبَنَّكُمْ	A’raf 124

¹⁷⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 124.

¹⁷⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 124.

¹⁷⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 124, 125.

3. Bedel

İstinsahı gerçekleştirilen mushaflardaki kelimelerde görülen bir özellik olarak karşımıza çıkan bedel, telaffuzu gerçekleştirilen harfin yerine farklı bir harfin resmedilmesi manasına gelmektedir. Bedel kapsamına giren harfler ‘elif’, ‘vâv’, ‘yâ’ ve ‘sîn’ harfleridir.¹⁷⁹ Dâni’nin eserinde bu kategoriye giren kelimeler ile ilgili birtakım bilgiler verdiği görülmektedir.¹⁸⁰Bu başlık altında yeri geldikçe bu malumatlardan bahsedilecektir. Eserdeki bilgilerle Hâfız Osman Mushafi’ndaki yazım mukayese edildiğinde ise iki kaynak arasında genel olarak uyum bulunduğu göze çarpmaktadır.

Dâni, bazı kelimelerde ‘vâv’ harfinin ‘elif’e bedel olarak yazıldığını söylemiştir. Hâfız Osman Mushafi bu kelimeler bakımından incelemeye tabi tutulduğunda yazımın Dâni’nin verdiği bilgilere paralel olduğu görülmektedir.¹⁸¹

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الصَّلَاة	الصَّلَاة	Bütün yerler
الزُّكُوة	الزُّكُوة	Bütün yerler
الْحَيوة	الْحَيوة	Bütün yerler
الرِّبَا	الرِّبَا	Bütün yerler
بِالْعَدْوَةِ	بِالْعَدْوَةِ	Enam 52, Kehf 28
كَمِشْكُوةٍ	كَمِشْكُوةٍ	Nur 35
النَّجْوَةِ	النَّجْوَةِ	Mümin 41
مَنْوَةٌ	مَنْوَةٌ	Necm 20

Dâni, muzaf konumunda olan kelimelerdeki ‘elif’in ‘vâv’ ile değil de ‘elif’ ile resmedildiğini aktarmıştır. Bu kelimeler Hâfız Osman Mushafi’nda da aynı şekilde resmedilmiştir.¹⁸²

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
صَلَاتُهُمْ	صَلَاتُهُمْ	Bütün yerler
صَلَاتِي	صَلَاتِي	Enam 162
بِصَلَاتِكَ	بِصَلَاتِكَ	İsra 110
صَلَاتُهُ	صَلَاتُهُ	Nur 41
حَيَاتِنَا	حَيَاتِنَا	Bütün yerler
حَيَاتِكُمْ	حَيَاتِكُمْ	Ahkaf 20

¹⁷⁹ Abay, “Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi”, s. 12.

¹⁸⁰ Bedel ile ilgili kaideler için bk. Suyûtî, *el-Itkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, s. 749-750.

¹⁸¹ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, s. 126, 127, 128.

¹⁸² Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, s. 129, 130.

لِحَيَاتِي	لِحَيَاتِي	Fecr 24
------------	------------	---------

Dânî, ‘yâ’ asıllı fiil ve isimlerdeki elif harfinin ‘yâ’ ile yazılması konusunda mushaflar arasında ittifak bulunduğunu belirtmiştir. Müellif bu durumun sebebinin imale muradıyla kelimenin aslını göstermek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu kelimelere zamir bitişse de bitişmese de ve sakin veya harekeli bir harfle yan yana gelse de gelmese de durumun aynı olduğunu söylemiştir. Hâfız Osman’ın bu kelimeleri Dânî’nin belirttiği bilgilere uygun şekilde resmettiği görülmektedir.¹⁸³

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَلْمَوْتَى	أَلْمَوْتَى	Bütün yerler
أَلْسَلْوَى	أَلْسَلْوَى	Bütün yerler
أَلْمَرْضَى	أَلْمَرْضَى	Tevbe 91
أَلْأَسْرَى	أَلْأَسْرَى	Enfal 70
شَتَّى	شَتَّى	Bütün yerler
صَرَّعَى	صَرَّعَى	Hakka 7
طُوبَى	طُوبَى	Rad 29
أَلْحَسَنَى	أَلْحَسَنَى	Bütün yerler
لِلْيُسْرَى	لِلْيُسْرَى	Ala 8, Leyl 7
لِلْعُسْرَى	لِلْعُسْرَى	Leyl 10
أَلْبِشْرَى	أَلْبِشْرَى	Bütün yerler
مُوسَى	مُوسَى	Bütün yerler
عِيسَى	عِيسَى	Bütün yerler
إِخْدَى	إِخْدَى	Bütün yerler
أَلْهُدَى	أَلْهُدَى	Bütün yerler
أَلْهَوَى	أَلْهَوَى	Bütün yerler
أَلْعَمَى	أَلْعَمَى	Fussilet 17
أَذْنَى	أَذْنَى	Bütün yerler
أَرْكَى	أَرْكَى	Bütün yerler
أَرْبَى	أَرْبَى	Nahl 92
هُدَى	هُدَى	Bütün yerler
فَتَّى	فَتَّى	Enbiya 60
مُصَلَّى	مُصَلَّى	Bakara 125
مَوْلَى	مَوْلَى	Bütün yerler
مُصَفَّى	مُصَفَّى	Muhammed 15
مُسَمَّى	مُسَمَّى	Bütün yerler
فُرَى	فُرَى	Bütün yerler

¹⁸³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176.

عَمَى	عَمَى	Fussilet 17
عَزَى	عَزَى	Al-i İmran 156
أَبَى	أَبَى	Bütün yerler
سَعَى	سَعَى	Bütün yerler
رَمَى	رَمَى	Enfal 17
تَتَلَى	تَتَلَى	Bütün yerler
تُدْعَى	تُدْعَى	Casiye 28
يَحْفَى	يَحْفَى	Bütün yerler
تَعْرَى	تَعْرَى	Taha 118
ءَاتِكُمْ	أَتِيَكُمْ	Bütün yerler
أَرْكُم	أَرِيكُمْ	Bütün yerler
ءَاتِلَهَا	أَتِيهَا	Talak 7
يَصَلُّهَا	يَصَلِّيهَا	İsra 18, Leyl 15

Yukarıda bahsedilen kaide aynı nitelikte olup kendisine zamir bitişen kelimeler için de geçerlidir. Nitekim aşağıdaki tabloda yer alan kelimelere zamir bitişmiş ve bunlar ‘elif’e bedel olarak ‘yâ’ ile resmedilmişlerdir. Hâfız Osman Mushafı’nda bu kelimeler bahsi geçen bilgiye paralel şekilde yazılmıştır.¹⁸⁴

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
إِحْدَبُهُمَا	إِحْدَبُهُمَا	Bütün yerler
إِحْدَبُهُنَّ	إِحْدَبُهُنَّ	Nisa 20
بُشْرِكُمْ	بُشْرِكُمْ	Hadid 12
أَخْرِكُمْ	أَخْرِكُمْ	Al-i İmran 153
مَجْرِيهَا	مَجْرِيهَا	Hud 41
مُرْسِنَهَا	مُرْسِنَهَا	Bütün yerler

Dânî, ‘yâ’ asıllı kelimelerde iki tane ‘yâ’ harfi bir araya geldiğinde bunlardan birinin ‘elif’ olarak yazılacağını söylemiştir.¹⁸⁵ Ayrıca bu durumun sebebinin aynı iki resmin yan yana gelmesinin hoş karşılanmaması olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶ Hâfız Osman da bu tarz kelimelerdeki iki ‘yâ’dan birini elif olarak resmetmiştir.¹⁸⁷

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الدُّنْيَا	الدُّنْيَا	Bütün yerler
الْعُلْيَا	الْعُلْيَا	Tevbe 40

¹⁸⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 172.

¹⁸⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 176.

¹⁸⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 180.

¹⁸⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 176, 177, 178, 179.

الرُّعْيَا	الرُّعْيَا	Bütün yerler
رُعْيَاكَ	رُعْيَاكَ	Yusuf 5
رُعْيَايَ	رُعْيَايَ	Yusuf 43, 100
الرُّعْيَا	الرُّعْيَا	Enam 146
أَحْيَا	أَحْيَا	Bütün yerler
أَحْيَاهُمْ	أَحْيَاهُمْ	Bakara 243
أَحْيَاكُمْ	أَحْيَاكُمْ	Bakara 28, Hac 66
أَحْيَاهَا	أَحْيَاهَا	Maide 32, Fussilet 39
مَحْيَاهُمْ	مَحْيَاهُمْ	Casiye 21
نَحْيَا	نَحْيَا	Müminun 37, Casiye 24
مَحْيَايَ	مَحْيَايَ	Enam 162
هُدَايَ	هُدَايَ	Bakara 38, Taha 123
مَثْوَايَ	مَثْوَايَ	Yusuf 23

El-Mukni'de verilen bilgilere göre aşağıdaki tabloda yer alan kelimelerdeki 'yâ' harfi tefhîm¹⁸⁸ sebebiyle elif olarak resmedilmiş, Hâfız Osman da bu kelimelerin yazımını verilen bilgiyle uyumlu olarak gerçekleştirmiştir.¹⁸⁹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
عَصَانِي	عَصَانِي	İbrahim 36
الْأَقْصَا	الْأَقْصَا	İsra 1
تَوَلَّاهُ	تَوَلَّاهُ	Hac 4
أَقْصَا	أَقْصَا	Kasas 20, Yasin 20
سَيِّمَاهُمْ	سَيِّمَاهُمْ	Fetih 29
طَعَا	طَعَا	Hakka 11

Hâfız Osman Mushafı ile Dâni'nin verdiği bilgilerin paralellik arz ettiği bir diğer nokta Kehf 18/33'teki كُنَّا ile Müminun 23/44'teki تَنَّا kelimeleridir. Nitekim Dâni her iki kelimenin de 'yâ' harfi yerine elif ile resmedildiğini belirtmiştir.¹⁹⁰ Hâfız Osman'da bahsi geçen kelimeleri bu bilgiye uyum arz edecek şekilde yazmıştır.

Aşağıdaki tabloda yer alan kelimelerdeki elif harfinin 'yâ' olarak yazılacağına yönelik geçen bilgilerle örtüşecek şekilde Hâfız Osman'da ilgili kelimeleri 'yâ' olarak resmetmiştir.¹⁹¹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
------	-------------	----------------

¹⁸⁸ Tefhim hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2021), s. 114,115.

¹⁸⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 173, 174.

¹⁹⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 185.

¹⁹¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 185, 186, 187, 188.

عَلَى	عَلَى	Bütün yerler
إِلَى	إِلَى	Bütün yerler
حَتَّى	حَتَّى	Bütün yerler
وَيَلْتَى	وَيَلْتَى	Bütün yerler
حَسْرَتَى	حَسْرَتَى	Zümer 56
أَسْفَى	أَسْفَى	Yusuf 84
أَنَّى	أَنَّى	Bütün yerler
مَتَى	مَتَى	Bütün yerler
عَسَى	عَسَى	Bütün yerler
بَلَى	بَلَى	Bütün yerler

Dânî Yusuf 12/25'te geçen لَدَا kelimesinin 'elif' ile yazıldığı konusunda bir ittifakın mevcut olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Mü'min 40/18'deki لَدَى kelimesinin ise 'elif' veya 'yâ' ile yazımı hususunda ihtilaf bulunduğunu belirtmekle birlikte mushafların çoğunda 'yâ' ile yazıldığını aktarmıştır.¹⁹² Hâfız Osman Mushafı'nda ise Yusuf 12/25'teki kelimenin 'elif' ile Mümin 40/18'deki kelimenin ise mushafların çoğunda olduğu gibi 'yâ' ile resmedildiği görülmektedir.

Dânî, eserinde 'vâv' asıllı olan isim ve fiillerin imaleden kaçınmak maksadıyla 'elif' ile resmedilmesi konusunda mushaflar arasında ittifak bulunduğu şeklinde bir bilgiye yer vermiştir. Hâfız Osman da bu kelimelerdeki 'vâv' harfini 'elif' ile yazmıştır.¹⁹³

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الصَّفَا	الصَّفَا	Bakara 158
شَفَا	شَفَا	Al-i İmran 103, Tevbe 109
سَنَا	سَنَا	Nur 43
أَبَا	أَبَا	Ahzab 40
حَلَا	حَلَا	Bakara 76, Fatır 24
عَفَا	عَفَا	Bütün yerler
دَعَا	دَعَا	Bütün yerler
بَدَا	بَدَا	Bütün yerler
نَجَا	نَجَا	Yusuf 45
عَلَا	عَلَا	Kasas 4
لَعَلَا	لَعَلَا	Müminun 91

¹⁹² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 188.

¹⁹³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 193, 194.

Hâfız Osman ve Dâni aşağıdaki tabloda yer alan ‘vâv’ asıllı kelimelerin ‘yâ’ ile resmedilmesi noktasında ittifak halindedir.¹⁹⁴

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
ضَحَى	ضَحَى	Araf 98, Taha 59
زَكَى	زَكَى	Nur 21
دَحَلَهَا	دَحِيهَا	Naziat 30
ضَحَلَهَا	ضَحِيهَا	Naziat 29, 46
وَضَحَلَهَا	وَضَحِيهَا	Şems 1
تَلَهَا	تَلِيهَا	Şems 2
طَحَلَهَا	طَحِيهَا	Şems 6
الضَحَى	الضَحَى	Duha 1
سَجَى	سَجَى	Duha 2

Mushaf yazarları Yusuf 12/32’deki وَلَيَكُونًا ve Alak 96/15’teki لَنَسْفَعًا kelimelerindeki te’kid ‘nûn’unun ‘elif’ olarak resmedilmesi hususunda ittifak emiştir.¹⁹⁵ Bu iki kelimedeki te’kid ‘nûn’larının Hâfız Osman Mushafı’nda da ‘elif’ olarak resmedildiği görülmektedir. Öte yandan إِذَا kelimesindeki te’kid ‘nûn’u da geçtiği tüm yerlerde ‘elif’ olarak resmedilmiştir.¹⁹⁶ Hâfız Osman da إِذَا kelimesindeki te’kid ‘nûn’unu geçtiği her yerde ‘elif’ olarak yazmıştır.

Bakara suresinin 247. ayetinde geçen بَسْطَةً kelimesinin س harfi ile A’raf 7/69’daki بَسْطَةً kelimesinin ise ص ile resmedilmesi gerektiğiyle ilgili mushaflar ittifak halindedir.¹⁹⁷ Hâfız Osman Mushafı’ndaki duruma bakıldığında bu kelimenin geçtiği her iki yerde de بَسْطَةً şeklinde س harfi ile yazıldığı görülmektedir. Bakara 2/245’teki يَبْسُطُ ise ittifakla ص harfiyle yazılmıştır.¹⁹⁸ Hâfız Osman Mushaf’ında bu kelime farklı şekilde imlâ edilmiştir. Nitekim Mushaf’ta ص harfi değil de س harfi kullanılarak يَبْسُطُ şeklinde bir yazımın tercih edildiği görülmektedir.

Aslı س olup bu harften bedel olarak ص harfi ile yazılan kelimelerden olan الصِّرْطُ ve صِرْطُ ibarelerinin geçtikleri tüm yerlerde ص harfi ile yazıldıklarına dair mushaflar arasında birlik söz konusudur.¹⁹⁹ Mevzu bahis olan bu kelimeler Hâfız Osman Mushafı’nda da ص harfi ile resmedilmişlerdir. Bu kapsamda değerlendirilen Tûr suresi 37. ayette vârid olan الْمُصَيِّرُونَ

¹⁹⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 194, 195, 196.

¹⁹⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 73.

¹⁹⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 74.

¹⁹⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 251, 254.

¹⁹⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 251.

¹⁹⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 269.

ve Ğâşiye suresi 22. ayette geçen بِمُصَيِّرٍ ibarelerinde de ص harfî س harfine bedel olarak yazılmıştır.²⁰⁰ Hafız Osman Tur 52/37’de geçen kelimeyi bu malumata muhalif olarak س harfini kullanmak suretiyle الْمُسَيِّرُونَ şeklinde imlâ etmiştir. Öte yandan bu kapsama giren bir diğer kelime olan Ğâşiye 88/22’deki بِمُصَيِّرٍ ifadesinde ص harfinin kullanılması konusunda Dâni ile Hâfız Osman arasında herhangi bir ihtilaf mevcut değildir.

4. Hemze

Resm-i Mushaf’ın en çetrefilli konularından biri olarak öne çıkan hemzeyi Dâni’nin sakin ve harekeli olması durumlarına göre ele aldığını görmekteyiz. Dâni, sakin olan hemzenin başta, ortada veya sonda olması farketmeksizin makablinin harekesine göre resmedileceğini belirtmiştir.²⁰¹ Bunun yanı sıra harekeli olan hemzenin ise kelimenin başında, ortasında ve sonunda bulunmasına göre farklı şekillerde resmedildiğine yönelik birtakım malumatlara yer vermiştir.²⁰²

Hâfız Osman Mushafı hemzenin yazımı açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda Dâni’nin vermiş olduğu malumatlarla benzerlik ve farklılık arz ettiği yerlerin bulunduğunu söylemek mümkündür.

4.1. Sakin Hemzenin Yazımı

Sakin hemze kelimenin ortasında veya sonunda bulunduğu her iki durumda da kendisinden önceki harfin harekesine göre yazılmaktadır. Bunlardan ilki olan hemzenin sakin ve makablinin harekesinin fetha olması durumunda hemze ‘elif’ olarak resmedilmektedir.²⁰³ Hâfız Osman’ın da aynı durumdaki hemzeyi ‘elif’ olarak yazdığı görülmektedir.²⁰⁴ Öte yandan Hafs Yusuf 12/47’deki دَابَّ kelimesindeki hemzenin fetha ile okunacağını rivayet etmiş, geriye kalanlar ise bu hemzeyi sükûn ile okumuşlardır.²⁰⁵ Dâni bu kelimedeki sükûn ile okunuşunu esas alarak kelimenin imlasını sakin hemzenin yazımı kategorisinde değerlendirmiştir.²⁰⁶ Hâfız Osman Mushafı zaten Hafs rivayetine göre yazıldığı için bu kelimedeki hemzenin fethalı okunuşu esas alınarak buna göre resmedilmiştir. Neticede her iki kaynak arasında bu hemzenin harekelemesinden kaynaklanan bir ihtilaf doğmuştur.

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
------	-------------	----------------

²⁰⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 270.

²⁰¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 148.

²⁰² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 151-169; Hemze ile ilgili kaideler için bkz. Suyûtî, *el-Itkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, s. 748-749.

²⁰³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 148.

²⁰⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 148, 149.

²⁰⁵ El-Hâfız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), II, 295.

²⁰⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 149.

أَلْبَاسِ	الْبَاسِ	Bütün yerler
أَلْبَاسَاءَ	الْبَاسَاءَ	Bütün yerler
كَاسِ	كَاسِ	İnsan 5
شَانِ	شَانِ	Yunus 61, Rahman 29
شَانِهِمْ	شَانِهِمْ	Nur 62
كَذَابِ	كَذَابِ	Bütün yerler
أَقْرَأَ	أَقْرَأَ	Bütün yerler
يَشَا	يَشَا	Bütün yerler
يُنْبَأَ	يُنْبَأَ	Necm 36

Hemze sakin olup kendisinden önceki harfin harekesi kesre olduğunda ‘yâ’ olarak resmedilmiştir.²⁰⁷ Hâfız Osman Mushafı’nda da sakin hemzeden sonra kesre harekeli bir harf geldiğinde hemze ‘yâ’ olarak resmedilmiştir.²⁰⁸

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَنْبِيَهُمْ	أَنْبِيَهُمْ	Bakara 33
نَبِيْنَا	نَبِيْنَا	Yusuf 36
جَنَّتْ	جَنَّتْ	Bütün yerler
جَنْنَا	جَنْنَا	Bütün yerler
شِنَّتْ	شِنَّتْ	Bütün yerler
شِنْنَا	شِنْنَا	Bütün yerler
لَمَلِنْتُ	لَمَلِنْتُ	Kehf 18
نَبِيٌّ	نَبِيٌّ	Hicr 49
هَيِّئْ	هَيِّئْ	Kehf 10
يُهَيِّئْ	يُهَيِّئْ	Kehf 16

Sakin hemzeden önceki harfin harekesi damme olduğunda ise hemze ‘vâv’ olarak resmedilmiş, Hâfız Osman da bahsi geçen tarzdaki kelimeleri aynı şekilde ‘vâv’ olarak yazmıştır.²⁰⁹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
الْمُؤْمِنُونَ	الْمُؤْمِنُونَ	Bütün yerler
الْمُؤْتُونَ	الْمُؤْتُونَ	Nisa 162
يُؤْفِكُ	يُؤْفِكُ	Mümin 63, Zariyat 6
يُؤْفِكُونَ	يُؤْفِكُونَ	Bütün yerler

²⁰⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 149.

²⁰⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 149, 150.

²⁰⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 150.

تَسُوْكُمْ	تَسُوْكُمْ	Maide 101
لُوْلُوْ	لُوْلُوْ	Tur 24

4.2. Harekeli Hemzenin Yazımı

Hemze harekeli olduğunda kimi zaman kelimenin başında, kimi zaman ortasında kimi zaman da sonunda yer almış ve bulunduğu konumlara göre farklı şekillerde resmedilmiştir. Hemze kelimenin başında bulunduğu hâlde harekesi ne olursa olsun ‘elif’ ile resmedilmiştir. Bu tarz bir yazımın sebebi kelimenin başında tahfifin mümkün olmayışıdır. Nitekim tahfif sükûna yakın bir haldir. Öte yandan sakin harf ile ibtidâ olması da imkan dahilinde değildir. İşte bu gerekçelerden dolayı hemze sadece ‘elif’ şeklinde resmedilmiştir. Hâfız Osman Mushafı bu bakımdan ele alındığında kelime başındaki hemzenin Dâni’nin verdiği malumatlara paralel bir şekilde yazıldığı görülmektedir.²¹⁰

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَمَرَ	أَمَرَ	Bütün yerler
أَخَذَ	أَخَذَ	Bütün yerler
أَحْمَدُ	أَحْمَدُ	Saf 6
أَيُّوبَ	أَيُّوبَ	Bütün yerler
إِبْرَاهِيمَ	إِبْرَاهِيمَ	Bütün yerler
إِسْمَاعِيلَ	إِسْمَاعِيلَ	Bütün yerler
إِسْحَاقَ	إِسْحَاقَ	Bütün yerler
إِلَّا	إِلَّا	Bütün yerler
إِمَّا	إِمَّا	Bütün yerler
إِذْ	إِذْ	Bütün yerler
إِذَا	إِذَا	Bütün yerler
أَنْزَلَ	أَنْزَلَ	Bütün yerler
أَمْلَى	أَمْلَى	A'raf 183, Kalem 45
أَوْلِيَاكَ	أَوْلِيَاكَ	Bütün yerler
أَوْجَى	أَوْجَى	Bütün yerler

Kelimenin başında bulunan hemzeye herhangi bir zaid harf bitişmesi halinde de hemze hangi harekeye sahip olursa olsun elif üzerine resmedilmiştir. Hâfız Osman da aynı şekilde resmetmiştir.²¹¹

²¹⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 151, 152.

²¹¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 153, 154.

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
سَأَصْرَفُ	سَأَصْرَفُ	A'raf 146
فَيَأِي	فَيَأِي	Bütün yerler
أَفَأَنْتَ	أَفَأَنْتَ	Bütün yerler
بِأَنَّهُ	بِأَنَّهُ	Mümin 12, Teğabun 6
كَأَنَّهُ	كَأَنَّهُ	Bütün yerler
كَأَيِّنْ	كَأَيِّنْ	Bütün yerler
بِإِيْمَانٍ	بِإِيْمَانٍ	Tur 21
لِإِيْلَافٍ	لِإِيْلَافٍ	Kureyş 1
لِإِيْمَامٍ	لِإِيْمَامٍ	Hicr 79
فَلِأَمِّهِ	فَلِأَمِّهِ	Nîsa 11
سَأَنْزَلُ	سَأَنْزَلُ	Enam 93
فَلِأَقْطِعَنَّ	فَلِأَقْطِعَنَّ	Taha 71

Hemze kelime ortasında bulunduğu birtakım kaidelere göre farklı suretlerde resmedilmiştir. Nitekim kelime ortasındaki hemzenin fethalı olmaması durumunda kendisinden önceki harfin harekesi kesra veya damme değilse ya da kelime ortasındaki hemzenin harekesinin damme olmaması halinde makabli olan harf kesralı değilse hemze kendi harekesine göre resmedilir.²¹²

Yukarıdaki malumata binaen Dâni, kelime ortasında yer alan hemzenin harekesi fetha olduğunda hemzenin ‘elif’ olarak resmedileceğini söylemiştir. Hâfız Osman Mushafı’nda da bu nitelikteki hemzenin ‘elif’ ile yazıldığını görmekteyiz.²¹³

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
سَأَلْتُمْ	سَأَلْتُمْ	Bakara 61
سَأَلَ	سَأَلَ	Mearic 1
رَأَيْتَ	رَأَيْتَ	Bütün yerler
رَأَوْكَ	رَأَوْكَ	Furkan 41
بَدَأَكُمْ	بَدَأَكُمْ	A'raf 29
أَنْشَأَكُمْ	أَنْشَأَكُمْ	Bütün yerler
قَرَأَهُ	قَرَأَهُ	Şuara 199
لِنَقْرَأَهُ	لِنَقْرَأَهُ	İsra 106

²¹² Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 155.

²¹³ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 155, 156.

Yine Dâni, kelime ortasındaki hemzenin harekesi kesre olduğunda hemzenin ‘yâ’ ile resmedileceğini ifade etmiştir. Hâfiz Osman’da bu hemzeyi aynı şekilde resmetmiştir.²¹⁴

Dâni	Hâfiz Osman	Geçtiği Yerler
يَيْسَ	يَيْسَ	Maide 3, Mümtehine 13
يَيْسُوا	يَيْسُوا	Ankebut 23, Mümtehine 13
تَبَيَّنَسَ	تَبَيَّنَسَ	Hud 36, Yusuf 69
سُئِلَ	سُئِلَ	Bakara 108
سُئِلُوا	سُئِلُوا	Ahzab 14

Kelime ortasındaki hemze damme harekeye sahip olduğunda kendi harekesi cinsinden olan ‘vâv’ harfiyle yazılmıştır. Hâfiz Osman da bu hemzeyi ‘vâv’ harfiyle yazmıştır.²¹⁵

Dâni	Hâfiz Osman	Geçtiği Yerler
يَذُرُّكُمْ	يَذُرُّكُمْ	Şura 11
يَكَلُّكُمْ	يَكَلُّكُمْ	Enbiya 42
تَوَزَّهُمْ	تَوَزَّهُمْ	Meryem 83
تَفَرُّوهُ	تَفَرُّوهُ	İsra 93

Kelime ortasındaki hemze fethalı ve kendisinden önceki harfin harekesi de kesra veya damme olduğunda hemze makablinin harekesine göre resmedilir. Yine aynı konumdaki hemze damme harekeye sahip olup kendisinden önceki harfin harekesi kesra olduğunda da hemze makablinin harekesine göre yazılır.²¹⁶ Hâfiz Osman Mushafı’nı bu şekilde yazılan hemze açısından ele aldığımızda resim bakımından herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

Fetha harekeye sahip olan kelime ortasındaki hemzenin makabli kesre ise ‘yâ’ desteği üzerine yazılır.²¹⁷ Bu hususta Hâfiz Osman Mushafı ile Dâni’nin verdiği bilgiler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur.²¹⁸

Dâni	Hâfiz Osman	Geçtiği Yerler
الْخَاطِنَةَ	الْخَاطِنَةَ	Hakka 9
نَاشِنَةَ	نَاشِنَةَ	Müzzemmil 6
لَيْبِطَنَ	لَيْبِطَنَ	Nisa 72
مَوْطِنًا	مَوْطِنًا	Tevbe 120

²¹⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 156.

²¹⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 156.

²¹⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 157.

²¹⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 157.

²¹⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 157.

حَاسِنًا	حَاسِنًا	Mülk 4
نُنشِرُكُمْ	نُنشِرُكُمْ	Vakıa 61
شَانِيَاكَ	شَانِيَاكَ	Kevser 3
مُلَيْتٌ	مُلَيْتٌ	Cin 8

Kelimenin ortasında yer alan hemze fethalı olup kendisinden önceki harfin harekesi damme olduğunda hemze ‘vâv’ ile yazılır.²¹⁹ Bu nitelikteki hemze Hâfız Osman Mushafı’nda da aynı şekilde resmedilmiştir.²²⁰

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَلْفُوَادُ	أَلْفُوَادُ	İsra 36, Necm 11
بِسْوَإِ	بِسْوَإِ	Sad 24
يُودِيهِ	يُودِيهِ	Al-i İmran 75
يُؤَلِّفُ	يُؤَلِّفُ	Nur 43
مُؤَجَّلًا	مُؤَجَّلًا	Al-i İmran 145
مُؤَدِّنٌ	مُؤَدِّنٌ	A'raf 44, Yusuf 70

Kelime ortasındaki hemze damme harekeli olup makablinde kesra harekeye sahip bir harf bulunursa hemze ‘yâ’ ile yazılır.²²¹ Bu hemzenin yazılışı konusunda Hâfız Osman Mushafı’nda da aynı yönde bir uygulamaya gidildiği görülmektedir.²²²

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَنْتُمْ	أَنْتُمْ	Bütün yerler
يُنْتُمْ	يُنْتُمْ	Fatır 14
سَنْقُرُتَاكَ	سَنْقُرُتَاكَ	Ala 6

Hemze kelimenin ortasında olup makabli sakin olursa sakin olan bu harfin sahih veya illetli olması fark etmeksizin hemze herhangi bir şey üzerine resmedilmez. Çünkü hemze tahfif edildiğinde nakil de olsa bedel de olsa lafızdan düşer.²²³ Bu hemze Maide 5/31’deki سَوَاءٌ kelimesi ile A’raf 7/26’daki سَوَاءٌ كُمْ kelimesi hariç Hâfız Osman Mushafı’nda da aynı şekilde resmedilmiştir. Hâfız Osman istisna teşkil eden bu iki kelimeyi سَوَاءٌ ve سَوَاءٌ كُمْ şeklinde ‘elif’ desteği üzerine yazmıştır.²²⁴

²¹⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 157.

²²⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 157, 158.

²²¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 158.

²²² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 158, 159.

²²³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 159.

²²⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 159, 160, 161.

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
يَسْأَلُ	يَسْأَلُ	Bütün yerler
يُسْأَلُونَ	يُسْأَلُونَ	Bütün yerler
تَجْرُؤُوا	تَجْرُؤُوا	Müminun 65
يَجْرُؤُونَ	يَجْرُؤُونَ	Müminun 64
يَسْتَمُّ	يَسْتَمُّ	Fussilet 49
يَسْتَمُونَ	يَسْتَمُونَ	Fussilet 38
فَسْأَلِ	فَسْأَلِ	Bütün yerler
وَسَأَلَهُمْ	وَسَأَلَهُمْ	A'raf 163
الْمَشْتَمَةَ	الْمَشْتَمَةَ	Vakıa 9, Beled 19
جُرْءًا	جُرْءًا	Bakara 260, Zuhruf 15
سَوَاءَ	سَوَاءَ	Maide 31
سَوَاءَ لَكُمْ	سَوَاءَ لَكُمْ	A'raf 26
شَيْئًا	شَيْئًا	Bütün yerler
سَيِّئًا	سَيِّئًا	Mülk 27
بَرِيئُونَ	بَرِيئُونَ	Yunus 41
هَنِيئًا	هَنِيئًا	Nisa 4
مَرِيئًا	مَرِيئًا	Nisa 4
بَرِيئًا	بَرِيئًا	Nisa 112

Fethalı hemze kendisinden sonra sakin ‘elif’ geldiğinde ‘elif’ desteği üzerine yazılmaz. Kesralı hemze de kendisinden sonra sakin ‘yâ’ geldiğinde ‘yâ’ desteği üzerine yazılmaz. Yine damme harekeli hemze kendisinden sonra sakin ‘vâv’ gelirse ‘vâv’ olarak resmedilmez. Bu durumun temel sebebi aynı iki resmin yan yana gelmemesidir.²²⁵

Yukarıda bahsi geçen birinci durum fetha harekeye sahip hemzenin kendisinden sonra sakin elif gelmesi ve bundan dolayı yazıda gösterilmemesidir. Hâfız Osman Mushafı’ndaki ilgili kelimeler de bu bilgiye paralel bir durum arz etmektedir.²²⁶

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
ءَامَنَ	أَمَنَ	Bütün yerler
ءَأَمَّ	أَمَّ	Bütün yerler
ءَأَزَرَ	أَزَرَ	Enam 74
شَنَّانُ	شَنَّانُ	Maide 2, 8
تَيَّوَّءَا	تَيَّوَّءَا	Yunus 87
رَاءَا	رَاءَا	Bütün yerler
وَأَنَا	وَأَنَا	İsra 83, Fussilet 51
رَاءَاكَ	رَاءَاكَ	Enbiya 36

²²⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 161.

²²⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 161, 162.

فَرَّاهُ	فَرَّاهُ	Fatır 8, Saffat 55
----------	----------	--------------------

İkinci durum hemzenin kesreli olup kendisinden sonra sakin bir ‘yâ’ harfi bulunması halidir ki bu durumda da hemze herhangi bir şey üzerine resmedilmez. Hâfız Osman da bu şekildeki hemzeyi yazıda herhangi bir şekilde göstermemiştir.²²⁷

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
حَسِيْن	حَاسِيْن	Bakara 65, A'raf 166
حَطِيْن	حَاطِيْن	Bütün yerler
مُتَكِيْن	مُتَكِيْن	Bütün yerler
إِسْرَائِيْل	إِسْرَائِيْل	Bütün yerler

Üçüncü durum ise dammeli hemzeden sonra sakin bir ‘vâv’ bulunmasıdır. Bu durumda da hemze herhangi bir şey üzerine resmedilmez. Bu hemzenin Hâfız Osman Mushafı’nda da resmedilmediği görülür.²²⁸

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
يُوْدُهُ	يُوْدُهُ	Bakara 255
يُوْسَا	يُوْسَا	İsra 83
لِيُوْس	لِيُوْس	Hud 9
فَادِرْءُوا	فَادِرْءُوا	Al-i İmran 168
مُبِرْءُونَ	مُبِرْءُونَ	Nur 26
بِرْءُوْسِكُمْ	بِرْءُوْسِكُمْ	Maide 6

Hemzenin fethalı olması durumunda kendisinden önce sakin bir ‘elif’ geldiğinde hemze herhangi bir destek üzerine resmedilmez. Hâfız Osman Mushafı Dânî’nin vermiş olduğu bu bilgiye harfiyyen uymaktadır.²²⁹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَبْنَاءَنَا	أَبْنَاءَنَا	Al-i İmran 61
نِسَاءَنَا	نِسَاءَنَا	Al-i İmran 61
جَاءَنَا	جَاءَنَا	Bütün yerler
أَبْنَاءَكُمْ	أَبْنَاءَكُمْ	Bütün yerler
نِسَاءَكُمْ	نِسَاءَكُمْ	Bütün yerler
جَاءَكُمْ	جَاءَكُمْ	Bakara 92, Mümin 34

²²⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 162.

²²⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 163.

²²⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 163, 164.

Hemze damme harekeli olup kendisinden önceki harf sakin ‘elif’ olursa hemze ‘vâv’ desteği üzerine resmedilir. Hâfız Osman’da bu şekilde yazmıştır.²³⁰

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
ءَابَاؤُكُمْ	أَبَاؤُكُمْ	Nisa 11, Tevbe 24
أَبْنَاؤُكُمْ	أَبْنَاؤُكُمْ	Nisa 11, Tevbe 24
أَوْلِيَاؤُهُ	أَوْلِيَاؤُهُ	Enfal 34

Hemzenin kesre harekeli olması durumunda makabli sakin ‘elif’ harfi olursa hemze ‘yâ’ olarak resmedilir. Hâfız Osman’ın da bu kaideye riayet ettiği görülmektedir.²³¹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
ءَابَائِهِمْ	أَبَائِهِمْ	Bütün yerler
نِسَائِكُمْ	نِسَائِكُمْ	Bütün yerler
أَوْلِيَاكُمْ	أَوْلِيَاكُمْ	Ahzab 6
بِأَبَائِنَا	بِأَبَائِنَا	Duhan 36, Casiye 25

Kelimenin sonunda bulunan hemze kendisinden önceki harf harekeli olduğunda kendi harekesi ne olursa olsun makablinin harekesine göre resmedilir. Bunun sebebi hemzenin kendinden önceki harfin harekesiyle tahfif edilmesidir.²³² Hâfız Osman’ın da kelimenin sonunda bulunan hemzeyi bu kaideye uygun olarak yazdığını söyleyebiliriz.

Birinci durum kelime sonundaki hemzenin makablinin harekesi fetha olduğunda hemzenin ‘elif’ desteği üzerine resmedilmesidir.²³³

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
بَدَأَ	بَدَأَ	Bütün yerler
أَنْشَأَ	أَنْشَأَ	Enam 141, Müminun 78
سَبَأَ	سَبَأَ	Neml 22
بَنَبَأَ	بَنَبَأَ	Neml 22, Hucurat 6
أَلْمَأَ	أَلْمَأَ	Bütün yerler
يُسْتَهْرَأَ	يُسْتَهْرَأَ	Nisa 140
تَنْبِئُوا	تَنْبِئُوا	Zümer 74

²³⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 164.

²³¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 164, 165.

²³² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 165.

²³³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 165.

İkinci durum kelimenin sonunda yer alan hemzenin makablinin harekesinin kesre olması durumunda hemzenin ‘yâ’ desteği üzerine yazılmasıdır.²³⁴

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
قُرَى	قُرَى	A'raf 204, İnşikak 21
أَسْتَهْرَى	أَسْتَهْرَى	Bütün yerler
أَمْرِي	أَمْرِي	Nur 11, Abese 37
شَطِي	شَطِي	Kasas 30
يَسْتَهْرَى	يَسْتَهْرَى	Bakara 15
يُبْدَى	يُبْدَى	Bütün yerler
تُبْوَى	تُبْوَى	Al-i İmran 121

Üçüncü durum ise kelime sonundaki hemzenin makabli damme harekeli olduğunda hemzenin ‘vâv’ ile resmedilmesidir.²³⁵

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَمْرُوا	أَمْرُوا	Nisa 176
أَلْوُلُو	أَلْوُلُو	Rahman 22, Vakıa 23
لَوْلُو	لَوْلُو	Tur 24

Hemzenin kelimenin sonunda bulunduğu durumlarda kendisinden önce ister salim ister meddi lîn harfî olsun sakın bir harf gelmesi durumunda hemze herhangi bir şey üzerine resmedilmez. Hâfız Osman’da kendisinden önce sakın bir harf gelen kelime sonundaki hemzeyi yazarken bu kaideye riayet etmiştir.²³⁶

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَلْخَبَاءُ	أَلْخَبَاءُ	Neml 25
أَلْمَرْءِ	أَلْمَرْءِ	Bakara 102, Enfal 24
دِفَاءُ	دِفَاءُ	Nahl 5
مِلَاءُ	مِلَاءُ	Al-i İmran 91
جُرَاءُ	جُرَاءُ	Hicr 44
شَيْءُ	شَيْءُ	Bütün yerler
أَلْسُوءُ	أَلْسُوءُ	Bütün yerler
أَلْمُسِيءُ	أَلْمُسِيءُ	Mümin 58
بِأَلْسُوءِ	بِأَلْسُوءِ	Bütün yerler
بِرِيءُ	بِرِيءُ	Bütün yerler

²³⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 165.

²³⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 167.

²³⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 167, 168, 169.

قُرْوٍ	قُرْوٍ	Bakara 228
شَاءَ	شَاءَ	Bütün yerler
جَاءَ	جَاءَ	Bütün yerler
يَشَاءُ	يَشَاءُ	Bütün yerler
الْمَاءَ	الْمَاءَ	Bütün yerler
مَاءً	مَاءً	Bütün yerler
سَوَاءً	سَوَاءً	Bütün yerler

Hemzenin yazımında dikkati çeken bir diğer husus harekeli hemzede görülen ve harfin sahip olduğu hareke türünden illet harfleri olan ‘elif’, ‘vâv’ ve ‘yâ’ ile hemze arasında bir okunuşla sesin çıkarılmasını ifade eden telyîn²³⁷ muradıyla hemzenin ‘yâ’ harfi üzerine resmedilmesidir.²³⁸ Hâfız Osman da bunu itibara alarak aynı kelimeleri ‘yâ’ harfi üzerine resmetmiştir.²³⁹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَنْتُمْ	أَنْتُمْ	Bütün yerler
أَنَا	أَنَا	Neml 67, Saffat 36
أَنْ	أَنْ	Şuara 41
أَيْدَا	أَيْدَا	Vakıa 47
أَيْنَ	أَيْنَ	Yasin 19
أَيْفَا	أَيْفَا	Saffat 86
أَيْمَةً	أَيْمَةً	Tevbe 12, Enbiya 73, Secde 24

Dânî Yusuf 12/90’daki أَيْنَكَ kelimesinde ikinci hemzenin herhangi bir destek üzerine resmedilmeyeceğini söylemiştir.²⁴⁰ Hâfız Osman Mushafı’na bakıldığında bu kelimenin Dâni’den farklı olarak أَيْنَكَ şeklinde ‘yâ’ desteği üzerine resmedildiği görülmektedir. Buna benzer kelimelerdeki hemzenin yazımından hareketle onun telyîn muradıyla böyle bir uygulamaya gittiğini söyleyebiliriz.

Dânî Al-i İmrân 3/15’teki أُوْنِيْبِيْكُمْ kelimesinde bulunan hemzenin telyîn gayesiyle ‘vâv’ ile yazıldığını dile getirmiştir. Öte yandan Sad 38/8’deki أُنزِلَ ile Kamer 54/25’teki أُنْفَىٰ kelimelerindeki hemzenin herhangi bir destek üzerine resmedilmeyeceğini söylemiştir. O, bu

²³⁷ İsmail Durmuş, “Hemze”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), XVII, 192.

²³⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 117.

²³⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 117, 118, 119, 120, 121.

²⁴⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 122.

tarz bir yazımın sebebinin hemzeyi tahkik²⁴¹ etmek ve aynı iki resmin yan yana gelmesini engellemek olduğunu ifade etmiştir.²⁴² Hâfız Osman Mushafı'nda bu kelimelerin aynı şekilde resmedildiği görülmekle birlikte *ءَأْتِرَل* ve *ءَأَلْقِي* yazımlarında görüldüğü üzere ikinci değil de birinci hemze desteksiz yazılmıştır.

El-Mukni'de Neml suresinde geçen *ءَأَلَّة* kelimesindeki hemzenin geçtiği tüm yerlerde ayrıca Saffat 37/52'deki *ءَأَتَّكَ* ve Naziat 79/10'daki *ءَأِنَّا* kelimelerinde bulunan hemzelerden ikincisinin herhangi bir destek üzere yazılmadığı yönünde bilgilere yer verilmiştir.²⁴³ Hâfız Osman Mushafı bu kelimeler açısından incelendiğinde *ءَأَلَّة*, *ءَأَتَّكَ* ve *ءَأِنَّا* kelimelerinde görüldüğü üzere ikinci hemzenin değil de birinci hemzenin desteksiz yazıldığı tespit edilmiştir.

Dânî, geçtiği tüm yerlerde aynı tarzda resmedilen *لِنَلَّا*, *لِنُنُّ* ve *بِوَمْنِدٍ* kelimeleri ile Vâkıa 56/84'te geçen *حَبِينِدٍ* kelimesindeki hemzenin vasl ve telyîn muradıyla 'yâ' desteği üzerine yazıldığını zikretmiştir. Ayrıca müellif kelimelerin bu tarzda yazımı hususunda icma' olduğunu da beyan etmiştir.²⁴⁴ Dâni ile Hâfız Osman Mushafı arasında bu kelimelerin yazımı konusunda herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Dâni, bazı kelimelerdeki hemzelerin ittisal ve teshîl²⁴⁵ maksadıyla 'vâv' sureti ile resmedildiğini aktarmaktadır.²⁴⁶ Bu meyanda *نَبْوًا* kelimesindeki hemze kelime merfu durumdayken geçtiği yerlerin tamamında 'vâv' desteği üzerine resmedilmekteyken tersi bir durumda ise *نَبَّأ* şeklinde elif ile yazılmaktadır.²⁴⁷ Hâfız Osman Mushafı'nda kelimenin yazımı bu kaideye uygundur.

Aşağıdaki tabloda yer alan kelimelerin tamamında hemze ittisal ve teshîl muradıyla 'vâv' olarak yazılmıştır. Öte yandan bunların yazımıyla ilgili olarak mushafklar arasında herhangi ihtilafın vuku bulmadığını da belirtmek gerekir.²⁴⁸ Hâfız Osman Mushafı'nı bu kelimeler açısından bir tahlile tabi tuttuğumuzda bir yer haricinde herhangi bir farklılığın bulunmadığını söyleyebiliriz. Nitekim yalnızca Kıyamet 75/13'teki *يُنْبِئُوا* kelimesinde sondaki hemze Dâni'nin zikrettiği bilgidan farklı olarak 'elif' ile resmedilmiştir.²⁴⁹

²⁴¹ Tahkik hakkında geniş bilgi için bkz. El-Hâfız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), I, 205.

²⁴² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 146, 147.

²⁴³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 122.

²⁴⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 123.

²⁴⁵ Teshil ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "Hemze", *DİA*, XVII, 192.

²⁴⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 134.

²⁴⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 134.

²⁴⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 134.

²⁴⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 134, 135, 136.

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
تَفْتُوا	تَفْتُوا	Yusuf 75
يَتَفَيَّرُوا	يَتَفَيَّرُوا	Nahl 48
أَتَوْكُوا	أَتَوْكُوا	Taha 18
تَظْمُوا	تَظْمُوا	Taha 119
يَدْرُوا	يَدْرُوا	Nur 8
يَعْبُوا	يَعْبُوا	Furkan 77
يَبْدُوا	يَبْدُوا	Bütün yerler
نَبُوا	نَبُوا	Bütün yerler
يُنْشُوا	يُنْشُوا	Zuhuf 18
يُنْبُوا	يُنْبُوا	Kıyamet 13

Dânî, Yusuf 12/85 تَفْتُوا ve Hud 11/87'deki نَشُوا kelimelerinde hemzenin ‘vâv’ ile yazıldığını nakletmiştir. Hâfız Osman Mushafı’nda da bu kelimelerdeki hemzenin ‘vâv’ desteği üzerine resmedildiği görülmektedir.²⁵⁰

Dânî, aşağıdaki tabloda yer alan kelimelerde bulunan hemzenin ‘vâv’ olarak resmedileceği yönünde bir bilgiye yer vermektedir. Hâfız Osman Mushafı bu kaide itibara alınarak bir tahlile tabi tutulduğunda Dânî’nin belirttiği kelimelerdeki hemzenin yazımı ile aralarında birebir benzerlik bulunduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır.²⁵¹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
أَلْمُوا	أَلْمُوا	Müminun 24, Neml 29, 32, 38
جَزُوا	جَزُوا	Maide 29, 33; Kehf 88; Taha 76; Zümer 34, 85; Şura 40; Haşr 18;
شُرْكُوا	شُرْكُوا	Enam 94, Şura 21
أَنْبُوا	أَنْبُوا	Enam 5, Şuara 6
عَلْمُوا	عَلْمُوا	Şuara 197, Fatır 28
الضُّعْفُوا	الضُّعْفُوا	Bütün yerler
نَشُوا	نَشُوا	Hud 87
دُعُوا	دُعُوا	Mümin 50
شُفَعُوا	شُفَعُوا	Rum 13
أَلْبُوا	أَلْبُوا	Saffat 106
بَلُوا	بَلُوا	Duhan 33
بُرْعُوا	بُرْعُوا	Mümtehine 4

²⁵⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 136.

²⁵¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146.

5. Fasl-Vasl

İstinsah edilen mushaflarda birbiri ardınca gelen edatlardan bir kısmı bitişik ya da ayrıık şekilde resmedilmiştir. Bunlar tamamen birbirinden farklı edatlar olmalarına rağmen birbirlerine bitiştirilmiş halde yazılmalarının nedeninin art arda geldiklerinde telaffuz biçimlerinin bitişik şekilde ve tek ses ile yapılması olduğu söylenebilir. Ayrıca bahsi geçen edatlar genel olarak bitişik tarzda yazılmakla birlikte ayrı halde yazıldıkları istisnai yerlerin bulunduğunu da ifade etmek gerekir.²⁵²

Eserlerin birçoğunda bu konu “bitişik ve ayrıık yazılan harfler” başlığı altında ele alınmaktadır.²⁵³ Dâni’nin de bu meseleyi aynı şekilde ele aldığını görmekteyiz.²⁵⁴ Bu başlık altında ele alınan edatların yazımında esas olan ayrıık yazım olmasına rağmen bunlar resm-i Mushaf’ta bazen ayrı bazen de bitişik şekilde resmedilmişlerdir.²⁵⁵

Fasl ve vasla konu olan edatların yazımı hakkında Dâni’nin vermiş olduğu malumatlar ile Hâfiz Osman Mushafi’nin imlası arasında genel manada bir birliğin olduğunu belirtmekle beraber bazı yerlerde farklılıkların bulunduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda bu edatların yazımına dair malumatlara yer verilecek bununla birlikte sadece farklılık olan yerlerde Hâfiz Osman Mushafi’ndeki yazıma değinilecektir.

أَنَّ geçtiği yerlerin çoğunda أَّا şeklinde ‘nûn’ olmaksızın mevsul olarak yazılmış on yerde ise ayrı olarak resmedilmiştir.²⁵⁶

Dâni	Hâfiz Osman	Geçtiği Yerler
أَنَّ	أَنَّ	A'raf 105, 129; Tevbe 118; Hud 14, 26; Hac 26; Yasin 60; Duhan 19; Mümtehine 12; Kalem 24

مِنْ مَا geçtiği üç yerde ayrı olarak diğerlerinde bitişik şekilde resmedilmiştir. Hâfiz Osman Mushafi’nda ise bahsi geçen üç yerden ikisinde ayrıık bir yerde مِمَّا şeklinde bitişik olarak yazılmıştır. Bu üç yer dışındaki yerlerde de bitişik yazım söz konusu olmuştur.²⁵⁷

²⁵² Abay, “Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi”, s. 13; Fasl-vasl konusu ile ilgili kaideler için bkz. Suyûtî, *el-Itkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, s. 750-751.

²⁵³ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 243.

²⁵⁴ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 201.

²⁵⁵ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 243. Bitişik ve ayrıık yazılan harfler ile ilgili geniş bilgi için bkz. Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 243-253.

²⁵⁶ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 201.

²⁵⁷ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 203.

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
مِّن مَّا	مِنْ مَا	Nîsa 25, Rum 28
مِّن مَّا	مِمَّا	Münafikun 10

مِّن harf-i cer'inden sonra ismi mevsul olan مَا gelmeyip zâhir bir isim geldiği durumlarda bu iki ibare birbirinden ayrı olarak resmedilmiştir. Nur 24/33'teki مِّن مَّالٍ ve geçtiği tüm yerlerde مِمَّ خَلِقَ bu tarz yazımın örnekleridir. Öte yandan Tarık 86/5'te geçen مِمَّ خَلِقَ ibaresinde مِّن harfi cer'indeki 'nûn' harfi hazfedilerek yazılmıştır.²⁵⁸

مِّن harfi cer'inden sonra مِّن ism-i mevsulü'nün gelmesi halinde bitişik bir yazım söz konusu olmaktadır.²⁵⁹

Dânî	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
مِمَّن مَّنَع	مِمَّن مَّنَع	Bakara 114
مِمَّن أَفْتَرَى	مِمَّن أَفْتَرَى	Bütün yerler
مِمَّن كَذَّب	مِمَّن كَذَّب	Enam 157, Zümer 32
مِمَّن دَعَا	مِمَّن دَعَا	Fussilet 33
مِمَّن مَّعَكَ	مِمَّن مَّعَكَ	Hud 48

عَمَّا buradaki عَن harf-i ceri'ndeki 'nûn' harfi A'raf 7/166 hariç عَمَّا şeklinde hazfedilerek yazılmıştır.²⁶⁰

إِنَّمَا Hem Hâfız Osman Mushaf'ında hem de Dâni'de Rad 13/40 hariç geçtiği tüm yerlerde إِنَّمَا şeklinde 'nûn'suz olarak resmedilmiştir.²⁶¹

إِنَّمَا Hud 11/14'te 'nûn' olmaksızın إِنَّمَا şeklinde Kasas 28/50'de ise إِنَّمَا şeklinde 'nûn' ile yazılmıştır.²⁶²

أَنَّ Kehf 18/48 ve Kıyamet 75/3'te أَلَّن şeklinde 'nûn' harfinin hazfiyle diğer tüm yerlerde ise 'nûn' ile resmedilmiştir.²⁶³

عَنْ مِّن Nur 24/43 ve Necm 53/29'da عَنْ مِّن şeklinde 'nûn'un hazfiyle yazılmıştır.²⁶⁴

²⁵⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 203, 204.

²⁵⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 204.

²⁶⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 204.

²⁶¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 206.

²⁶² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 207.

²⁶³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 208.

²⁶⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 209.

دَٰنٍ dört yer²⁶⁵ haricinde Kur'an'ın tamamında اَمَّنْ şeklinde bitişik olarak resmedilmiştir.²⁶⁶

اَمَّنْ on bir yerde ayırık olarak diğer tüm yerlerde bitişik olarak yazılmıştır. Bu yerler arasından sadece Şuara 26/146'da geçmekte olan اَمَّنْ'ın maktu' olarak yazılacağı konusunda ittifak mevcut olup diğer yerlerin yazımında ihtilaf bulunmaktadır. Hâfız Osman Mushafi'nda Zümer 39/46'da bir farklılık söz konusu olup ifadenin ayrı değil de فِيمَا şeklinde bitişik tarzda yazıldığı görülmekte diğer tüm yerler Dâni'nin verdiği bilgilerle uyum arz etmektedir.²⁶⁷

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
فِي مَا	فِي مَا	Bakara 240; Maide 48; Enam 145, 165; Enbiya 102; Nur 14; Şuara 146; Rum 28; Zümer 3; Vakıa 61;
فِي مَا	فِي مَا	Zümer 46

اَيْنَمَا'nın Bakara 2/115, Nahl 16/76 ve Şuara 26/92 olmak üzere geçtiği üç yerde اَيْنَمَا şeklinde bitişik yazıldığı konusunda bir ittifak mevcut iken Nisa 4/78 ve Ahzab 33/61'in yazımında ihtilaf bulunmaktadır.²⁶⁸ Öte yandan Bakara 2/144 ve 150'de geçen مَا حَيْثُ ayırık olarak resmedilmektedir.²⁶⁹ Ayrıca Bakara 2/271 ve Nisa 4/58'deki نِعْمًا, A'raf 7/132'deki مَهْمًا ve Hicr 15/2'de geçmekte olan رَبُّمَا tüm mushaflarda bitişik olarak yazılmıştır.²⁷⁰ Hâfız Osman Mushafi'nda اَيْنَمَا'nın Bakara 2/115 ve Nahl 16/76'da bitişik olarak yazıldığı bahsi geçen diğer yerlerde ise ayırık olarak resmedildiği tespit edilmiştir. مَا حَيْثُ aynı şekilde ayırık olarak yazılmış رَبُّمَا ve مَهْمًا نِعْمًا da Dâni'nin aktardığı bilgilerle uyumlu olarak resmedilmiştir.²⁷¹

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
اَيْنَمَا	اَيْنَمَا	Bakara 115, Nahl 76,
اَيْنَمَا	اَيْنَمَا	Şuara 92, Nisa 78, Ahzab 61
مَا حَيْثُ	مَا حَيْثُ	Bakara 144, 150
نِعْمًا	نِعْمًا	Bakara 271, Nisa 58
مَهْمًا	مَهْمًا	Araf 132
رَبُّمَا	رَبُّمَا	Hicr 2

²⁶⁵ Nisa 4/109, Tevbe 9/109, Saffat 11, Fussilet 40.

²⁶⁶ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 210.

²⁶⁷ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 211.

²⁶⁸ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 214.

²⁶⁹ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 215.

²⁷⁰ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 216.

²⁷¹ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 214, 215, 216.

إِنَّ مَا sadece Enam 6/134'te ayrıık olarak yazılmıştır. Ayrıca Dâni, Nahl suresi 16/95'teki إِنَّ مَا edatlarının Irak mushaflarında bitişik, kadim mushaflarda ise ayrıık olarak resmedildiğini belirtmiştir.²⁷²

أَنَّ مَا sadece Hac 22/62 ve Lokman 31/30'da ayrıık olarak resmedilmiştir. Öte yandan Dâni, Enfal 8/41'deki أَنَّ مَا edatının Irak mushaflarında bitişik olarak resmedildiğini ayrıca kadim mushaflarda ise ayrıık şekilde yazıldığını söylemiştir.²⁷³

كَأَنَّ Enam 6/125, Enfal 8/6 ve Hac 22/31'de geçtiği yerlerde mushafların tamamında bitişik olarak resmedilmiştir.²⁷⁴

بُنْسَ مَا geçtiği üç yerde bitişik olarak resmedilmiştir. Bu yerler Bakara 2/90,93 ve A'raf 7/150'dir.²⁷⁵

كُلُّ مَا Nisa 4/91 ve İbrahim 14/34'te geçmekte ve her iki yerde de ayrıık olarak yazılmaktadır.²⁷⁶

لَيْلَى لَأ Al-i İmran 3/153, Hac 22/5, Ahzab 33/50 ve Hadid 57/23'te geçtiği yerlerde bitişik olarak resmedilmiştir. Bunlardan Al-i İmran suresinin 3. ayetinde ilgili edatın bitişik olarak yazımı hususunda mushaflar arasında ittifak bulunmaktadır.²⁷⁷

يَوْمَ هُم bu kelime Kur'an'da sadece Mümin 40/16 ve Zariyat 51/13'te geçmekte ve her ikisinde de ayrıık olarak yazılmaktadır.²⁷⁸

فَمَالِ ibaresindeki 'lâm' harfi ceri Nisa 4/78, Kehf 18/49, Furkan 25/7 ve Mearic 70/36'da geçtiği yerlerde kendinden sonraki kelimedenden ayrıık olarak resmedilmiştir.²⁷⁹

أَبْنِ أُمَّ terkiibi A'raf 7/150'de birbirinden ayrıık halde Taha 20/94'te ise يَنْوُمٌ şeklinde bitişik olarak yazılmıştır. Dâni bu durumun tüm mushaflar için geçerli olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰

وَيَكَانُ Kasas 28/82'de 'yâ' harfinin 'kef' harfine vaslı ile mevsul olarak resmedilmiştir. Ayrıca aynı ayette geçen ve kendisine zamir bitişmiş olan وَيَكَانُ edatı da bitişik olarak

²⁷² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 217.

²⁷³ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 218, 219.

²⁷⁴ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 219.

²⁷⁵ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 219.

²⁷⁶ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 221.

²⁷⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 222, 223.

²⁷⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 223.

²⁷⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 224, 225.

²⁸⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 225.

yazılmıştır.²⁸¹ Bunun yanı sıra Sad 38/3'te geçen **وَلَاتِ جِين** edatları da birbirinden ayrı olarak resmedilmiştir.²⁸² Öte yandan Saffat 37/130'da geçen **إِلْ يَاسِينَ** ibaresindeki **إِلْ** bütün mushaflarda **يَاسِينَ**'den ayrı olarak yazılmıştır. Ayrıca Mutaffifin 83/3'teki **كَأَلُوهُمْ** ve **وَزُوهُمْ** terkipleri 'vâv' harfinden sonra 'elif' gelmeksizin bitişik olarak resmedilmiştir.²⁸³

6. Tâ-i Te'nislerin Açık Tâ Olarak Yazımı

Mushaflarda dişilik 'tâ'sı ile yazılan kelimeler mevcuttur. Bu kelimelerde dişilik alameti olarak bazen kapalı 'tâ' "ة" bazen de açık 'tâ' "ت" kullanılmıştır. Bunlardan bazıları Kur'an'da sık olarak geçmekteyken bazıları ise az sayıda ayette geçmektedir.²⁸⁴ Dâni'nin konuyla ilgili ortaya koymuş olduğu malumatlar ile Hâfız Osman Mushafı'nda bu kelimelerin yazımı mukayese edildiğinde aralarında herhangi bir ihtilafın bulunmadığı görülmektedir.

Kur'an'da seksen yerde geçmekte olan rahme(t) kelimesi yedi yerde açık 'tâ' ile yazılmaktayken diğer tüm yerlerde kapalı 'tâ' ile resmedilmiştir. Hâfız Osman Mushafı'nda bu kelime Dâni'nin belirttiği bilgiye uyumlu olarak imla edilmiştir.²⁸⁵

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
رَحْمَت	رَحْمَت	Bakara 218
رَحْمَت	رَحْمَت	A'raf 56
رَحْمَتُ	رَحْمَتُ	Hud 73
رَحْمَتِ	رَحْمَتِ	Meryem 2
رَحْمَتِ	رَحْمَتِ	Rum 50
رَحْمَتِ	رَحْمَتِ	Zuhruf 32
رَحْمَتُ	رَحْمَتُ	Zuhruf 32

Nime(t) kelimesi otuz altı yerde geçmekte ve bu yerlerden on bir tanesi haricinde kapalı 'tâ'lı yazım kullanılmaktadır. Hâfız Osman da bahsi geçen on bir yerde bu kelimeleri yazarken açık 'tâ' kullanmış geri kalan yerlerde ise kapalı 'tâ' ile yazımı tercih etmiştir.²⁸⁶

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
نِعْمَت	نِعْمَت	Bakara 231
نِعْمَت	نِعْمَت	Al-i İmran 103

²⁸¹ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 226.

²⁸² Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 227.

²⁸³ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 228.

²⁸⁴ Betül Özdirek, *İbnü'l-Bevvâb Mushafı ve İmlâ Yapısı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017), s. 92, 93. Dişilik tâ'larının yazımı hakkında geniş bilgi için bkz. Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 147-155.

²⁸⁵ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 230.

²⁸⁶ Dâni, *el-Mukni'*, 2015, II, 231.

نِعْمَت	نِعْمَت	Maide 11
نِعْمَت	نِعْمَت	İbrahim 28
نِعْمَت	نِعْمَت	İbrahim 34
بِنِعْمَت	بِنِعْمَت	Nahl 72
نِعْمَت	نِعْمَت	Nahl 83
نِعْمَت	نِعْمَت	Nahl 114
بِنِعْمَت	بِنِعْمَت	Lokman 31
نِعْمَت	نِعْمَت	Fatır 3
بِنِعْمَت	بِنِعْمَت	Tur 29

Sünne(t) kelimesine gelecek olursak bu kelimenin on yerde geçmekte olduğunu görmekteyiz. Açık ‘tâ’ ile yazıldığı sadece beş yer bulunmaktayken diğer tüm yerlerde kapalı ‘tâ’ ile yazılmıştır. Hâfız Osman Mushafı’nda bu kelimenin yazımı hakkında Dâni ile tam bir uyum bulunduğu göze çarpmaktadır.²⁸⁷

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
سُنَّت	سُنَّت	Enfal 38
سُنَّت	سُنَّت	Fatır 43
لِسُنَّت	لِسُنَّت	Fatır 43
لِسُنَّت	لِسُنَّت	Fatır 43
سُنَّت	سُنَّت	Mümin 85

On bir yerde geçen imrae(t) kelimesi yedi yer haricinde Kur’an’ın tamamında kapalı ‘tâ’ ile yazılmıştır. Hâfız Osman Mushafı’nda bu hususta herhangi bir farklılık görülmemektedir.²⁸⁸

Dâni	Hâfız Osman	Geçtiği Yerler
امْرَأْتُ	امْرَأْتُ	Al-i İmran 35
امْرَأْتُ	امْرَأْتُ	Yusuf 30
امْرَأْتُ	امْرَأْتُ	Yusuf 51
امْرَأْتُ	امْرَأْتُ	Kasas 9
امْرَأْتُ	امْرَأْتُ	Tahrir 10
امْرَأْتُ	امْرَأْتُ	Tahrir 10
امْرَأْتُ	امْرَأْتُ	Tahrir 11

²⁸⁷ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 232.

²⁸⁸ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 233.

Kur'an'da yirmi yedi yerde geçmekte olan kelime(t) ibaresi Dâni'nin verdiği bilgiye göre sadece A'raf 7/137'de كَلِمَتٌ olarak açık 'tâ' ile resmedilmişken diğer yerlerde kapalı 'tâ' ile كَلِمَةٌ şeklinde yazım söz konusu olmuştur.²⁸⁹ Ayrıca bu kelime Hâfiz Osman Mushafı'nda, Dâni'nin verdiği bilgiden farklı olarak A'raf suresi 137. ayetin yanı sıra Enam 6/115, Yunus 10/33 ile 10/96 ve Mümin 40/6'da da açık 'tâ' ile resmedilmiştir.

La'ne(t) kelimesi on dört yerde geçmekte olup sadece Al-i İmran 3/61 ve Nur 24/7'de لَعْنَتٌ şeklinde açık 'tâ' ile yazılmış Kur'an'ın diğer yerlerinde ise kapalı 'tâ' ile resmedilmiştir.²⁹⁰

Mücadele 58/8 ve 9'da geçen "ma'siye(t)" kelimesi hem *el-Mukni*'de hem de Hâfiz Osman Mushafı'nda مَعْصِيَتٌ şeklinde açık 'tâ' ile resmedilmiştir.²⁹¹

Aşağıdaki tabloda Dâni'nin Kur'an'da sıklıkla geçmediğini ve açık 'tâ' ile yazıldığını belirttiği kelimeler ile bu kelimelerin Hâfiz Osman Mushafı'ndaki yazımına yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında bu kelimelerle ilgili iki kaynak arasında bir fark olmadığı görülmektedir.²⁹²

Dâni	Hâfiz Osman	Geçtiği Yerler
شَجَرَتٍ	شَجَرَتٍ	Duhan 43
قُرْتٍ	قُرْتٍ	Kasas 9
تَمْرَاتٍ	تَمْرَاتٍ	Fussilet 47
بَقِيَّتٍ	بَقِيَّتٍ	Hud 86
جَنَّتٍ	جَنَّتٍ	Vakıa 89
ءَايَاتٍ	آيَاتٍ	Ankebut 50
عَيَّابٍ	عَيَّابٍ	Yusuf 10
بَيِّنَاتٍ	بَيِّنَاتٍ	Fatır 40
جَمَلَاتٍ	جَمَلَاتٍ	Mürselat 33
يَأْتٍ	يَأْتٍ	Bütün yerler
هَيَّاتٍ	هَيَّاتٍ	Müminun 36
ذَاتٍ	ذَاتٍ	Bütün yerler
بِذَاتٍ	بِذَاتٍ	Bütün yerler
فَطْرَتٍ	فَطْرَتٍ	Rum 30
وَلَاتٍ	وَلَاتٍ	Sad 3
أَلَّتٍ	الَّتٍ	Necm 19
أَبْنَتٍ	أَبْنَتٍ	Tahrir 12

²⁸⁹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 234.

²⁹⁰ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 238.

²⁹¹ Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 239.

²⁹² Dâni, *el-Mukni*, 2015, II, 240, 241, 242, 243, 244, 245.

7. İki Farklı Kıraate Konu Olan Kelimelerin Yazımı

Hâfız Osman Mushafı'nın kitabeti kıraatler açısından değerlendirildiğinde Asım kıraatine göre yazıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak Mushaf'ta bu genel durumun bir istisnası bulunmaktadır. Nitekim Rum suresinin 54. ayetinde iki yerde varid olan ضَعْفِ ibaresi ve bunlardan sonra gelen ضَعْفًا ifadesi diğer kelimelerin aksine 'dât' harfinin üzerine hem siyah mürekkeple fetha hem de kırmızı mürekkep ile damme hareke konularak resmedilmiştir. Bu durumun sebebi kelimenin okunuşunun sadece bu kıraatle sınırlı olmadığına ve başka kıraatler ile de okunabildiğine işaret etmektir. Nitekim bu üç kelimedeki kıraat farklılıklarına ilişkin kaynaklarda birtakım bilgilere yer verilmiştir. İbnü'l-Cezerî, "*en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*" adlı meşhur eserinde Asım ve Hamza'nın bu üç kelimedeki 'dât' harfini fetha ile telaffuz ettiklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Asım'ın ravisi olan Hafs'ın bu konuda ona muhalefet ederek merfu olduğu yönündeki rivayet sebebiyle 'dât' harfini damme ile okumayı ihtiyar ettiğini söylemiştir. Öte yandan Hafs'ın Asım'a sadece burada muhalefet ettiğini ve her iki okuyuşunda sahih olduğunu aktardığı rivayetler üzerinden ifade etmiştir.²⁹³ Bu bilgi bizleri Hafız Osman'ın bu üç kelimeyi Asım'ın kıraatinin yanında Hafs'ın ihtiyar etmiş olduğu dammeli rivayetten her ikisini de okumaya imkan tanıyacak şekilde resmettiği ve harekelemeyi buna göre yaptığı sonucuna götürmektedir.

²⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, ts., II, 345.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HATTAT HAFIZ OSMAN MUSHAFI'NIN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE MUSHAFLARINA ETKİLERİ

Medeniyet ile insanlığın gelişim ve ilerlemesinde büyük bir rolü olan matbaanın icadı 1450 yılına denk gelmektedir. Mucit Johannes Gutenberg'in basımını gerçekleştirdiği ilk nüsha dini bir kitap olan Kitab-ı Mukaddes olmuştur.²⁹⁴ Osmanlı'da matbaanın henüz kurulmadığı dönemlerde Avrupa'da Arap harfleriyle kitaplar basılmış ve basımı gerçekleştirilen kitaplar İslam topraklarına gönderilmiştir. Öyle ki Sultan III. Murad 1587'de bir ferman yayınlayarak yabancı ülkelerde basılan Arapça kitapların Osmanlı sınırları içerisinde satılmasına izin vermiştir.²⁹⁵ Matbaa gibi büyük bir icada Osmanlı devletinden gelen tepkiler başlangıçta olumlu yönde olmamış, mesele uzun uzun tartışılmış ve itirazlar dile getirilmiştir. Bütün bu tepkilere rağmen yıllar sonra da olsa dini içerikli kitapların basımına müsaade edilmemesi kaydıyla matbaa kabul edilmiştir.²⁹⁶

Matbaanın İstanbul'a gelişi ise XV. asrın sonlarında İspanyol yahudilerinin Osmanlı devletine ilticası ile birlikte olmuştur. Daha sonra bunu Rum ve Ermeniler tarafından kurulan matbaalar takip etmiştir. Osmanlı'da ilk Türk matbaası ise 1727'de açılmıştır.²⁹⁷

Osmanlı topraklarında Kur'an-ı Kerim'in Arapça olarak ilk basımı matbaanın kuruluşunun üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra gerçekleşmiştir.²⁹⁸ Nitekim bunun Tanzimat'tan (1839) sonraki dönemde başladığı görülmektedir. Öte yandan İstanbul'da Arapça olarak Kur'an-ı Kerim'in basımı Hindistan ve Mısır'dan sonra gerçekleşmiştir.²⁹⁹ Tezimizin konusu olan mushaf da basımı gerçekleştirilen bu mushaflar arasında yer almaktadır.

²⁹⁴ Osman Keskiöglü, "Türkiye'de Matbaa Tesisi ve Mushaf Basımı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV/1 (1967): s. 121.

²⁹⁵ Mahmut Gündüz, "İlk Kur'an-ı Kerim Basmaları", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 12 (1973): s. 35; Keskiöglü, "Türkiye'de Matbaa Tesisi ve Mushaf Basımı", s. 122.

²⁹⁶ Keskiöglü, "Türkiye'de Matbaa Tesisi ve Mushaf Basımı", s. 121.

²⁹⁷ Kemal Beydilli, "Matbaa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), XXVIII, 106.

²⁹⁸ Gündüz, "İlk Kur'an-ı Kerim Basmaları", s. 35.

²⁹⁹ Gündüz, "İlk Kur'an-ı Kerim Basmaları", s. 36.

Osmanlı'da basımı gerçekleştirilen ilk mushaf olma özelliğine sahip olan Hâfız Osman'ın 1097 tarihli mushafı devletin hüküm sürdüğü yıllarda basılan mushafların birçoğunun çoğaltılma işleminde kaynak olarak kullanılmıştır. Nitekim Matbaa-i Osmaniye isimli özel bir şirkete ilk kez mushaf basma yetkisi verilmiş ve şirket pek çok kez Hâfız Osman Mushaf'larının basımını gerçekleştirmiştir.³⁰⁰

Mushafların çoğaltılma işleminde kullanılan Hâfız Osman Mushafı'nın imla hususiyetleri bakımından günümüz Türkiye'deki mushafların imlasına etkisi olup olmadığı ele alınması gereklilik arz eden bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde tezimizin konusunu oluşturan Mushaf'ın yazım özellikleri günümüz Türkiye'sinde basılan bir mushafın imlası ile mukayese edilecektir. Bu meyanda esas alacağımız mushaf Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından 2018 yılında 5. baskısı gerçekleştirilen mushaf olacaktır.³⁰¹ Her iki mushaf ikinci bölümde olduğu gibi hazif, ziyade, bedel, hemze ve vasl-fasl başlıkları altında bir incelemeye tabi tutularak aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konacaktır. Ayrıca yapılan tespitler neticesinde iki mushaf arasında imla bakımından herhangi bir ihtilafa konu olmayan tâ-i te'nislerin yazımı gibi meselelere değinilmeyecek sadece farklılık arz eden noktalara temas etmekle yetinilecektir. Böylece Hâfız Osman Mushafı'nın günümüz Türkiye'deki mushaflar üzerindeki etkileri açığa çıkmış olacaktır.

1. Hazif

Hâfız Osman Mushafı ile Diyanet Mushafı hazif konusu bakımından 'elif', 'vâv', 'yâ', 'lâm' ve 'nûn' harflerinin hazfedilmesi başlıkları altında bir mukayeseye tabi tutulmaktadır. Bunlardan 'elif', 'yâ' ve 'lâm' harflerinin hazfi hususunda her iki mushaf arasında genel manada bir uyum bulunmakla beraber bazı kelimelerin imlasında farklılıklar görülmektedir. Öte yandan 'vâv' ve 'nûn' harflerinin hazfedildiği yerlerde ise aralarında herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

1.1. Elif Harfinin Hazfedilmesi

'Elif' harfi gerek isim yapılı gerekse fiil yapılı kelimelerde hazfe uğramıştır. Bunlardan isim yapılı olanlarda belli başlı kelimeler haricinde 'elif' harfinin hazfedilmesi konusunda benzerlik bulunmaktadır.

³⁰⁰ Abay, "Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi", s. 23.

³⁰¹ *Kur'an-ı Kerim*, 5. Bs (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018).

اللّٰئِي ve اللّٰئِي ismi mevsullerindeki ‘elif’in yazımı hususunda her iki mushaf arasında farklılık bulunmaktadır. Nitekim Hâfız Osman buradaki ‘elif’ harfini isbat ile yazmıştır. Diyanet Mushafında ise bu kelimeler ‘elif’ harfi hazfedilerek اللّٰئِي ve اللّٰئِي şeklinde resmedilmiştir.

Hâfız Osman Bakara 2/71,187; Nisa 4/18, Yunus 10/51, 91; Enfal 8/66 ve Cin 72/9’da geçen الآن zarfını bu yerlerin tamamında ‘elif’ harfinin isbatıyla resmetmiştir. Diyanet Mushafı’nda ise sadece Cin 79/9’da الآن şeklinde ‘elif’in isbatıyla yazılmış diğer yerlerin tamamında ‘elif’ harfini hazfetmek suretiyle اللّٰن olarak resmedilmiştir.

Yabancı kökenli olup yaygın olarak kullanılan kelimelerdeki ‘elif’ harfinin hazfi konusunda iki mushaf arasında Al-i İmran 3/33, 35 ile Tahrim 66/12’deki عَمْرَان ve Lokman 31/12, 13’teki لُقْمَانَ kelimeleri haricinde ihtilaf mevcut değildir. Hâfız Osman Mushafı’nda bu iki kelimenin ‘elif’in isbatıyla yazıldığı müşahede edilmektedir. Diyanet Mushafı göz önüne alındığında ise her iki kelimedeki ‘elif’ harfi hazfe uğramış ve bu kelimeler geçtikleri yerlerde عَمْرَان ve لُقْمَان şeklinde imla edilmiştir.

Hâfız Osman	Diyanet Mushafı	Geçtiği Yerler
عَمْرَان	عَمْرَان	Ali İmran 33, 35; Tahrim 12
لُقْمَان	لُقْمَان	Lokman 12, 13

Hafız Osman فُرَانَا kelimesini geçtiği tüm yerlerde ‘elif’in isbatıyla yazmıştır. Diyanet Mushafı ile bu kelimedeki ‘elif’in isbat ile yazılması hususunda genel olarak uyumlu olmakla birlikte iki yerde birbirinden farklılık arz etmektedirler. Nitekim Yusuf 12/2 ve Zuhuruf 43/3’teki فُرَانَا ibaresi Diyanet Mushafı’nda ‘elif’in hazfiyle resmedilmiştir.

Hicr 15/78, Şuara 26/176, Sad 38/13 ve Kaf 50/14’te varid olan الْأَيْكَةَ kelimesine gelecek olursak bu kelime Hâfız Osman Mushafı’nda her yerde ‘elif’in isbatıyla yazılmıştır. Diyanet Mushafı’nda ise Hicr 15/78 ve Kaf 50/14’te ‘elif’in isbatıyla bir yazım mevcutken Şuara 26/176 ve Sad 38/13’te ‘elif’in hazfiyle الْأَيْكَةَ şeklinde resmedilmiştir.

Hâfız Osman	Diyanet Mushafı	Geçtiği Yerler
الْأَيْكَةَ	لْأَيْكَةَ	Şuara 176
الْأَيْكَةَ	لْأَيْكَةَ	Sad 13

‘Elif’ harfinin fiil yapıları kelimelerde de hazfe uğradığı görülmektedir. Bu kelimelerdeki ‘elif’in hazfi konusunda mukayese ettiğimiz mushafar arasında isim yapıları kelimelerde olduğu gibi genel bir uyum mevcut iken bazı kelimelerde ise imla bakımından ihtilaf bulunmaktadır. Nitekim Hâfiz Osman Bakara 2/72’deki فَادَارُ عَنْكُمْ ve A’raf 7/18’deki لَأَمْلَأَنَّ فَاذْرُ عَنْكُمْ ibarelerinde ‘elif’i isbat ile resmetmişken bahsi geçen kelimeler Diyanet Mushafı’nda فَادْرُ عَنْكُمْ ve لَأَمْلَأَنَّ tarzında ‘elif’in hazfiyle yazılmıştır.

Bakara 2/9 ile A’raf 7/142’deki وَاعْدْنَا ve Taha 20/80’de geçmekte olan وَاعْدْنَا kelimelerindeki ‘elif’ Hâfiz Osman tarafından isbat ile yazılmıştır. Diyanet Mushafı’nda ise aynı kelimelerdeki ‘elif’ harfi hazfedilmek suretiyle وَاعْدْنَا ve وَاعْدْنَا olarak resmedilmiştir.

1.2. Ya Harfinin Hazfedildiği Yerler

Hazif konusu kapsamında değerlendirilen bir diğer harf ‘yâ’dır. Bu harfin hazfedildiği yerler konusunda Hâfiz Osman Mushafı ile Diyanet Mushafı genel olarak birbirine paralellik arz etmektedir. Öte yandan bazı kelimelerin yazımında ihtilaf ettikleri yerler de mevcuttur.

İki tane ‘yâ’ harfinin birlikte bulunduğu ve bunlardan ikincisinin cem’ alameti olduğu kelimelerde Hâfiz Osman her iki ‘yâ’ harfini de resmetme tarzında bir yol izlerken Diyanet Mushafı’nda bu ‘yâ’lardan biri hazfedilerek yazılmıştır. Bunun yanı sıra Mutaffifin 83/18’deki عَلَيْنِ kelimesinin imlasında her iki Mushaf da ‘yâ’ harfinin hazfedilmemesi üzerinde mutabıktır.

Hâfiz Osman	Diyanet Mushafı	Geçtiği Yerler
النَّبِيِّنَ	النَّبِيِّنَ	Bütün yerler
الْأَمِّيْنَ	الْأَمِّيْنَ	Bütün yerler
رَبَّانِيْنَ	رَبَّنِيْنَ	Al-i İmran 79
الْحَوَارِيِّنَ	الْحَوَارِيِّنَ	Maide 111
عَلَيْنَ	عَلَيْنَ	Mutaffifin 18

Son harfi ‘yâ’ olup sonunda bir de muttasıl zamir olan ‘yâ’ bulunan kelimelerde Hâfiz Osman iki yerde her iki ‘yâ’ harfini de isbat ile yazmış iki yerde ise hazfederek resmetmiştir. Diyanet Mushafı’nda ise bu kelimelerin hepsinde bu iki ‘yâ’ harfinden biri hazfedilerek yazılmıştır. Dolayısıyla her iki Mushaf arasında iki yerde uyum mevcutken iki yerde de farklılık bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda benzerlik ve farklılık arz eden kelimeler açık şekilde görülmektedir.

Hâfız Osman	Diyanet Mushafı	Geçtiği Yerler
نُحْيِي	نُحْيِي	Hicr 23, Kaf 43
يَسْتَحْيِي	يَسْتَحْيِي	Bakara 26, Ahzab 53
يَسْتَحْيِي	يَسْتَحْيِي	Kasas 4
وَلِي	وَلِي	Yusuf 101

1.3. İki Lâm Harfinden Birinin Hazfedilmesi

Mukayese ettiğimiz mushaflar arasında ‘lâm’ harfinin hazfi kapsamında değerlendirilen الَّذِينَ، الَّذِي ve الَّتِي gibi ismi mevsuller ile اللَّيْل kelimesi imla bakımından farklılık arz etmektedir. Nitekim bu kelimeler Hâfız Osman Mushafı’nda ‘lâm’ın isbatıyla yazılmışken Diyanet Mushafı’nda ise ‘lâm’ harfinin hazfi ile resmedilmiştir.

Hâfız Osman	Diyanet Mushafı	Geçtiği Yerler
اللَّيْل	الَّيْل	Bütün Yerler
الَّذِينَ	الَّذِينَ	Fussilet 29
الَّذَانِ	الَّذَانِ	Nîsa 16

2. Ziyade

Ziyade çatısı altında ‘elif’in ziyade kılınarak yazılması, ‘yâ’ harfinin ziyade kılınarak yazılması ve ‘vâv’ harfinin ziyade kılınarak yazılması meseleleri ele alınmaktadır. Bunlardan ‘elif’ ve ‘vâv’ harflerinde genel olarak Hâfız Osman ve Diyanet Mushafı arasında benzerlik bulunmaktayken bazı kelimelerde imla açısından farklılıklar görülmektedir. ‘Yâ’ harfinin ziyadesi konusunda ise tamamen uyumlu oldukları söylenebilir.

2.1. Elifin Ziyade Kılınarak Yazılması

Hâfız Osman Mushafı ile Diyanet Mushafı arasında ‘elif’in ziyade kılınması hususunda sadece Tevbe 9/47’deki وَلَاؤُضَعُوا ile Neml 27/21’deki لَاذْبَحْنَهُ kelimelerinin yazımı bakımından farklılık tespit edilmiştir. Hâfız Osman’ın وَلَاؤُضَعُوا ibaresini ‘elif’ ziyadesiyle resmetmediği görülmektedir. Aynı kelime Diyanet Mushafı’nda وَلَاؤُضَعُوا şeklinde ‘elif’ ziyade kılınarak yazılmıştır. Yine Hafız Osman Mushafı’nda لَاذْبَحْنَهُ kelimesi ‘elif’ ziyade edilmeksizin yazılmıştır. Diyanet Mushafı’nda ise لَاذْبَحْنَهُ kelimesinde ‘elif’ harfi ziyade kılınmıştır.

Hâfız Osman	Diyanet Mushafı	Geçtiği Yerler
-------------	-----------------	----------------

وَلَاؤُضَعُوا	وَلَاؤُضَعُوا	Tevbe 47
لَاذْبَحْنَهُ	لَاذْبَحْنَهُ	Neml 21

2.2. Vav Harfinin Ziyade Kılınarak Yazılması

‘Vâv’ harfinin ziyade kılındığı durumlar Hâfız Osman Mushafı ve Diyanet Mushafı arasında genel olarak uyum arz etmektedir. Öte yandan birkaç yerde imla bakımından farklı yazımların mevcut olduğunu da söylemek gerekmektedir. Binaen aleyh A’raf 7/145 ve Enbiya 21/37’deki سَأُرِيكُمْ kelimesini Hâfız Osman’ın ‘vâv’ ziyadesiyle resmettiği görülmekteyken aynı kelime Diyanet Mushafı’nda geçtiği iki yerde de ‘vâv’ harfi ziyade kılınmadan سَأُرِيكُمْ şeklinde yazılmıştır. Bu başlık altında değerlendirilmesi gereken bir diğer kelime de Taha 20/71’de geçen وَأَوْصِيَانَكُمْ ibaresi olup Hâfız Osman Mushafı’nda ‘vâv’ ziyadesiyle yazılan bu kelime Diyanet Mushafı’nda ise وَأَوْصِيَانَكُمْ şeklinde ‘vâv’ harfi ziyade kılınmaksızın resmedilmiştir.

3. Bedel

Bedel konusunda Hâfız Osman Mushafı ile Diyanet Mushafı arasında birkaç yerde ihtilafın mevcut olduğu geri kalan yerlerde ise tam bir uyumun bulunduğu göze çarpmaktadır. Farklılık arz eden kelimelerden ilki A’raf 7/69’daki بَسْطَةَ ibaresi olup bu kelime Hâfız Osman Mushafı’nda س ile yazılmış, Diyanet Mushafı’nda ise ص ile resmedilmiştir. Yine imlası farklı olan bir diğer kelime Bakara 2/245’teki يَبْسُطُ kelimesidir. Bu kelimenin de Hâfız Osman Mushafı’nda س ile resmedildiği Diyanet Mushafı’nda ise ص ile yazıldığı görülmektedir. الْمُسَيِّطِرُونَ kelimesi sadece Tur 52/37’de geçmekte olup kelimenin yazımı Hâfız Osman’a göre س ile Diyanet Mushafı’nda ise ص harfi iledir.

Hâfız Osman	Diyanet Mushafı	Geçtiği Yerler
بَسْطَةَ	بَسْطَةَ	A’raf 7/69
يَبْسُطُ	يَبْسُطُ	Bakara 2/245
الْمُسَيِّطِرُونَ	الْمُسَيِّطِرُونَ	Tur 52/37

4. Hemze

Hâfız Osman Mushafı hemzenin yazılışı açısından Diyanet Mushafı ile karşılaştırıldığında birkaç nokta haricinde aralarında paralellik bulunduğu görülmektedir. Hemzeyi sakin hemze ve harekeli hemze olarak iki ana başlık altında incelediğimizde sakin

hemzenin yazılışı bakımından her iki mushaf arasında tam bir uyumun varlığından bahsedebiliriz. Harekeli hemzenin yazımında ise farklılık teşkil eden bazı kelimelerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda harekeli hemzenin yazımıyla ilgili farklılık arz eden kelimelere temas edilecek, sakın hemzede ihtilafa konu olan herhangi bir durum bulunmadığı için bu hususa değinilmeyecektir.

Hâfız Osman Yusuf 12/90'daki **أَنْتَ** kelimesinde hemzeyi telyîn muradıyla ‘yâ’ harfi üzerine resmetmişken Diyanet Mushafı’nda aynı kelimedeki hemze herhangi bir destek üzerine resmedilmeyerek **أَنْتَ** tarzında yazılmıştır. Yine Hâfız Osman Saffat 37/52'de geçen **أَنْتَ** kelimesindeki hemzeyi herhangi bir destek üzerine yazmamışken Diyanet Mushafı’nda **أَنْتَ** şeklinde ‘yâ’ desteği üzerine yazılmıştır. Öte yandan harekeli hemzenin imla olarak farklılık arz ettiği bir diğer kelime Kıyamet 75/13'teki **بِنْبَأٍ** kelimesidir. Hâfız Osman bu kelimedeki hemzeyi ‘elif’ desteği üzerine yazmıştır. Diyanet Mushafı’nda ise aynı ibarenin **بِنْبُؤًا** şeklinde ‘vâv’ desteği üzerine resmedildiği görülmektedir.

5. Fasl -Vasl

Bitişik ve ayrı yazıma konu olan kelimelerde Hâfız Osman Mushafı ile Diyanet Mushafı arasında imla hususunda iki yer haricinde herhangi bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu yerlerden ilki Şuara 26/92’de geçen **مَا أَيْنَ مَا** ibaresi olup Hâfız Osman Mushafı’nda ayrı olarak yazılmışken Diyanet Mushafı’nda ise **أَيْنَمَا** şeklinde bitişik resmedilmiştir. İkinci yer olan Nisa 4/91’deki **مَا كُلُّ مَا** ibaresinin Hâfız Osman Mushafı’nda ayrı Diyanet Mushafı’nda ise **كُلَّمَا** şeklinde bitişik yazıldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Hz. Peygamber döneminde yazılmaya başlanmasına rağmen bu dönemde resmî bir cilt haline getirilemeyen Kur'an-ı Kerim ilk dönemlerden günümüze gelinceye kadar resm ve imla bakımından değişik evrelerden geçmiştir. Kur'an-ı Kerim kendisini okumada zorluk çekenler için bir kolaylık olması amacıyla yedi harf üzere nazil olmuştur. Böylesi bir hususiyete sahip olması ise daha sonraki dönemlerde insanlar arasında kıraat ihtilaflarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tarihsel süreç göz önüne alındığında Hz. Ebu Bekir döneminde Kur'an'ın zayi olmasını engelleme amacına matufen yapılan cem' faaliyetiyle Kur'an-ı Kerim resmi bir cilt haline getirilmiştir. Hz. Osman dönemine gelindiğinde oluşabilecek kıraat ihtilaflarını engellemek amacıyla Kur'an'ın istinsahı gündeme gelmiştir. Oluşturulan komisyon tarafından istinsah faaliyeti gerçekleştirilmiştir. İstinsahı gerçekleştirilen bu mushaflar çeşitli şehirlere gönderilmiştir. Bundan sonra yazım ve kıraatte bu mushafların esas alınması istenmiştir. Bu sayede Kur'an'ın imlasında birlik sağlanmasının yanı sıra yedi harf üzere nazil olan Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği farklı kıraatler de korunmuştur.

Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği bu mushaflarda kıraat farklılıklarını aktarma yönünde bir çaba gösterilmesi bu mushafların kendi içinde bazı küçük farklılıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca belli sebeplere binaen bu mushaflarda bugünkü anlamda bir yazı-okuyuş örtüşmesi tam olarak uygulanmamıştır. Bu nedenle Hz. Osman mushafları kendine has imla özelliklerine sahip olup özel bir yazım tarzı olarak kabul edilmiş ve bu tarza resm-i Osmani adı verilmiştir. Bu imla daha sonra alimler tarafından belirlenen ve kıyasi imla adını alan imla sistemiyle bazı noktalarda farklılıklar arz eder. Sonraki dönemlerde istinsahı gerçekleştirilen mushaflarda genel olarak Hz. Osman mushaflarının imla hususiyetleri korunmakla birlikte bazı kelimelerin yazımında bu imla sisteminin dışına çıkıldığı da görülür. Yani sonraki dönemlerde farklı şahıslar tarafından yazılan mushaflar ile resm-i Osmani arasında imla bakımından birtakım farklılıklar olduğu görülür. Bu meyanda daha sonra istinsah edilen mushaflar ile resm-i Osmani arasındaki benzerliklerin tespiti hususu gerek mushaf tarihi gerekse mushaf imlası edebiyatı açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla Hâfız Osman'ın 1097 yılında istinsah

ettiği mushafın, mushaf imlası literatürünün en önde gelen kaynaklarından olan Ebu Amr ed-Dâni'nin *el-Mukni' fi ma'rifeti mersûmi mesâhihi ehli'l-emsâr* isimli eseriyle mukayese edilmesi de mushaf tarihinin aydınlatılmasına katkı sağlaması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Hattat Hâfız Osman kaynaklarda yer alan bilgilere göre küçük yaşlarında hatta temayül göstererek dönemin usta hattatlarından gördüğü dersler neticesinde icazet almaya hak kazanmıştır. Ömrünün büyük çoğunluğunu İstanbul'da geçirmesinin yanı sıra çeşitli bölgelere seyahatleri de olmuştur. Öte yandan devlet ricali arasında da itibar sahibi olan Hâfız Osman bazı padişahlara hocalık yapmıştır. Kaynakların ittifakla aktardığı bilgilere göre hicri 29 Cemaziyelevvel 1110 (3 Aralık 1698) tarihinde vefat etmiştir. Hat sanatında çığır açmış olan Hâfız Osman başlangıçta Şeyh Hamdullah'ın eserlerini taklit etmiş ve zamanla kendi üslubunu geliştirerek ileride Şeyh Hamdullah'ın üslubunun unutulmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki Türk ve Arap beldelerinde yaşayanlar onun üslubunu benimsemişlerdir. Bunun yanı sıra Hâfız Osman, silsilesinin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan pek çok önemli talebe yetiştirmiştir. Gerek hat gerekse tezhip sanatı açısından önemli bir yeri olan Hâfız Osman'ın 1097/1686 tarihli mushafı imla bakımından da büyük önem arz etmektedir. Buna binaen mushaf tezimizde hem sanat tarihi hem de imla yönünden bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Mushafı hat ve tezhip sanatı açısından farklı kılan birtakım hususlar bulunmaktadır. (1) Mushafın sayfalarından her biri satır sayısı on bir olacak şekilde düzenlenmiş ve bu düzene dahil olacak şekilde sure başı kısmı için iki satırlık besmele için ise bir satırlık yer ayrılmıştır. Öte yandan kelimenin satıra sığmadığı kimi durumlarda kelime satır dışına taşacak şekilde yazılmıştır. Ayrıca bazı ayetler duruma göre sıkışık veya seyrek olarak resmedilmiştir. (2) Mushafta otuzlu cüz sistemi kullanılmıştır. Cüz güllerinin tezyinatında farklı formlar kullanılmış ve numaralandırma yapılmıştır. Numaralandırma yapılırken dört rakamı farklı bir sembolle ifade edilmiştir. Ayrıca cüz sonlarına işaret etmek amacıyla herhangi bir sembol kullanılmamıştır. (3) Yüz yirmili hizb sisteminin esas alındığı mushafta doksan adet hizb bulunmaktadır. Hizbler, hizb gülü ile gösterilmekle beraber bunların iç kısmındaki حزب ibaresinin alt kısmına ۱ ve ح harfleri yazılmıştır. (4) Sure başı bölümlerinde ayet sayılarıyla alakalı malumatların yer aldığı kısımda genel olarak Kûfi sistem esas alınmakla birlikte bazı yerlerde bu sistemin dışına çıkıldığı göze çarpmaktadır. Öte yandan bazı yerlerde sure isimlerinin normalin aksine farklı tarzlarda yazıldığı görülmektedir. (5) Mushafta beş, on, on beş vb. ayet gruplarının tespiti için tahmis işareti olarak “۵” harfi; on, yirmi, otuz vb. ayet

gruplarını tespit amacıyla ise taşir işareti olarak “ع” harfinin baş kısmı olan ء (ayn-ı betrâ) kullanılmıştır. (6) Mushafta ayet sonlarına işaret etmek maksadıyla altılı penç motifli durak işaretleri koyulmuştur. Durak işaretlerinin satıra sığmadığı durumlarda işaret ayetin son kelimesinin üzerine gelecek şekilde veya çerçevenin dışına taşacak şekilde tezyin edilmiştir. Bazı yerlerde durak işareti yerine kırmızı bir nokta koyulmuştur. Bazı durumlarda ise durak işareti normalin aksine daha küçük olacak şekilde tezyin edilmiştir. Bunun nedeninin mushaf yazılırken durak işareti için boşluk bırakılmaması olduğu söylenebilir. Öte yandan Fatiha, Bakara, Haşr ve Leheb surelerinin başındaki besmelelerin sonuna durak işareti koyulmuştur. (7) Durak sonlarına خب, عب, تب ve لب şeklinde farklı manaları ifade eden ve harflerden oluşan birtakım semboller koyulmuştur. Bunlardan خمس بصري; خب şeklinde bir açılıma sahip olup Basrî sistemde her beş ayette bir yazılan sembolü ifade etmektenyken عشر بصري; عب açılımına sahip olup Basrî sistemde her on ayette bir yazılmaktadır. Durak sonlarına koyulan diğer bir işaret olan تب Basrîlere göre ayet başını ifade etmektenyken لب ise Kufelilere göre ayet başını ifade etmektedir. (8) Hafız Osman Mushafı’nda on dört yerde tilavet secdesinin bulunduğu işaret edilmiştir. Secde ayetlerinin sonuna içerisinde سجدة ibaresi yazılı olan secde güllerinin koyulduğu görülmektedir. Öte yandan secde ayetleri olan Neml suresi 25. ayet ve Fussilet suresi 36. ayetlerin sonuna secde gülü koyulmamış bunun yerine secde ayetleri olmayan Neml suresi 26. ayet ve Fussilet suresi 37. ayetlerin sonuna koyulmuştur. Gerçekte secde ayeti yirmi beşinci ayet olmasına rağmen bazı alimlere göre secdenin yapılacağı yer bu ayetler olduğu için secde işareti belirtilen yere koyulmuştur. (9) Mushafta on bir yerde bazı kelimeler eksik, hatalı veya sonradan yazılmış bazıları hiç yazılmamıştır. (10) Hatalı veya eksik yazıma konu olan bir diğer mesele noktalama ve harekelemedir. Nitekim bazı yerlerde harekelerin bazı yerlerde ise noktalama işaretlerinin yazımı hususunda birtakım hata ve eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. (11) Mushafta okumayı kolaylaştırma maksadına yönelik olarak bazı yerlerde tirfil işareti işareti kullanılmış, bazı harflerin benzerlerinden ayırt edilmesini sağlamak amacıyla harflerin üstü, ortası ve altlarına minyatürleri resmedilmiştir. Yine ص anlamını ifade etmesi için ص harfinin baş kısmı yazılmış, med harflerinin sakin olduklarını belirtme amacına matufen üst kısımlarına yarım hilal resmedilmiştir. (12) Mushafın tamamında harekeleme tecvid kurallarına göre yapılmamasına rağmen bazı istisnai durumların var olduğu da göze çarpmaktadır. Nitekim idğâm mütecaniseyn ve idğâm misleyñ bilâ ğunne kuralının bulunduğu bazı kelimelerin harekelenmesinde tecvit kuralları esas alınmıştır.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden imla meselesi ele alındığında mushafın imla hususiyetleri ile kaynak olarak esas aldığımız Ebu Amr ed-Dânî’nin *el-Mukni’ fi ma’rifeti*

mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr eserindeki malumatlar arasında birtakım farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Söz gelimi hazif başlığı kapsamında değerlendirilen ‘elif’ harfinin hazfi meselesinde aralarında genel olarak farklılık bulunmaktadır. Öte yandan ‘yâ’ harfinin hazfi hususunda belli yerlerde ittifak mevcutken bazı yerlerde ise ihtilaf vakidir. ‘Vâv’ harfinin hazfi hususunda ise genel bir uyum söz konusudur. Hazfe maruz kalan diğer harfler olan ‘lâm’ ve ‘nûn’ harflerinin yazımında da genel bir uyumdan bahsedilmekle beraber farklılıkların da mevcut olduğu yerler bulunmaktadır.

Hâfız Osman Mushafı ziyade meselesinde de bazı hususlarda *el-Mukni*’deki malumatlardan farklılıklar arz etmektedir. Nitekim ziyade kılınan harflerden olan ‘elif’ kimi durumlarda *el-Mukni*’de aktarılan bilgilere uygun şekilde ‘elif’in ziyadesiyle yazılmış kimi durumlarda da ‘elif’ ziyade kılınmamıştır. ‘Yâ’ harfinin ziyadesi noktasında Hâfız Osman Mushafı ile esas aldığımız kaynak arasında birebir uyum bulunmaktayken ‘vâv’ harfinin ziyadesi konusunda ise genel manada bir uyum olduğu görülmektedir. Bedel, hemzenin yazımı ve fasl-vasl konularında da aralarında genel bir uyum bulunmakta ancak farklılık arz eden yerlerin olduğu da görülmektedir. Tâ-i te’ nislerin yazımında ise her iki kaynak arasında tam bir uyum mevcuttur.

Hâfız Osman Mushafı’nın günümüz Türkiye’inde basılan mushaflara etkisi bağlamında yapılan tespitler neticesinde belli başlı yerler haricinde aralarında herhangi bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Nitekim hazif, ziyade bedel, hemzenin yazımı ve vasl-fasl ile ilgili olarak genel manada bir uyum bulunmakla birlikte bazı yerlerde farklılıkların olduğu görülmektedir. Tüm bunların neticesinde Hattat Hâfız Osman hattı imlasının hususiyetleri ortaya konarak bu mushafın imlasının günümüz mushaflarındaki imlaya etkisi açığa çıkarılmıştır. Sonrasında bunların resm-i Osmani ile aralarındaki uyum ele alınmıştır. Neticede mushaf tarihinin belli yönlerinin aydınlatılmasına katkı sağlaması ve resm-i Osmani’ye uygunluğu bakımından kendisinden sonra basılan mushaflara örnek olması Hâfız Osman Mushafı’nın önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, Muhammet. “Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi”. *Usul İslam Araştırmaları* 23/23 (2015): 7-44.

Alparlan, Ali. *Ünlü Türk Hattatları*. 1. Bs. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992.

Beydilli, Kemal. “Matbaa”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XXVIII: 105-110. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Birişik, Abdülhamit. “Sure”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XXXVII: 538-539. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Celasin, Ayşe Tanrıver. “XVI. Yüzyıl Mushaf Güllerinin Süleymaniye Kütüphanesi’nde Bulunan Üç Kur’an-ı Kerim Kapsamında İncelenmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2013.

Çetin, Abdurrahman. “Tilavet Secdesi”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XXXXI: 157-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Çığ, Kemal. *Hattat Hafız Osman Efendi*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948.

Dânî, Ebu Amr ed-. *el-Beyân fî addi âyi’l-Kur’ân*. 1. Bs. Kuveyt: Merkezü’l-Mahtutat ve’t-Türas ve’l-Vesaik, 1994.

Dânî, Ebu Amr ed-. *el-Mukni ‘fî ma ‘rifeti mersûmi mesâhifi ehli’l-emsâr*. 1. Bs, II Cilt. Bahreyn: Daru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 2015.

Dânî, Ebu Amr ed-. *el-Mukni ‘fî ma ‘rifeti mersûmi mesâhifi ehli’l-emsâr*. 1. Bs, II Cilt. Bahreyn: Daru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 2015.

Dere, Ömer Faruk. *Hat Sanatında Hâfız Osman Efendi ve Ekolü*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

Derman, Uğur. “Hâfız Osman (ö.1110/1698)”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XV: 98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Durmuş, İsmail. “Hemze”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XVII: 190-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Ganem Kaddûri Hamed. *Resmü'l-mushaf: Dirâse lugaviyye tarihiyye*. 1. Bs. Bağdat: el-Lecnetü'l-Vataniyye, 1982.

Gündüz, Mahmut. "İlk Kur'an-ı Kerim Basmaları". *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*. 12 (1973): 34-40.

Habib Efendi - thk. S. Muhammed Celal. *Hat ve hattatan*. 1. Bs. Kahire: Merkezü'l Kavmi li'terceme, 2010.

Havuz, Hasan Hüseyin. *Usûlî ve Ferşî İhtilaflar Açısından Âsım Kıraati*. Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, 2022.

İbnu'l-Cezerî, El-Hâfız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

İbnu'l-Cezerî, El-Hâfız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Kandemir, M. Yaşar. "Cüz". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. VIII: 147-148. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Keskioglu, Osman. "Türkiye'de Matbaa Tesisi ve Mushaf Basımı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XV/1* (1967): 121-139.

Kur'an-ı Kerim. 5. Bs. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Kürküt, Edibe Eminoğlu. *Hız Osmân Mushaflarının İmla Özellikleri ve İmlanın Kıraât Açısından Değeri*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, 2021.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı*. 2. Bs. Ankara: Otto Yayınları, 2015.

Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XXXI: 242-248. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Müstakimzâde, Süleyman Saadettin Efendi. *Tuhfetu'l-hattatîn*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.

Özdirek, Betül. *İbnü'l-Bevvâb Mushafı ve İmlâ Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, 2017.

Suyûtî. *el-Itkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. 1. Bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2010.